

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

ગુજરાત હાઈકોર્ટ, અમદાવાદ સમક્ષ

આર/સ્પેશયલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૩૬૭૯/૨૦૧૯

સાથે

આર/સ્પેશયલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૩૨૦૯/૨૦૨૦

સાથે

આર/સ્પેશયલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૪૪૬૮/૨૦૨૦

સાથે

આર/સ્પેશયલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં.
૪૪૫૬/૨૦૨૦

સાથે

આર/સ્પેશયલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૩૮૯૩/૨૦૧૯

સાથે

આર/સ્પેશયલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૪૧૪૧/૨૦૧૯

મંજૂરી અને હસ્તાક્ષર માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાલા

અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી ભાર્ગવ ડી. કારિયા

=====

૧	શું સ્થાનિક અખબારોના રિપોર્ટ્સને આ ચુકાદો જોવા માટે અનુમતિ આપી શકાય?	હા
૨	રિપોર્ટરને સંદર્ભિત કરવું કે નહીં ?	હા
૩	શું માનનીય ન્યાયમૂર્તિ ચુકાદાની આખરી નકલ જોવાનું ઇચ્છે છે?	ના
૪	શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણના અર્થઘટન અંગે અથવા તેના હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈપણ આદેશ અંગે કાયદાનો કોઈ મહત્વપૂર્ણ પ્રશ્ન સામેલ છે?	હા

=====

વિમલ યશવંતગીરી ગોસ્વામી

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય

=====

ઉપસ્થિતિ:

અરજદારો તરફથી શ્રી ચેતન કે. પંડ્યા, શ્રી તુષાર હેમાણી- વરિષ્ઠ વકીલ સાથે સુશ્રી વૈભવી પરીખ અને શ્રી ઉચિત શેઠ.

શ્રી કમલ ત્રિવેદી- એડવોકેટ જનરલ, શ્રી ચિંતન દવે-પ્રતિવાદીઓ તરફથી
સરકારી વકીલ, શ્રી દેવાંગ વ્યાસ- ભારતના એડિશનલ સોલિસિટર જનરલ,
શ્રી નિર્ઝર દેસાઈ અને શ્રી અંકિત શાહ.

=====

કોરમ: માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાલા

અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી ભાર્ગવ ડી. કારિયા

તારીખ : ૨૦/૧૦/૨૦૨૦

સી.એ.વી. જજમેન્ટ

(દ્વારા : માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી ભાર્ગવ ડી. કારિયા)

૧. નિયમ. ભારત સરકાર તરફથી તથા તેના પ્રતિવાદીઓ તરફથી વિદ્વાન
વધારાના સોલિસિટર જનરલ શ્રી દેવાંગ વ્યાસ નિયમની નોટિસની
તામીલ માફ કરે છે. ગુજરાત રાજ્ય તરફથી તથા તેના પ્રતિવાદીઓ
તરફથી વિદ્વાન સહાયક સરકારી વકીલ શ્રી ચિંતન દવે નિયમની
નોટિસની તામીલ માફ કરે છે.

૨.ઉપરોક્ત તમામ અરજીઓમાં ઉઠાવવામાં આવેલા મુદ્દાઓ ઓછી-વત્તી
હદે સમાન હોવાથી, તે તમામની સુનાવણી સમાનરૂપે કરવામાં આવી

હતી અને આ સામાન્ય ચુકાદા તથા આદેશ દ્વારા તેમનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

૩. સુવિધા હેતુસર, સ્પેશયલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૩૬૭૯/૨૦૧૯ ને મુખ્ય મામલા તરીકે ગણવામાં આવે છે.

૪. આ અદાલતની સહ-સમાન પીઠે, જેમાં અમારામાંથી એક (કોરમ : જે.બી. પારડીવાલા, ન્યાયાધીશ) પક્ષકાર હતા, સ્પેશયલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૩૬૭૯/૨૦૧૯ તા. ૭મી ઓગસ્ટ, ૨૦૧૯:

૧. વર્તમાન રિટ અરજીમાં રિટ અરજદાર દ્વારા માગવામાં આવેલી મુખ્ય રાહતોમાંની એક નીચે મુજબ છે : “૧૬(એ) મેન્ડેમસની રિટ અને/અથવા પ્રતિષેધની રિટ અને/અથવા કોઈ અન્ય યોગ્ય રિટ, આદેશ અથવા નિર્દેશ જારી કરી, પ્રતિવાદીઓને આદેશ કરવામાં આવે કે તેઓ હ્યુગો મેટલના માલિક તરીકેના અરજદાર વિરુદ્ધ કલમ ૬૯ સાથે કલમ ૧૩૨ વાંચી સોંપવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને, કથિત જી.એસ.ટી. કરચોરીના મૂલ્યાંકન અને નિર્ધારણ અંગે કાયદેસરની યોગ્ય પ્રક્રિયા અનુસરીયા વિના, જે કેન્દ્રીય માલ અને સેવા કર અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૬૧, કલમ ૭૩ અથવા કલમ ૭૪ હેઠળ પરિકલ્પિત છે, એટલે કે કેન્દ્રીય માલ અને સેવા કર અધિનિયમ, ૨૦૧૭ અને ગુજરાત માલ અને સેવા કર અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ના અધ્યાય ૧૨ તથા કેન્દ્રીય માલ અને સેવા કર નિયમો, ૨૦૧૭ અને ગુજરાત માલ અને

સેવા કર નિયમો, ૨૦૧૭ ના અધ્યાય ૮ ની જોગવાઈઓનું પાલન કર્યા પહેલાં, રાજ્ય કર (૨), યુનિટ-૯, અમદાવાદ ખાતે નોંધાયેલ ફાઇલ નં. એ.સી.એસ.ટી./યુનિટ-૯/૨૦૧૯-૨૦/બી સંબંધે કોઈ કાર્યવાહી ન કરે.

૨. રિટ અરજદાર તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી ચેતન કે. પંડ્યાએ દિલ્હી વડી અદાલતના મેકમાયટ્રિપ (ઈન્ડિયા) પ્રા. લિ. વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા કેસમાં આપવામાં આવેલા અને ૨૦૧૬ (૪૪) એસ.ટી.આર. ૪૮૧ (ડેલ.) માં અહેવાલિત નિર્ણય પર તેમજ મદ્રાસ વડી અદાલતના એમ/એસ. જયચંદ્રન એલોચ્ઝ (પી) લિ. વિ. જીએસટી અને કેન્દ્રીય આબકારીના સુપરિન્ટેન્ડન્ટ તથા અન્ય કેસમાં રિટ અરજી નં. ૫૫૦૧/૨૦૧૯ માં તા. ૪ એપ્રિલ, ૨૦૧૯ ના રોજ આપવામાં આવેલા નિર્ણય પર મજબૂત આધાર મૂક્યો છે.

૩. ઉપર સંદર્ભિત દિલ્હી વડી અદાલતના નિર્ણયને સર્વોચ્ચ અદાલતે સમર્થન આપ્યું છે, આ હકીકતનો અમે નોંધ લઈએ છીએ. દિલ્હી વડી અદાલતના નિર્ણયમાં પ્રતિપાદિત કાનૂની સિદ્ધાંત નીચે મુજબ છે :

“(૧) નાણાં અધિનિયમ, ૧૯૯૪ (એફ.એ.) ની જોગવાઈઓની યોજના એવી મંજૂરી આપતી નથી કે ડી.જી.સી.ઈ.આઈ. અથવા તે બાબતે સેવા કર વિભાગ (એસ.ટી. વિભાગ) એફ.એ. ની કલમ ૭૩એ (૩) અને (૪) માં નિર્ધારિત પ્રક્રિયાને બાજુ પર મૂકી, એફ.એ. ની કલમો ૯૦ અને ૯૧ હેઠળ કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરવાની આગળ વધે. ધરપકડ કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ અત્યંત સાવચેતી અને

વિવેકપૂર્વક કરવો જોઈએ, સહજતાથી નહીં. એફ.એ. ની કલમ ૭૩એ (૩) અને (૪) હેઠળની પ્રક્રિયાનું પાલન કર્યા વિના, કોઈ વ્યક્તિએ સેવા કર વસૂલ કર્યો છે અને એવી રકમ કેન્દ્ર સરકારના જમા ખાતે જમા કરાવ્યા વગર પોતાની પાસે રાખી છે, એવું ડી.જી.સી.ઈ.આઈ. દ્વારા સીધું જ અનુમાન કરવાનું નથી.

(૭) સી.બી.ઈ. એન્ડ સી.ની પોતાની પ્રક્રિયાઓ મુજબ, ફરિયાદ પક્ષ શરૂ કરવા માટે કોઈ વ્યક્તિ ગુનાખોરીની ટેવવાળો છે તેવો નિર્ધાર થવો આવશ્યક છે. આ પૈકીના કોઈપણ કેસમાં એવો કોઈ નિર્ધાર નથી. જો આવા આસેસીના ઇતિહાસ અંગે ડી.જી.સી.ઈ.આઈ. દ્વારા એસ.ટી. વિભાગ સાથે કોઈ ચર્ચા જ કરવામાં આવી ન હોય, તો તેને આદતી ગુનેગાર ગણાવી શકાય નહીં. માન્ય રાખીએ કે, કોઈપણ કારણોસર, જો ડી.જી.સી.ઈ.આઈ. એસ.ટી. વિભાગ સાથે વાતચીત ન કરે, તો પણ તેને નિશ્ચિતરૂપે આવા આસેસીના સેવા કરના રેકૉર્ડનો અભિગમ મેળવવો જરૂરી બને. તે રેકૉર્ડ મંગાવ્યા વિના પણ, સેવા કરની ચૂકવણી ટાળવાનો જાણપૂર્વકનો પ્રયાસ થયો હતો કે નહીં તે અંગે ડી.જી.સી.ઈ.આઈ. કોઈ વાજબી નિષ્કર્ષે પહોંચી શક્યું હોત એવું શક્ય નહોતું. એમ.એમ.ટી.ના કેસમાં, એફ.એ.ની કલમ ૭૩ અથવા ૭૩એ(૩) હેઠળ એસ.સી.એન. જારી કર્યા વિના ધરપકડ જેવું આકરું પગલું લેવાનો નિર્ણય સંપૂર્ણપણે અવાંછિત જણાય છે.”

૩.૧ અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૬૯ હેઠળ ધરપકડ કરવાની સત્તાઓનો ઉપયોગ અત્યંત કાળજી અને સાવચેતીપૂર્વક કરવો આવશ્યક છે. સામાન્ય રીતે,

ન્યાયનિર્ણયની કાર્યવાહી પૂર્ણ થયા પછી જ ફરિયાદ પક્ષ શરૂ કરવો જોઈએ. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, પ્રથમ તબક્કે એવો નિર્ધાર હોવો જરૂરી છે કે કોઈ વ્યક્તિ “દંડને પાત્ર છે”. તે સમયબિંદુ સુધી, સમગ્ર મામલો આ આધારે આગળ વધે છે કે કરદાતા દ્વારા કરચોરી થવાની સંભાવિત આશંકા હોવી જોઈએ. ઉપર ઉલ્લેખિત બે નિર્ણયોમાં, ભારતના સંવિધાન હેઠળ નિહિત સુરક્ષાત્મક ઉપાયો પર અને ખાસ કરીને ધરપકડ સંબંધિત અનુચ્છેદ ૨૨ તથા કાયદાની સત્તા વિના કોઈ વ્યક્તિને તેના જીવન અને સ્વતંત્રતાથી વંચિત ન કરી શકાય તેવો આદેશ આપતા અનુચ્છેદ ૨૧ પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે. આ બંને વડી અદાલતોએ ૧૯૯૭ (૧) એસ.સી.સી. ૪૧૬ માં અહેવાલિત ડી.કે. બાસુ વિ. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્યના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર વ્યાપકપણે આધાર મૂક્યો છે.

૪. પ્રતિવાદીઓને ૧૮મી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૯ના રોજ પરત ફરવા યોગ્ય નોટિસ જારી કરવામાં આવે.

૪.૧ દરમિયાન, રિટ અરજદાર વિરુદ્ધ ધરપકડ માટે કોઈ દબાણાત્મક પગલાં લેવામાં નહીં આવે. પ્રત્યક્ષ સેવા માટે પરવાનગી આપવામાં આવે છે.

૪.૨ પરત ફરવાની તારીખે, આ મામલો બોર્ડ પર સર્વોપરી ક્રમે સૂચિત કરવો.

૪.૩ શક્ય હોય તેટલી હદ સુધી, અમે આ મામલો પરત ફરવાની તારીખે અંતિમ સુનાવણી માટે હાથ ધરવાનો પ્રસ્તાવ રાખીએ છીએ. રાજ્યને વિનંતી કરવામાં આવે છે કે, રિટ

અરજીની ઊઠાવવામાં આવેલા મહત્વપૂર્ણ મુદ્દાઓને ધ્યાનમાં રાખીને, તે આ મામલે તૈયાર રહે.”

૫.ઉપરોક્ત આદેશને અનુસરી, અન્ય સંલગ્ન અરજીઓ પણ જોડવામાં આવી હતી અને સંબંધિત અરજદારોને ધરપકડના બળજબરીયાં પગલાં લેવામાં આવે તે સામે રક્ષણ આપવામાં આવ્યું હતું.

૬.ચર્ચા વિવિધ વિષય-મથાળાઓ હેઠળ છે અને ચુકાદો ૧૫૦ કરતાં વધુ પાનાંમાં વિસ્તરેલો હોવાથી, સુવિધા હેતુસર અમે આ અનુક્રમણિકા પ્રદાન કરીએ છીએ :

ક્રમ સંખ્યા.	વિગતો	પરા નં.
૧.	હકીકતો	૭ - ૮
૨.	અરજદારઓ તરફથી રજૂઆતો	૯ - ૨૬
૩.	પ્રતિવાદીઓની રજૂઆતો	૨૭ - ૪૧
૪.	અરજદારો તરફથી પ્રત્યુત્તર	૪૨ - ૪૬
૫.	વિશ્લેષણ	
	(એ) મુદ્દાઓ/પ્રશ્નો	૪૭ - ૪૮
	(બી) સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમ, ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩, નાણાકીય અધિનિયમ, ૧૯૯૪ અને કેન્દ્રીય ઉત્પાદન શુલ્ક અધિનિયમ, ૧૯૪૪ ની સંબંધિત જોગવાઈઓ	૪૯
	(સી)પ્રતિવાદીઓ દ્વારા ઊઠાવવામાં આવેલ પ્રારંભિક વાંધો	૫૦

	(ડી) સીઝીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળ ધરપકડ કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટે કમિશનરને થનારા “વિશ્વાસ કરવાના કારણો”	૫૧- ૫૯
	(ઈ) નિર્ધારણ પહેલાં સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળ ધરપકડ કરવાની સત્તા	૬૦- ૭૪
	(એફ) સીઝીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળ ધરપકડ કરવાની સત્તા ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ની જોગવાઈઓના સંદર્ભે	૭૫- ૭૬
	(જી) નિષ્કર્ષ	૭૭- ૮૬

૭. સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૧૩૬૭૯/૨૦૧૯ને જન્મ આપનાર તથ્યોનો સાર નીચે મુજબ રજૂ કરી શકાય છે :

૭.૧) અરજદાર મેસર્સ હ્યુગો મેટલ નામની માલિકીની ફર્મનો માલિક છે, જે સ્ટેનલેસ સ્ટીલ તથા તેના સ્કેપના વેપાર અને/અથવા પુરવઠાના ધંધામાં સંકળાયેલ છે અને અહમદાબાદના કાથવાડા જીઆઈડીસી, કાથવાડા, રોડ નં. ૧૩ ખાતે આવેલ ગોડાઉન નં. ૫૦૩ ને "જ્યાં છે જેમ છે" ધોરણે ઉપયોગમાં લેતો હતો.

૭.૨) પ્રતિવાદી નં. ૨ ગુજરાત સરકારના માલ અને સેવા કર વિભાગના અન્ય અધિકારીઓ સાથે (સંક્ષેપમાં ‘જીજીજીએસટી’) મેસર્સ હ્યુગો મેટલના વ્યાવસાયિક વ્યવહારોની તપાસના સંદર્ભે તા. ૧૯મી જુલાઈ, ૨૦૧૯ના રોજ અરજદારના રહેણાંક પરિસરની મુલાકાતે આવ્યા હતા. પ્રતિવાદી નં. ૨એ એક દરાજને સીલ મારી હતી, જેમાં અરજદારની ફાઈલો, ડાયરી, મોબાઈલ અને લેપટોપ

રાખેલાં હતાં, અને મેસર્સ હ્યુગો મેટલની કામચલાઉ તુલનાપત્રક સાથે અરજદારે પ્રતિવાદી સત્તાધિકારી સમક્ષ હાજર રહેવું એવી કહેવા સાથે પરિસર છોડી દીધું હતું.

૭.૩) પ્રતિવાદી નં.૨ અન્ય અધિકારીઓ સાથે મળીને, તા. ૨૩મી જુલાઈ, ૨૦૧૮ના રોજ ફરીથી અરજદારના નિવાસસ્થાને ગયા અને ત્યાં શોધ કાર્યવાહી હાથ ધરી. અરજદારનો કેસ એવો છે કે અધિકારીઓએ સીલિંગ મેમોમાં કોઈ કારણ નોંધ્યા વિના પરિસર છોડી દીધું હતું અને શોધ કાર્યવાહી ત્યજી દેવામાં આવી હતી.

૭.૪) ત્યારબાદ, પ્રતિવાદી નં.૨ એ કેન્દ્રિય માલ અને સેવા કર અધિનિયમની કલમ ૭૦(૧) હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતા,

૨૦૧૭ (સંક્ષેપમાં ‘સીજીએસટી અધિનિયમ’) અને ગુજરાત માલ અને સેવા કર અધિનિયમ, ૨૦૧૭ (સંક્ષેપમાં ‘જીજીએસટી અધિનિયમ’) હેઠળ અરજદારને નિવેદન આપવા માટે ૨૫મી જુલાઈ, ૨૦૧૮ના રોજ હાજર રહેવા બાબતે ૨૩મી જુલાઈ, ૨૦૧૮ની સમન્સ જારી કરવામાં આવી હતી. અરજદારનો એવો કેસ છે કે, અરજદાર દસ્તાવેજો અને કામચલાઉ સરવૈયા સાથે હાજર રહી શક્યો ન હોવાથી, અરજદારે પોતાના વકીલ મારફતે પ્રતિવાદી નં. ૨ને ૨૫મી જુલાઈ, ૨૦૧૮ના રોજ પત્ર લખીને પ્રતિવાદી નં. ૨ સમક્ષ આવશ્યક દસ્તાવેજો સાથે હાજર રહેવા માટે એક અઠવાડિયાનો સમય આપવા વિનંતી કરી હતી.

૭.૫) પ્રતિવાદી નં. ૨ એ ફરીથી તારીખ ૨૬મી જુલાઈ, ૨૦૧૮ના રોજ અરજદારના રહેણાંક પરિસરમાં મુલાકાત લીધી અને તપાસ પૂર્ણ

કરી, તેમજ મોબાઇલ અને લેપટોપ સાથે ખરીદી અને વેચાણ સંબંધિત ફાઇલો જપ્ત કરી અને દરજ પર લગાવવામાં આવેલ સીલ દૂર કર્યું.

૭.૬) અરજદારનો મામલો એવો છે કે અરજદારે એક અઠવાડિયાનો સમય માંગ્યો હોવા છતાં, પ્રતિવાદી નં. ૨ એ સમન્સ તા. ૨૭મી જુલાઈ, ૨૦૧૮ના રોજ જારી કરીને તે જ દિવસે, એટલે કે ૨૭મી જુલાઈ, ૨૦૧૮ના રોજ, નિવેદન આપવા હાજર રહેવા જણાવ્યું હતું. અરજદારનો મામલો એવો છે કે અરજદાર જરૂરી દસ્તાવેજો તથા કામચલાઉ સરવૈયા પત્રક સાથે હાજર રહી શક્યો ન હોવાથી, અરજદારે ફરીથી પોતાના વકીલ મારફતે પ્રતિવાદી નં. ૨ ને તા. ૨૮મી જુલાઈ, ૨૦૧૮નું પત્ર લખી, જરૂરી દસ્તાવેજો સાથે પ્રતિવાદી નં. ૨ સમક્ષ હાજર રહેવા માટે એક અઠવાડિયાનો સમય આપવા વિનંતી કરી હતી.

૭.૭) અરજદારનો એવો કેસ છે કે અરજદારે મે ૨૦૧૮ સુધી જી.એસ.ટી. રિટર્ન્સ ફાઇલ કર્યા છે અને જૂન તથા જુલાઈ ૨૦૧૮ મહિનાના રિટર્ન્સ હજી ફાઇલ કરવાના બાકી હતા. તેમ છતાં, અરજદારને પ્રતિવાદીઓ તરફથી સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમ અથવા જી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની સંબંધિત જોગવાઈઓ હેઠળ કોઈ નોટિસ પ્રાપ્ત થઈ નહોતી. તેથી, પ્રતિવાદી સત્તાધિકારીઓની કાર્યવાહીથી વ્યથિત થઈ અરજદારે આ અરજી દાખલ કરી છે.

૮. લગભગ, અન્ય અરજીઓમાં પણ અરજદારોને પ્રતિવાદી નં.૨ સમક્ષ

તેમનું નિવેદન આપવા માટે સમન્સ જારી કરવાના સંબંધમાં સમાન તથ્યો

હાજર છે અને અરજદારોને એવી ભીતિ છે કે જો તેઓ પ્રતિવાદી નં.૨ સત્તાધિકારી સમક્ષ હાજર થશે, તો સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળ તેમની ધરપકડ કરવામાં આવશે.

અરજદારો તરફથી રજૂઆતો:

૯. સ્પેશયલ સિવિલ એપ્લીકેશનઓ નં. જજ૫૬/૨૦૨૦ અને જજ૬૮/૨૦૨૦ માં હાજર રહેલા વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી તુષાર હેમાણી, જેમને વિદ્વાન વકીલ સુશ્રી વૈભવી કે. પરીખે સહાય કરી હતી, તેમણે અરજદારો તરફથી રજૂઆત કરી કે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૭૦ હેઠળ જારી કરવામાં આવેલા સમન્સના અનુસંધાને જ્યારે અરજદારો પ્રતિવાદી નં. ૨ સમક્ષ હાજર થશે ત્યારે અરજદારોને તેમની ધરપકડ થવાની પ્રબળ ભીતિ છે.

૧૦. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે વધુમાં રજૂ કર્યું કે અરજદારની ધરપકડની આશંકા સામે, ભારતના સંવિધાન, ૧૯૫૦ ના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ આ અરજી જાળવાપાત્ર છે, કારણ કે તેલંગાણા વડી અદાલતે પી.વી. રમણા રેડ્ડી વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા કેસમાં, જે (૨૦૧૯) ૧૦૪ ટેક્સમેન.કોમ ૪૦૭ (તેલંગાણા) માં અહેવાલિત છે, આપેલા નિર્ણયના પ્રકાશમાં, તેલંગાણા વડી અદાલતે પ્રશ્નનો વિગતવાર વિચારવિમર્શ કર્યા બાદ ઠરાવ્યું છે કે

ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ આ અરજી જાળવાપાત્ર છે. વધુમાં શ્રી હેમાણીએ એ પણ દર્શાવ્યું હતું કે તેલંગાણા વડી અદાલતના નિર્ણય વિરુદ્ધ પ્રાધાન્ય અપીલની વિશેષ અનુમતિ અરજી, જે દાખલ કરવામાં આવી હતી, તે સર્વોચ્ચ અદાલતે નામંજૂર કરી છે

પી.વી. રમણા રેડ્ડી વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયાના મામલામાં અદાલતનો ચુકાદો, જે ૧૦૬ ટેક્સમેન.કોમ ૩૦૧(એસસી) માં અહેવાલિત છે.

૧૧. ત્યારબાદ વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી હેમાણીએ પ્રકરણના ગુણદોષ અંગે રજૂ કર્યું કે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ ને કલમ ૧૩૨ સાથે વાંચતાં તેની જોગવાઈઓ અમલમાં લાવવા માટે “જોડિયા શરતો”નું “સંચિત રીતે” પૂર્ણ થવું આવશ્યક છે, અર્થાત્ (૧) કમિશનર પાસે “એવું માનવા માટેના કારણો” હોવા જોઈએ કે કોઈ વ્યક્તિએ નિર્દિષ્ટ ગુનો કર્યો છે અને (૨) સંબંધિત વ્યક્તિએ ગુનો “કર્યો છે” તે નિર્ધારિત થયેલું હોવું જોઈએ, અને આવું નિર્ધારણ કાયદાની યોગ્ય પ્રક્રિયા અનુસરી માંગણીના નિર્ધારણ પછીનું હોવું અનિવાર્ય છે.

૧૨. પ્રથમ શરત અંગે કે કમિશનર પાસે એવો “માનવા માટેનો કારણ” હોવો જોઈએ કે કોઈ વ્યક્તિએ નિર્દિષ્ટ ગુનાઓમાંથી કોઈ ગુનો કર્યો છે, શ્રી હેમાણી દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળ કલ્પાયેલ ધરપકડ કરવાની સત્તા અમલમાં મૂકવા માટે, કમિશનર

પાસે એવો “માનવા માટેનો કારણ” હોવો આવશ્યક છે કે સંબંધિત વ્યક્તિએ કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (એ) અથવા ખંડ (બી) અથવા ખંડ (સી) અથવા ખંડ (ડી) માં નિર્દિષ્ટ કોઈ ગુનો કર્યો છે, જે ઉક્ત કલમની ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (i) અથવા (ii) હેઠળ અથવા ઉપકલમ (૨) હેઠળ દંડનીય છે. આ અદાલતના દેસાઈ બ્રધર્સ વિ. ડીસીઆઈટી, અહેવાલ ૨૦૪ આઈટીઆર ૧૨૧ (ગુજરાત) ના નિર્ણય પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો અને રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે “માનવા માટેનો કારણ” શબ્દસમૂહ દર્શાવે છે કે એવો વિશ્વાસ વાજબી આધાર પર આધારિત ઇમાનદાર અને વાજબી વ્યક્તિનો હોવો જોઈએ; માત્ર નિજવચન, શંકા, અંદાજ, કલ્પના અથવા અનુમાન, અફવા અથવા અફવાદોરી નહીં, અને એવો વિશ્વાસ અંતે આ નિષ્કર્ષ સુધી પહોંચાડતો હોવો જોઈએ કે સંબંધિત વ્યક્તિ દ્વારા ગુનો કરવામાં આવ્યો છે. આ અદાલતના શેઠ બ્રધર્સ વિ. જેસીઆઈટી, અહેવાલ ૨૫૧ આઈટીઆર ૨૭૦ (ગુજ) ના નિર્ણય પર પણ આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં સ્થિર થયેલી કાનૂની સ્થિતિનું સંક્ષેપમાં નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે કે “માનવા માટેના કારણો”માં નીચે મુજબ શું સમાવેશ થાય છે:

(એ) એવી માન્યતા માટે સામગ્રી હોવી આવશ્યક છે.

(બી) અભિપ્રાય પર પહોંચવા માટે પરિસ્થિતિઓ અસ્તિત્વમાં હોવી આવશ્યક છે અને તેને અસ્તિત્વમાં હોવાનું માનવામાં આવી શકતી નથી.

(સી) માનવાનો આધાર પ્રામાણિક હોવો જોઈએ અને તે શંકા, ગપસપ, અફવા અથવા અનુમાન પર આધારિત ન હોવો જોઈએ.

(ડી) ઉલ્લેખિત કારણોએ એવી વિચારપ્રક્રિયા પ્રગટ કરવી આવશ્યક છે જેના આધારે તે “માનવા માટેના કારણો” ધરાવે છે એવું માને છે, અને મતમાં ફેરફાર થવાથી પુનઃઆકારણી કરવાની અધિકારિતા પ્રાપ્ત થતી નથી.

(ઈ) સામગ્રી અને માન્યતા વચ્ચે સંબંધ હોવો આવશ્યક છે; અને

(એફ) ઉલ્લેખિત કારણોમાં આકારણી અધિકારી દ્વારા મનનો ઉપયોગ કરાયો હોવાનું પ્રતિબિંબિત થવું આવશ્યક છે.

૧૩. શ્રી હેમાણીએ ઉપરોક્ત નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કરીને રજૂ કર્યું કે “વિશ્વાસ કરવાનો કારણ” “શંકા કરવાનો કારણ” કરતાં ઘણું જ ભિન્ન છે. આવકવેરા અધિનિયમ, ૧૯૬૧ ની કલમ ૧૩૨ ની જોગવાઈઓ પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો અને વધુમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે જી.કે.એન. ડ્રાઈવશાફ્ટ્સ (ઈન્ડિયા) લિ. વિ. આઈ.ટી.ઓ. ના કેસમાં આપેલો, ૨૫૯ આઈ.ટી.આર. ૧૯ (એસ.સી.) માં અહેવાલિત, નિર્ણયનો પણ ઉલ્લેખ કરીને એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સી.જી.એસ.ટી.

અધિનિયમની કલમ ૬૯ ની જોગવાઈઓ અમલમાં લાવવા પૂર્વે કમિશનર દ્વારા નોંધાયેલ “વિશ્વાસ કરવાનો કારણ” સંબંધિત વ્યક્તિએ અરજી કરે ત્યારે તેને આપવું અતિઆવશ્યક છે, જેથી એવી વ્યક્તિને યોગ્ય કાનૂની ઉપાયનો લાભ લેવાની સગવડ થાય.

૧૪. શ્રી હેમાણીએ વધુમાં દલીલ કરી કે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળની “ધરપકડ કરવાની સત્તા” નો ઉપયોગ, જે કલમ ૧૩૨ હેઠળની “દંડિત કરવાની સત્તા” સાથે વાચવામાં આવે છે, તે પહેલાં એ નક્કી કરવું આવશ્યક છે કે સંબંધિત વ્યક્તિએ કોઈ ગુનો “કર્યો છે”, અને આવું નિર્ધારણ અનિવાર્ય રીતે માત્ર મૂલ્યાંકનની યોગ્ય પ્રક્રિયા અનુસરી માંગણીના પશ્ચાત્ નિર્ધારણ પછી જ થઈ શકે. સીજીએસટી અધિનિયમની કલમો ૬૯ અને ૧૩૨ની જોગવાઈઓનો ઉલ્લેખ કરતાં દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે જણાવેલ કલમોમાં વપરાયેલ શબ્દ “કરે છે” છે, જેનાથી સ્પષ્ટપણે પ્રગટ થાય છે કે “ગુનાનું આચરણ” થયાનું નિશ્ચિતીકરણ પ્રથમ, દંડ લાદવા પહેલાં, સીજીએસટી અધિનિયમની યોજના હેઠળ કલ્પાયેલ મૂલ્યાંકનની યોગ્ય પ્રક્રિયા અનુસરી કરીને જ કરવાનું રહે છે.

૧૫. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે ત્યારબાદ સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૧, ૬૫, ૬૬, ૭૩ અને ૭૪નો ઉલ્લેખ કરીને મૂલ્યાંકનની વિધિસર પ્રક્રિયા માટે સીજીએસટી અધિનિયમની યોજનાનો સંદર્ભ આપ્યો અને રજૂ કર્યું કે

સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ માત્ર તે જ સમયે થઈ શકે, જ્યારે ઉક્ત જોગવાઈમાં પરિકલ્પિત મુજબ મૂલ્યાંકન પૂર્ણ થઈ જાય, જેથી કમિશનરને એવો વિશ્વાસ કરવા માટે કારણ પ્રાપ્ત થાય કે સંબંધિત વ્યક્તિએ સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ની ઉપકલમ (૧)ની ખંડ (એ) અથવા ખંડ (બી) અથવા ખંડ (સી) અથવા ખંડ (ડી)માં નિર્દિષ્ટ ગુનાઓ આચર્યા છે.

૧૬. શ્રી હેમાણીએ ત્યારબાદ રજૂ કર્યું કે સંસદે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ માં “માનવા માટેના કારણો” એવા શબ્દોનો ઉપયોગ કર્યો નથી, જેનો અર્થ એવો થાય છે કે કલમ ૧૩૨ની જોગવાઈઓનો આશ્રય માત્ર ત્યારે જ લઈ શકાય જ્યારે ગુનો કરવામાં આવ્યો હોવાનું સ્થાપિત થાય. તેથી, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે એવી સમાનતા દોરી કે કલમ ૧૩૨નો આશ્રય માત્ર “નિર્દિષ્ટ ગુનો કરવામાં આવ્યો છે” એવું “માનવા માટેના કારણો” હોવાના આધાર પર લઈ શકાય નહીં, કારણ કે કોઈ વ્યક્તિએ નિર્દિષ્ટ ગુનાઓમાંથી કોઈ ગુનો કર્યો હોવાનો તથ્ય કાયદામાં નિર્ધારિત યોગ્ય પ્રક્રિયાનું પાલન કરીને સ્થાપિત કરવો આવશ્યક છે. તેથી એવી રજૂઆત કરવામાં આવી કે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ અને કલમ ૧૩૨નું સંયુક્ત વાચન કરતાં એવો નિષ્કર્ષ નીકળે છે કે જ્યાં સુધી “ગુનો કરવામાં આવ્યો છે” એવું સ્થાપિત ન થાય, ત્યાં સુધી સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ની જોગવાઈઓનો આશ્રય લઈ શકાય નહીં,

અને જ્યાં સુધી સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨નો આશ્રય લેવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી પ્રતિવાદી સત્તાધિકારી દ્વારા સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ની જોગવાઈઓનો આશ્રય લઈ શકાય નહીં.

૧૭. ત્યારબાદ વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે મદ્રાસના નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો, વડી અદાલતે જયચંદ્રન એલોર્સના કેસમાં પ્રાઇવેટ લિમિટેડ વિ. જીએસટીના સુપરિન્ટેન્ડેડ અને સેન્ટ્રલ એક્સાઇઝ ૧૦૫ ટેક્સમેન.કોમ માં અહેવાલિત ૨૪૫(મદ્રાસ) જેમાં મદ્રાસ વડી અદાલતના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું :

“૯. મારા મતાનુસાર, નિરાકરણ માટે નીચેના મુદ્દાઓ ઉદ્ભવે છે:—

૧. શું અરજીકર્તા અધિનિયમની જોગવાઈઓના પ્રકાશમા , તેના દ્વારા માગવામાં આવેલા દસ્તાવેજો અને નિવેદનોની પુરવઠા બાબતે પ્રાર્થના મુજબ પરમાદેશ મેળવવા હકદાર છે?

૨. શું અરજીકર્તાના સંદર્ભમાં અધિનિયમની કલમ ૬૯ સાથે તેની કલમ ૧૩૨ વંચાતાં, તે હેઠળની સત્તાઓનો પ્રતિવાદીઓ દ્વારા ઉપયોગ કરવામાંથી તેમને રોકવા માટે માંગવામાં આવેલ અંતરિમ રક્ષણ મંજૂર કરવાને પાત્ર છે?

૩. કાયદાની યોગ્ય પ્રક્રિયાનું અનુસરણ કરીને પ્રતિવાદીઓને નિર્ણય પ્રક્રિયા પૂર્ણ કરવા અને મૂલ્યાંકન કરવા માટે દિશાનિર્દેશ આપવા બાબતે અરજદારની વિનંતી સ્વીકારવા યોગ્ય છે કે નહીં? ક્ષક્ષ

૩૭. ‘કરે છે’ શબ્દોના ઉપયોગથી આ બાબત પૂરતી કરતાં પણ વધુ સ્પષ્ટ થાય છે કે દંડ લાદવામાં આવે તે પહેલાં ગુનાના આચરણનું કૃત્ય પ્રથમ નિશ્ચિત થવું જોઈએ. વર્તમાન કેસમાં આવકવેરા વિભાગનો આક્ષેપ એ છે કે અરજદારે અધિનિયમની કલમ ૧૬(૨)ની જોગવાઈઓનો ભંગ કર્યો છે અને વધારાનો આઈ.ટી.સી. મેળવ્યો છે, કારણ કે વર્તમાન કેસમાં સપ્લાયર અને અરજદાર વચ્ચે માલની કોઈ હિલચાલ થઈ નથી અને વ્યવહારો બોગસ અને કલ્પિત છે, જે માત્ર કાગળ પર જ આઈ.ટી.સી. મેળવવાના એકમાત્ર હેતુથી બનાવવામાં આવ્યા છે. આવા વધારાના વિતરણ થયેલા ક્રેડિટની વસૂલી કરવાની પદ્ધતિ અધિનિયમની કલમ ૨૧માં નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે. આ કલમમાં જોગવાઈ છે કે જ્યાં ઈનપુટ સર્વિસ ડિસ્ટ્રિબ્યુટર કલમ ૨૦માં રહેલી જોગવાઈઓના ભંગમાં ક્રેડિટનું વિતરણ કરે છે અને તેના પરિણામે એક અથવા વધુ પ્રાસિકર્તાઓને ક્રેડિટનું વધારું વિતરણ થાય છે, ત્યાં આ રીતે વિતરિત થયેલ વધારાનું ક્રેડિટ વ્યાજ સહિત આવા પ્રાસિકર્તાઓ પાસેથી વસૂલ કરવામાં આવશે, અને વસૂલ કરવાનારી રકમના નિર્ધારણ માટે, પરિસ્થિતિ મુજબ, કલમ ૭૩ અથવા કલમ ૭૪ની જોગવાઈઓ જરૂરી ફેરફારો સાથે લાગુ પડશે.

૩૮. તેથી, જે સંજોગોમાં લાગુ પડે તે મુજબ, કલમ ૭૩ અથવા ૭૪ માં નિર્ધારિત પ્રક્રિયા દ્વારા વધારાના જમાની ‘નિર્ધારણ’ થવું, તેની વસૂલાત માટે પૂર્વઆવશ્યકતા છે. કલમો ૭૩ અને ૭૪ આકારણી સાથે સંબંધિત છે અને તેથી તે સ્પષ્ટ તથા નિર્વિવાદ છે કે આવી વસૂલાતની શરૂઆત ત્યારે જ થઈ શકે જ્યારે વધારાના જમાની રકમ આકારણીમાં પરિમાણિત કરીને નિર્ધારિત કરવામાં આવી હોય. જ્યારે વસૂલાત આકારણીમાં થયેલ ‘નિર્ધારણ’ને આધીન બનાવવામાં આવી હોય, ત્યારે વિભાગનો એવો તર્ક કે આક્ષેપિત ગુના માટેની સજા આવી આકારણી પહેલાં પણ લાદી શકાય, સ્પષ્ટપણે ખોટો છે અને તે ઘોડા પહેલાં ગાડું મૂકવા સમાન છે.

૩૯. મૂલ્યાંકનના આ નિયમના અપવાદ માત્ર તેવા કેસોમાં જ છે, જેમાં આકારણીધારક આદતી ભંગકર્તા હોય, જેને વૈધાનિક જોગવાઈઓના ઉદ્ધંધન બદલ દંડ અને જુરમાના સતત અને વારંવાર ફટકારવામાં આવ્યા હોય. માત્ર આવા કેસોમાં જ સત્તાધિકારીઓને, લેખિતમાં નોંધવાના કારણોસર, મૂલ્યાંકન અગાઉથી અટકાવવા અને કલમ ૧૩૨ મુજબ આકારણીધારક વિરુદ્ધ કાર્યવાહી આરંભ કરવા યોગ્ય ઠરી શકે. આ કેસમાં અરજદાર ભંગકર્તા છે, અને તે પણ આદતી છે, એવો કોઈ આક્ષેપ, મૌખિક કે લેખિત, કરવામાં આવ્યો નથી.

૪૦. વર્તમાન મામલામાં, વિભાગ આ બાબતનો વિવાદ કરતો નથી કે સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ના પ્રકાશમાં કાર્યવાહીનો આશય રાખવામાં આવ્યો હતો અથવા તેવી કલ્પના કરવામાં આવી હતી, અને પ્રતિશપથપત્રમાં પણ

નિષ્પક્ષ રીતે જણાવવામાં આવ્યું છે કે સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ની જોગવાઈઓ આકારણીપાત્રને ‘બતાવવામાં’ આવી હતી. તેથી, મારા મનમાં આ બાબતે કોઈ શંકા નથી કે વિભાગનો આશય અરજદારને કલમ ૧૩૨ હેઠળની સજાની શક્યતાથી ભયભીત કરવાનો હતો અને આવી કાર્યવાહી અધિનિયમની યોજનાના વિરુદ્ધ છે. અધિનિયમની યોજનાના વિરુદ્ધ કોઈ આકારણીપાત્રની પ્રવૃત્તિઓનો વિભાગ દ્વારા તાત્કાલિક અને અસરકારક રીતે સામનો કરવામાં આવી શકે છે, (પ્રશ્નમાં રહેલ કાયદો આવક સંબંધિત કાયદો હોવાથી, કડક અર્થઘટન એ સામાન્ય નિયમ છે), છતાં અધિકારીઓને કાયદા હેઠળ તેમની પાસે નિહિત સત્તાની મર્યાદા વટાવીને કાર્ય કરતા હોવાનું માન્ય થઈ શકે નહીં. હું વિચારપૂર્વકના મતે છું કે અધિનિયમની કલમ ૧૩૨માં નિર્ધારિત સજા કરવાની સત્તા માત્ર ત્યારે જ સક્રિય થાય, જ્યારે એ સ્થાપિત થાય કે આકારણીપાત્રે કોઈ ગુનો ‘આચર્યો’ છે, અને તે આવશ્યક રીતે આકારણીપાત્ર પાસેથી બાકી રહેલી માંગની નિર્ધારણા થયા બાદનું જ હોવું જોઈએ, જે પોતે પણ આવશ્યક રીતે આકારણીની પ્રક્રિયાનું અનુસરણ કરતું હોવું જોઈએ.

૪૧. હું આ સંદર્ભમાં દિલ્લી વડી અદાલતની ઢિ-ન્યાયાધીશ પીઠના મેક માય ટ્રિપ (ઈન્ડિયા) (પૂર્વોક્ત) કેસના નિર્ણયમાંથી આધાર લઉં છું, જેને સર્વોચ્ચ અદાલતે પુષ્ટિ આપતાં પુનરોચ્ચાર કર્યો છે કે આવી કાર્યવાહી, વર્તમાન કેસની જેમ, અરજદારના બંધારણીય અધિકારોના ઉદ્ધંધન સમાન ગણાશે, જેને સહન કરી શકાય તેમ નથી. એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ

૪૬. મુદ્દો (૨) અરજદારના પક્ષે ઉત્તરવામાં આવે છે. મુદ્દો (૩) મંજૂર કરવામાં આવે છે અને પ્રતિવાદીઓને એવો નિર્દેશ આપવામાં આવે છે કે તેઓ આજે થી બાર (૧૨) અઠવાડિયાની અવધિની અંદર, અરજદારને મૂલ્યાંકન માટેના પ્રસ્તાવો દર્શાવતી કારણ દર્શાવો નોટિસ જારી કર્યા પછી, તે અંગે પ્રતિસાદ આપવા તથા વ્યક્તિગત રીતે રજૂઆતો કરવા માટે અરજદારને પૂર્ણ તક આપ્યા બાદ, અને કાયદા મુજબ કારણસહિત તથા સ્પષ્ટ આદેશ પસાર કરીને, નિર્ણય પ્રક્રિયા પૂર્ણ કરે."

૧૮. ત્યારબાદ વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી હેમાણીએ ના નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો

અખિલના કેસમાં પંજાબ અને હરિયાણા વડી અદાલત, કૃષ્ણ મગુ વિ. ડેપ્યુટી ડાયરેક્ટર, ડાયરેક્ટોરેટ જી.એસ.ટી. ઇન્ટેલિજન્સના જનરલે (૨૦૧૯) ૧૧૧ ટેક્સમેન.કોમ ૩૬૭(પી એન્ડ એચ), જેમાં પંજાબ અને હરિયાણા વડી અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે :

"૧૦. મેક માય ટ્રિપ (સુપ્રા) ના કેસમાં દિલ્લી વડી અદાલતના ચુકાદામાંથી માર્ગદર્શન લઈ, ત્યારબાદ જયચંદ્રન એલોયઝ (પી) લિ. (સુપ્રા) ના કેસમાં મદ્રાસ વડી અદાલતે તેનું અનુસરણ કર્યું હોય તે ધ્યાનમાં રાખી, તેમજ સિદ્ધારામ સતલિંગપ્પા મહેત્રે (સુપ્રા) ના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે પ્રતિપાદિત કરેલો કાયદો ધ્યાનમાં લઈ, અને સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ અને ૧૩૨ પણ ધ્યાનમાં રાખી, જે યોગ્ય અધિકારીને એવી કોઈપણ વ્યક્તિને ધરપકડ

કરવાની સત્તા આપે છે જેણે રૂ. ૫ કરોડથી વધુ કરચોરી સંકળાયેલો કોઈ ગુનો કર્યો હોય, અને જેના માટે નિર્ધારિત મહત્તમ સજા ૫ વર્ષની છે, જે ક્રિ. પ્ર. સં. ની કલમ ૪૧એ ના કાર્યક્ષેત્રમાં આવે છે, તેથી અમારું એવું મત છે કે ધરપકડ કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ કોઈ અધિકારીની મનમાની અને મરજીપ્રમાણે, અથવા વસૂલાતના હેતુસર, અથવા કોઈ વેપારીને ભયભીત કરવા, અથવા ભયનું વાતાવરણ ઊભું કરવા માટે થવો જોઈએ નહીં; પરંતુ તપાસ દરમિયાન અપવાદરૂપ પરિસ્થિતિઓમાં જ તેનો ઉપયોગ થવો જોઈએ, જે દ્રષ્ટાંતરૂપે નીચે મુજબ હોઈ શકે:

(૧) કોઈ વ્યક્તિ કરની વિશાળ રકમની ચોરીમાં સંકળાયેલ છે અને તેની પાસે વ્યવસાયનું કોઈ કાયમી સ્થળ નથી,

(૨) વારંવાર સમન્સ આપવામાં આવ્યા હોવા છતાં કોઈ વ્યક્તિ હાજર થતી નથી અને તે કરચોરીની વિશાળ રકમના પ્રકરણમાં સંકળાયેલ છે,

(૩) કોઈ વ્યક્તિ ગુનાખોરીની ટેવવાળો છે અને તેના વિરુદ્ધ અગાઉના પ્રસંગે ફરિયાદ ચલાવવામાં આવી છે અથવા તેને દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો છે,

(૪) કોઈ વ્યક્તિ દેશમાંથી પલાયન કરી જવાની સંભાવના ધરાવે છે,

(૫) કોઈ વ્યક્તિ ખોટા ઇનવોઈસ, એટલે કે કરની ચુકવણી વિના ઇનવોઈસ,નો મૂળ સર્જક છે,

(૬) જ્યારે કરચોરીમાં કોઈ વ્યક્તિની સક્રિય સંડોવણી અંગે સીધો દસ્તાવેજ અથવા અન્યથા હોસ પુરાવો કેસની ફાઈલ/અભિલેખ પર ઉપલબ્ધ હોય.

૧૦.૧. જેમની સ્થાપિત ઉત્પાદન એકમો કાર્યરત છે અને જે નોંધપાત્ર માત્રામાં પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ કરોની ચુકવણી કરે છે એવા વ્યક્તિઓ; તેમજ જેમના વિરુદ્ધ કરની વિશાળ રકમની ચોરીમાં સીધી સંડોવણી સ્થાપિત કરવા માટે દસ્તાવેજ અથવા અન્યથા કોઈ હોસ પુરાવા ઉપલબ્ધ નથી એવા વ્યક્તિઓને, જવાબદારીનું નિર્ધારણ અને દંડ લાદવામાં આવે તે પહેલાં ધરપકડ કરવી જોઈએ નહીં. તે જ રીતે, ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ અથવા વકીલો, જેમણે રિટર્ન ફાઈલ કર્યા હોય અથવા અન્યથા વ્યવસાયમાં સહાય કરી હોય, પરંતુ છેતરપિંડીના લાભાર્થી ન હોય અથવા તેનો ભાગ ન હોય, એવા વ્યાવસાયિકોને, માત્ર નિવેદનના આધારે અને આક્ષેપિત ગુનાથી તેમને જોડતા કોઈ સમર્થનાત્મક પુરાવા વિના, ધરપકડ કરવાનું ટાળવું જોઈએ. એ સર્વવિદિત છે કે જો કાર્યરત સંસ્થાના ઉચ્ચ વ્યવસ્થાપક વર્ગની ધરપકડ કરવામાં આવે, તો એકમ બંધ થવાની સંપૂર્ણ સંભાવના ઊભી થાય છે, જેના પરિણામે બેરોજગારી ફેલાય છે અને અમૂલ્ય પ્રાકૃતિક સંસાધનોનો વ્યય થાય છે.”

૧૯. શ્રી હેમાણી ત્યારબાદ કલમનો ઉલ્લેખ કર્યો. સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૫, જે દોષપાત્ર માનસિક અવસ્થાની ધારણા માટે જોગવાઈ કરે છે, અને ૨જૂ કર્યું કે આ કલમની જોગવાઈઓ સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૫ નો ઉપયોગ સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ ની, જેમાં “ધરપકડ

કરવાની સત્તા” જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, અમલવારી સમયે કરી શકાય નહિ, કારણ કે કલમ ૧૩૫ નો ઉપયોગ માત્ર “ગુનાના અભિયોજન” ના તબક્કે જ કરી શકાય અને માત્ર “અદાલત” જ દોષિત માનસિક સ્થિતિના અસ્તિત્વ અંગે અનુમાન કરશે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૫ નો મુખ્ય હેતુ એ છે કે “જ્યારે આરોપી વિરુદ્ધ કાયદાની અદાલતમાં અભિયોજન ચલાવવામાં આવી રહ્યું હોય ત્યારે તેની તરફથી દોષિત માનસિક સ્થિતિ અંગે અનુમાન ઊભું કરવું”. એવી પણ રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે “અભિયોજનની કાર્યવાહી” શરૂ થયેલી માનવાનો સૌથી પ્રારંભિક સમયબિંદુ તે છે જ્યારે સક્ષમ અધિકારી દ્વારા ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૨૦૦ હેઠળ (સંક્ષેપમાં “સંહિતા”) મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ ખાનગી ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવે અને તે પણ સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨(૬) ની જોગવાઈઓ મુજબ કલ્પિત કરાયેલા કમિશનરની પૂર્વ મંજૂરી મેળવ્યા બાદ. તેથી, એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે કોઈ વ્યક્તિને અભિયોજિત ગણાવી શકાય તે માત્ર ત્યારે જ, જ્યારે સંહિતાની કલમ ૨૦૦ હેઠળ ખાનગી ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવે, અને તેથી સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળ ધરપકડ કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૫ નો ઉપયોગ કરી શકાય નહિ.

૨૦. એ રજૂઆત કરવા માટે કે એફ.આઈ.આર. દાખલ કરવાથી પહેલાં ધરપકડ કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકાય નહીં અને ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી ત્યારે શરૂ થઈ હોવાનું કહી શકાય જ્યારે મેજિસ્ટ્રેટ પોલીસ દ્વારા કરવામાં આવેલ અહેવાલનો સંજ્ઞાન લે, એફ.આઈ.આર. નોંધાય ત્યારે નહીં, પંજાબ અને હરિયાણા વડી અદાલતના સુખદીપ સિંહ ભોડે વિ. જોઈન્ટ ડિરેક્ટર જનરલ ઓફ ફોરેન ટ્રેડ અને અન્યના મામલામાં તા. ૮મી ઓગસ્ટ, ૨૦૦૭ના રોજ સી.ડબલ્યુ.પી. નં. ૨૦૮/૨૦૦૭માં આપવામાં આવેલા નિર્ણય પર પણ આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો. તેથી એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે મેજિસ્ટ્રેટના હસ્તક્ષેપ વિના, સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૬૮ની જોગવાઈનો અમલ કરી શકાય નહીં.

૨૧. તેથી, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે કારણ કે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૫ હેઠળની અનુમાનધારણા ધરપકડના તબક્કે ઉપલબ્ધ નથી, તેથી પ્રતિવાદી સત્તાધિકારીઓએ સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૮ હેઠળ ધરપકડ કરવાની સત્તાનો અમલ કરતા પહેલાં, યોગ્ય નિર્ણયપ્રક્રિયા અને માંગણીના નિર્ધારણની વિધિસંગત પ્રક્રિયાનું પાલન કરવું ફરજિયાત છે.

૨૨. શ્રી હેમાણીએ ત્યારબાદ રજૂ કર્યું કે સર્વિસ ટેક્સની જોગવાઈઓ હેઠળ આપેલ દિલ્લી વડી અદાલતનો મેક માય ટ્રિપ (ઇન્ડિયા) પ્રા. લિ. વિ.

યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, જે ૭૩ ટેક્સમેન.કોમ ૩૧ માં અહેવાલિત છે, તે કેસનો નિર્ણય હજી પણ ક્ષેત્રમાં અમલમાં છે. એ દર્શાવવામાં આવ્યું કે દિલ્લી વડી અદાલતના નિર્ણય વિરુદ્ધ વિભાગ દ્વારા કરવામાં આવેલી અપીલ યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. મેક માય ટ્રિપ, જે ૧૦૪ ટેક્સમેન.કોમ ૨૪૫(એસસી) માં અહેવાલિત છે, તે કેસના નિર્ણય મુજબ સર્વોચ્ચ અદાલતે ફગાવી દીધી છે. શ્રી હેમાણીએ ત્યારબાદ સર્વોચ્ચ અદાલતના કુનહાયમ્મદ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ કેરળ, જે (૨૦૦૬) એસસીસી ૩૫૯ માં અહેવાલિત છે, ખોડે ડિસ્ટિલરીઝ લિ. (હાલમાં ખોડે ઇન્ડિયા લિમિટેડ તરીકે ઓળખાતી) તથા અન્ય વિ. શ્રી મહાદેશ્વર સહકારસક્કરે કારખાને લિ., કોલ્લેગલ (લિક્વિડેશન હેઠળ), જે ૨૦૧૯ ૪ એસસીસી ૩૭૬ માં અહેવાલિત છે, તેમજ વી.એમ. સલ્ગાકોઅર એન્ડ બ્રધર્સ (પી.) લિ. વિ. સીઆઈટી, જે (૨૦૦૦) ૨૪૩ આઈટીઆર ૩૮૩ (એસસી) માં અહેવાલિત છે, તે કેસોના નિર્ણયો પર આધાર મૂક્યો અને ૨જૂ કર્યું કે નીચલા મંચના ચુકાદા અને આદેશ વિરુદ્ધની અપીલનું ફગાવવું, સર્વોચ્ચ અદાલતનો એવો આદેશ કારણવિહોળો હોય તો પણ, તે જનું સમર્થન ગણાય છે અને તે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૧ હેઠળ કાનૂનની ઘોષણા રચે છે તેમજ વિલીનીકરણના સિદ્ધાંતને આકર્ષે છે અને બંધનકારક પૂર્વનિર્ણય બની જાય છે.

૨૩. ત્યારબાદ, સ્પેશયલ સિવિલ એપ્લીકેશનઓ નં. ૧૩૬૭૯/૨૦૧૯, ૧૩૮૯૩/૨૦૧૯ અને ૩૨૦૯/૨૦૨૦માં અરજદારો તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી ચેતન પંડ્યાએ વિદ્વાન સિનિયર વકીલ શ્રી હેમાણી દ્વારા કરવામાં આવેલી દલીલો અપનાવી અને સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની તે જોગવાઈઓનો ઉલ્લેખ કર્યો, જે પ્રક્રિયાનું પાલન અને માલ તથા સેવા કરના આકલન માટે ઓનલાઈન ડિજિટલ પદ્ધતિની જોગવાઈ કરે છે. શ્રી પંડ્યાએ સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૧૩નો ઉલ્લેખ કર્યો, જે સેવાઓના પુરવઠાના સમય અંગે જોગવાઈ કરે છે, કલમ ૩૭નો ઉલ્લેખ કર્યો, જે બહારગામી પુરવઠાની વિગતો રજૂ કરવાની જોગવાઈ કરે છે, કલમ ૩૮નો ઉલ્લેખ કર્યો, જે અંદરગામી પુરવઠાની વિગતો રજૂ કરવાની જોગવાઈ કરે છે અને કલમ ૩૯નો ઉલ્લેખ કર્યો, જે રિટર્નો રજૂ કરવાની જોગવાઈ કરે છે. સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની આવી જોગવાઈઓનો ઉલ્લેખ કરતાં રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમ હેઠળનું પાલન ઓનલાઈન ઇલેક્ટ્રોનિક રીતે કરવાનું છે. ત્યારબાદ તેમણે સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૫૯થી ૬૪ સુધીની જોગવાઈઓ સમાવતા ભાગ-૧૨માં સમાવિષ્ટ આકલનની જોગવાઈઓનો ઉલ્લેખ કર્યો. ત્યારપછી વિદ્વાન વકીલ શ્રી પંડ્યાએ સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમના ભાગ ૧૪નો ઉલ્લેખ કર્યો, જે નિરીક્ષણ, તપાસ, જમી અને ધરપકડ અંગે જોગવાઈ કરે છે. નિરીક્ષણ, તપાસ અને જમીની સત્તા અંગે કલમ ૬૭ની જોગવાઈઓનો તથા અમુક ગુનાઓ માટે

દંડની જોગવાઈ કરતી કલમ ૧૩૨ના સંદર્ભે ધરપકડ કરવાની સત્તા અંગે જોગવાઈ કરતી કલમ ૬૯નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો. સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની યોજનાનો ઉલ્લેખ કર્યા પછી વિદ્વાન વકીલ શ્રી પંડ્યાએ રજૂ કર્યું કે મેક માય ટ્રિપ (ઇન્ડિયા) પ્રા. લિ. (ઉપરોક્ત)ના કેસમાં દિલ્હી વડી અદાલતનો નિર્ણય હાલના કેસના તથ્યો પર લાગુ પડે છે. તેમણે આ રજૂઆત માટે ઉક્ત નિર્ણયના પરિચ્છેદ નં. ૬૮થી ૮૩ પર આધાર મુક્યો કે સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળ ધરપકડ કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ ખૂબ જ કાળજી અને સાવચેતતા સાથે કરવો આવશ્યક છે અને એવી સત્તાનો ઉપયોગ માત્ર ત્યારે જ થઈ શકે જ્યારે કર અને દંડ ચૂકવવાની જવાબદારી નક્કી કરીને નિર્ણાયક નિર્ધારણની પ્રક્રિયા પૂર્ણ થઈ ગઈ હોય; અને તે સમય સુધી આકારણીકર્તા દ્વારા કરચોરી થવાની આશંકાના આધારે ધરપકડ કરવાની સત્તા અમલમાં મૂકી શકાતી નથી. તેમણે સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ની જોગવાઈઓનો ઉલ્લેખ કરીને રજૂ કર્યું કે જો આકારણીકર્તાની જવાબદારીના નિર્ધારણ પહેલાં ધરપકડ કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવે તો સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમનો સમગ્ર હેતુ નિષ્ફળ જશે. તેમણે વધુમાં મદ્રાસ વડી અદાલતના જયચંદ્રન એલોયઝ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ (ઉપરોક્ત)ના નિર્ણય પર આધાર રાખીને રજૂ કર્યું કે જો પ્રતિવાદીઓને સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની યોજનામાં દર્શાવ્યા મુજબ કોઈ નિર્ણયાત્મક નિર્ધારણ થયા વિના ધરપકડ કરવાની

સત્તાનો ઉપયોગ કરવાની મંજૂરી અપાશે, તો ભારતના બંધારણ હેઠળ સમાવવામાં આવેલી સુરક્ષાઓ, ખાસ કરીને તેની કલમ ૨૨, જે ધરપકડ સંબંધિત છે, અને કલમ ૨૧, જે આદેશ આપે છે કે કાયદાની સત્તા વિના કોઈપણ વ્યક્તિને તેના જીવન અને સ્વતંત્રતાથી વંચિત ન રાખી શકાય, તેનો ભંગ થશે. વધુમાં એવું પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું કે જો પ્રતિવાદીઓને સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૬૯ મુજબ કોઈ નિર્ણયાત્મક નિર્ધારણ વિના ધરપકડ કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ કરવાનો હકદાર માનવામાં આવે, તો તે ૧૯૯૭ (૧) એસ.સી.સી. ૪૧૬માં અહેવાલિત ડી.કે. બસુ વિ. સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બંગાલ કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયના પણ વિરુદ્ધ થશે.

૨૪. તેથી શ્રી પંડ્યાએ પ્રાર્થના કરી કે અરજદારોની તરફથી રહેલી આ આશંકા સુસ્થાપિત છે કે પ્રતિવાદીઓ, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ ને કલમ ૧૩૨ સાથે વાંચતા પ્રાપ્ત ધરપકડ કરવાની સત્તાનો આશરો લઈ, સીજીએસટી અધિનિયમના પ્રકરણ ૧૨ અને તે હેઠળ ઘડાયેલા નિયમોની જોગવાઈઓનો અમલ કરતા પહેલાં, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૧, ૭૩ અથવા ૭૪ હેઠળ વિચારવામાં આવેલા મુજબ કથિત જીએસટી કરચોરીના નિર્ધારણની કાયદેસરની પ્રક્રિયાનું પાલન કર્યા વિના કાર્યવાહી કરશે.

૨૫. ત્યારબાદ, સ્પેશયલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૪૧૪૧/૨૦૧૯ માં હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી ઉચિત એન. શેઠે અરજદારો તરફથી અન્ય વકીલો દ્વારા કરવામાં આવેલી દલીલો સ્વીકારી અને રજૂ કર્યું કે સીજીએસટી અધિનિયમની પ્રસ્તાવનાને ધ્યાનમાં લેતાં, જેમાં કરના આદાય, આકારણી અને વસૂલાત માટે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, નિરીક્ષણ, શોધ, જમી અને ધરપકડની સત્તાઓ પ્રતિવાદીઓને માત્ર એ હેતુથી સોંપવામાં આવી છે કે કરચોરી ન થાય તેની ખાતરી કરી શકાય. વિદ્વાન વકીલ શ્રી શેઠે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ અને ૭૪ તથા અનુગામી કલમોની જોગવાઈઓ પર આધાર રાખીને રજૂ કર્યું કે આકારણી કાર્યવાહી શરૂ કરવા માટે પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ નિર્ધારણ માટે નોટિસ હોવી આવશ્યક છે. તેમણે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૪ નો ઉલ્લેખ કર્યો, જેમાં સંક્ષિપ્ત આકારણી માટે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, અને રજૂ કર્યું કે અંતે સીજીએસટી અધિનિયમની જોગવાઈઓ આકારણીપાત્ર વ્યક્તિની નાગરિક જવાબદારી નિર્ધારિત કરે છે અને ફોજદારી જવાબદારીનું આદાન નાગરિક જવાબદારી સાથે સંયોગમાં જ થવું જોઈએ. શ્રી શેઠે વધુમાં કલમ ૧૩૨ ની જોગવાઈઓનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો અને રજૂ કર્યું કે જો કરચોરી રૂ. એક કરોડથી ઓછી હોય, તો કોઈ ફરિયાદી કાર્યવાહી નિર્ધારિત કરવામાં આવી નથી. તેથી એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું કે જ્યારે સીજીએસટી અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળના નિર્ધારણ પહેલાં ફરિયાદી કાર્યવાહી માન્ય નથી, ત્યારે સીજીએસટી

અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ સાથે વાંચવાની કલમ ૬૯ દ્વારા પ્રદાન કરાયેલ ધરપકડ કરવાની સત્તા, સીજીએસટી અધિનિયમની યોજના અનુસાર જ વાંચવી જોઈએ અને અન્યથા નહીં.

૨૬. વિદ્વાન વકીલ શ્રી ઉચિત શેઠે પોતાની રજૂઆતોના સમર્થનમાં નીચેના નિર્ણયો પર આધાર મૂક્યો હતો:

૧) જી.એલ. ડીડવાનિયા અને અન્ય વિ. ઇન્કમ ટેક્સ ઓફિસર અને અન્યના કેસમાં, જે ૧૯૯૫ સપ્લિમેન્ટ ૨ એસ.સી.સી. ૭૨૪ માં અહેવાલિત છે, તેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે એવું ઠરાવ્યું હતું કે સમગ્ર પ્રશ્ન એ હતો કે શું અપીલકર્તાએ આવક અંગે ખોટું નિવેદન કર્યું હતું, જે આકલન અધિકારીના જણાવ્યા મુજબ આકલનથી છટકી ગઈ હતી, અને તે સંદર્ભે એવું ધારણ કરવામાં આવ્યું હતું કે અપીલીય ટ્રિબ્યુનલના નિષ્કર્ષો અંતિમ હતા અને તેથી ફરિયાદ પક્ષ ટકી શકતો નથી. આ નિર્ણય પર નિર્ભર રહીને, એવું દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે ધરપકડ કરવાની સત્તાનો આશ્રય લેવા માટે નિર્ધારણ અનિવાર્ય પૂર્વશરત છે. ૨) શ્રી શેઠે વધુમાં આ અદાલતના મહાદેવ એન્ટરપ્રાઇઝ વિ. ગુજરાત રાજ્યના કેસમાં આપેલા નિર્ણય પર, જે ૨૦૧૬ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન ગુજરાત ૮૮૯૩ માં અહેવાલિત છે, નિર્ભરતા મૂકી હતી, જેથી દર્શાવી શકાય કે સી.જી.એસ.ટી.

અધિનિયમની રચના મુજબ, આ અદાલતે એવું ઠરાવ્યું છે કે પુનર્વિચારાધીન અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવા માટે પણ, સત્તાધિકારીએ નોંધ પર રહેલી સામગ્રીના આધારે નિર્ધારણ પૂર્ણ કરવું પડે, જેથી તે આ નિષ્કર્ષે પહોંચી શકે કે કરચોરી થઈ છે. ૩) વધુમાં, પંજાબ રાજ્ય વિ. બરકતરામના કેસમાં આપેલા નિર્ણય પર પણ નિર્ભરતા મૂકવામાં આવી હતી, જે (૧૯૬૨) ૩ એસ.સી.આર. ૩૩૮ માં અહેવાલિત છે, જેમાં લેન્ડ કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૨૪ ની જોગવાઈઓના સંબંધમાં સમાન પ્રશ્ન ઊભો થયો હતો.

પ્રતિવાદીઓની રજૂઆતો :

૨૭. બીજી તરફ, માનનીય એડવોકેટ જનરલ શ્રી કમલ બી. ત્રિવેદી, જેમને માનનીય સહાયક સરકારી વકીલ શ્રી ચિંતન કે. દવે દ્વારા સહાય અપાઈ હતી, તેમણે રજૂ કર્યું કે શીર્ષકિત તમામ રિટ અરજીઓ પ્રતિવાદી સત્તાધિકારીઓને જી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૬૯ને કલમ ૧૩૨ સાથે વાચતાં મળતી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને અરજદારોની ધરપકડ ન કરવા માટે દિશા-નિર્દેશ માગતા દાખલ કરવામાં આવી છે અને તે માટે તેલંગાણા વડી અદાલતના પી. વી. રમણા રેડ્ડી (ઉપરોક્ત) કેસના નિર્ણય પર ભારે નિર્ભરતા રાખવામાં આવી છે, જેને સર્વોચ્ચ અદાલતે સમર્થન આપેલું છે, તેમ છતાં, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ ધરપકડ-

પૂર્વ રક્ષણ માટેની રિટ અરજીની જાળવણીયોગ્યતા કાયમ રાખવા માટે તેલંગાણા વડી અદાલતે ઉપરોક્ત કેસમાં પરા નં. ૨૨ થી ૨૪માં, (૨૦૧૪) ૪ એસ.સી.સી. ૪૫૩ માં અહેવાલિત કું. હેમા મિશ્રા વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્યના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે કરેલા અવલોકનોનું અનુસરણ કર્યું હતું, પરંતુ સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલો ઉક્ત ચુકાદો હાલના કેસમાં લાગુ પડશે નહીં, કારણ કે ઉક્ત ચુકાદામાં સર્વોચ્ચ અદાલતે કરેલા અવલોકનો ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્યમાં પ્રવર્તમાન કાયદા સંદર્ભે છે, જ્યાં સંહિતાની કલમ ૪૩૮ના ઉપબંધો વિધાનપુસ્તકમાં અસ્તિત્વમાં નથી અને આવી પરિસ્થિતિમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે વ્યથિત પક્ષ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ના ઉપબંધો હેઠળની અસાધારણ અધિકારક્ષેત્રનો આશ્રય લઈ શકે છે. વધુમાં રજૂ કરાયું કે ગુજરાત રાજ્યમાં સંહિતાની કલમ ૪૩૮ના ઉપબંધો અરજદારોને સંપૂર્ણપણે ઉપલબ્ધ છે અને તેથી ઉપરોક્ત ચુકાદો હાલના કેસોમાં લાગુ પડશે નહીં અને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ના ઉપબંધો હેઠળ દાખલ કરાયેલ શીર્ષકિત રિટ અરજીઓ નામંજૂર થવા પાત્ર છે.

૨૮. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે અરજીઓ અકાળ છે અને જાળવી શકાય તેવી નથી, કારણ કે સંબંધિત પ્રતિવાદી સત્તાધિકારીએ માત્ર સીજીએસટી/જીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૭૦ની જોગવાઈઓ હેઠળ તેને સોંપવામાં આવેલી કાયદેસરની સત્તાનો જ ઉપયોગ કર્યો છે, જેના

દ્વારા અરજદારોને ચાલુ તપાસ અંગે પુરાવા આપવા તથા તેમના નિવેદનો આપવા માટે બોલાવવામાં આવ્યા છે. તેથી, સ્વીકાર્ય રીતે અને નિર્વિવાદ રીતે, આજદિન સુધી, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૮ની જોગવાઈઓ હેઠળ સંબંધિત પ્રતિવાદી સત્તાધિકારીને સોંપવામાં આવેલી કાયદેસરની સત્તાઓનો હજી સુધી ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો નથી અને તેથી, સંબંધિત અરજદારો દ્વારા દાખલ કરાયેલ શીર્ષકવાળી અરજીઓ અકાળ છે અને તેથી, જાળવી શકાય તેવી નથી, કારણ કે પ્રતિવાદી સત્તાધિકારીઓ તરફથી કોઈ કાર્યવાહીનું કારણ હજી સુધી ઊભું થયું નથી.

૨૯. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે અન્યથા પણ, હાલ શીર્ષક હેઠળની અરજીઓ જાળવપાત્ર નથી કારણ કે તે આ અદાલત પાસેથી પ્રતિષેધના સ્વરૂપનો રિટ મેળવવા માટે દાખલ કરવામાં આવી છે, જેથી પ્રતિવાદી સત્તાધિકારીઓને અહીંના અરજદારોને સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૮ હેઠળ સંબંધિત પ્રતિવાદી સત્તાધિકારીને પ્રદાન કરાયેલ સત્તાઓના આધારે ધરપકડ કરવાથી રોકી શકાય. આ સંદર્ભે એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સીજીએસટી અધિનિયમ હેઠળ કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર પ્રતિવાદી સત્તાધિકારીઓને નથી, એવો કોઈનો દાવો નથી. હકીકતમાં, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૮(૧)ની જોગવાઈ સ્પષ્ટપણે સંબંધિત પ્રતિવાદી સત્તાધિકારીને, જો તેને એવું માનવાનું કારણ હોય કે તેવી વ્યક્તિએ ઉક્ત કલમ સાથે

સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ વાંચતાં નિર્દિષ્ટ કોઈ ગુનો કર્યો છે, તો એવી કોઈપણ વ્યક્તિની ધરપકડ કરવાની સત્તા આપે છે.

૩૦. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯નું સાદું વાચન કરતાં સ્પષ્ટપણે જાણી શકાય છે કે અટકાયત કરવાની સત્તા પ્રતિવાદી સત્તાધિકારીઓમાં નિહિત છે અને તેથી, એકવાર સંબંધિત સત્તાધિકારીની સત્તા અને અધિકારક્ષેત્ર સ્થાપિત થઈ જાય, પછી પ્રતિષેધની રિટ મંજૂર થવી જોઈએ નહીં. આગળ એવું પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું કે કાયદાની સ્થિર સ્થિતિ એવી છે કે પ્રતિષેધની રિટ મુખ્યત્વે દેખરેખાત્મક સ્વરૂપની હોય છે અને તેનો હેતુ અદાલતો અથવા નીચલી અદાલતોને તેવા અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતાં રોકવાનો છે, જે તેમનામાં સર્વથા નથી, અથવા અન્યથા તેમને તેમના અધિકારક્ષેત્રની મર્યાદાઓનો અતિક્રમ કરવાથી નિવારવાનો છે. અન્ય શબ્દોમાં, હેતુ નીચલા અથવા મર્યાદિત અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી અદાલતો અથવા અધિકરણોને તેમની સીમાઓમાં જ રાખવાનો છે. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું કે આ બાબત પણ સુસ્થાપિત છે કે કાનૂની ભૂલ માટે અદાલત અથવા નીચલા અધિકરણ સામે પ્રતિષેધની રિટ જારી થઈ શકતી નથી, જો સુધી આવી ભૂલના કારણે તે પોતાના અધિકારક્ષેત્રની બહાર ન નીકળી જાય. જોકે, વર્તમાન કેસના તથ્યોમાં સંબંધિત પ્રતિવાદી

સત્તાધિકારીના અધિકારક્ષેત્ર અંગે નામમાત્ર લાયક એવો પણ કોઈ આક્ષેપ ઉઠાવવામાં આવ્યો નથી.

૩૧. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળ કમિશનરને પ્રદાન કરવામાં આવેલી સત્તાઓ નીચલી સત્તાને પ્રત્યાયોજિત કરવાની બાબત સંબંધિત મુદ્દો હવે વધુ વિવાદાસ્પદ રહ્યો નથી, કારણ કે આ અદાલતે સ્પેશયલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૫૧૩ ઓફ ૨૦૨૦ માં તા. ૦૪.૦૨.૨૦૨૦ના રોજ આપેલા ચુકાદાને ધ્યાનમાં લેતા, શીર્ષકિત રિટ અરજીઓ આદર્શ ખર્ચ સાથે ફગાવી દેવી જોઈએ.

૩૨. અરજદારોની આ દલીલ અંગે કે સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૬૯ની જોગવાઈઓ હેઠળ સંબંધિત સત્તાધિકારીને અપાયેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ માત્ર સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ની જોગવાઈઓ હેઠળ ઉદ્દેશિત ગુનાઓના નિર્ણયન/મૂલ્યાંકન પછી જ કરી શકાય અને તે પહેલાં નહીં, તથા આ દલીલ માટે સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૧૩૨માં આવેલ ‘કરે છે’ શબ્દ પર ભારે નિર્ભરતા મૂકવામાં આવી છે, તે રજૂ કરવામાં આવ્યું કે પ્રથમદષ્ટિએ આ દલીલ ન તો ટકાઉ છે અને ન તો સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની જોગવાઈઓ સાથે સુસંગત છે, અને વિપરીત રીતે, તે સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની સમગ્ર કલમ ૬૯ને નિષ્ફળ / નિર્રથક બનાવી દે છે.

૩૩. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સીજીએસટીની કલમ ૬૯ની જોગવાઈઓ સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ની જોગવાઈઓ સાથે ન તો સંકળાયેલી છે અને ન તો તેના પર અવલંબિત છે અને તેથી, એવું કહેવું અયોગ્ય છે કે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળ ધરપકડ, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨માં ઉલ્લેખિત ગુનાઓના ન્યાયનિર્ણય પહેલાં હાથ ધરવામાં આવી શકતી નથી. હકીકતમાં, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯(૧)ની જોગવાઈઓને સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૫ સાથે વાંચી શકાય, જે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ની કલમ ૧૩૮એ સમાન છે, જે સત્તાવાળાને આક્ષેપિત ગુનેગારના ભાગે દોષનીય માનસિક સ્થિતિ હોવાનું અનુમાન કરવાની સગવડ આપે છે. ઉપરોક્ત રજૂઆતોના સમર્થનમાં દેવચંદ કલ્યાણ ટંડેલ વિ. ગુજરાત રાજ્ય અને અન્યના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના (૧૯૯૬) ૬ સુપ્રીમ કોર્ટ કેસેસ રપપ માં અહેવાલિત નિર્ણય પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો.

૩૪. આગળ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯(૧) નું સાવધાનીપૂર્વક વાંચન કરતાં એ સ્પષ્ટ થાય છે કે ઉક્ત ઉપકલમ માત્ર સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨(૧) ની ખંડો (એ), (બી), (સી) અને (ડી) માં નિર્દિષ્ટ એવા ગુનાઓનો ઉલ્લેખ કરે છે, જે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨(૧) ની ખંડો (૧) અને (૨) અથવા કલમ ૧૩૨(૨) હેઠળ દંડનીય છે, અને જેમના સંબંધે

ધરપકડ કરવાની સત્તા સંબંધિત સત્તાવાળું પ્રાધિકરણ ઉપયોગમાં લઈ શકે છે. જોકે, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯(૧) માં કલમ ૧૩૨(૧) ના સમગ્ર લખાણનો, જેમાં તેની આરંભિક પંક્તિ એટલે કે “જે કોઈ નીચેના પૈકી કોઈપણ ગુનો કરે છે” નો પણ સમાવેશ થાય છે, ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નથી કે તેને સ્વીકારવામાં આવી નથી. તેથી, એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯(૧) ની જોગવાઈઓનું અર્થઘટન કરતી વખતે, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨(૧) માં આવેલા ‘કરે છે’ શબ્દની કોઈ ભૂમિકા નથી અને તેથી તેને વિચારણામાં લેવો જોઈએ નહીં. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૭૯(૧) માત્ર સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨(૧) ની કેટલીક ખંડો હેઠળ કરવામાં આવેલા ગુનાઓના વર્ગીકરણને અપનાવે છે, અને તેનો એવો અર્થ થતો નથી કે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨(૧) ની આરંભિક પંક્તિ સહિત સીજીએસટી અધિનિયમની સમગ્ર કલમ ૧૩૨ ને સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ ની જોગવાઈઓ પર લાગુ કરવામાં આવી છે.

૩૫. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે અરજદારો દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલ વાંધો આ આધાર પર પણ નિષ્ફળ જાય છે કે વિધાનમંડળે જી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૬૯ માં ખાસ કરીને “માનવા માટેનું

કારણ” એવા શબ્દોનો ઉપયોગ કર્યો છે, જે દર્શાવે છે કે ગુનાઓનું હજી સુધી નિર્ધારણ / અંતિમીકરણ / સાબિતી થયેલ નથી અને સંબંધિત સત્તાધિકારીના પક્ષે માત્ર એટલું માનવા માટેનું કારણ છે કે ઉક્ત કલમમાં ઉદ્દેખિત ગુનાઓ કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા આચરવામાં આવ્યા છે. તેથી, અરજદારોનો એ વાંધો કે પ્રથમ આકારણીની યથાવિધિ પ્રક્રિયા અનુસરી માંગનું નિર્ધારણ / અંતિમીકરણ થવું જોઈએ, તો “માનવા માટેનું કારણ” એવા શબ્દો નિર્રથક બની જશે, કારણ કે એક વખત નિર્ધારણ પૂર્ણ થઈ જાય પછી સંબંધિત પ્રતિવાદી સત્તાધિકારીના પક્ષે હજી પણ “માનવા માટેનું કારણ” રચી મત બનાવવાનો પ્રશ્ન જ રહેતો નથી.

૩૬. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જો ધરપકડની સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટે પહેલાં ચુકાદાકીય નિર્ધારણ પૂર્ણ કરવું જરૂરી હોય જેથી ગુનાઓના આચરણનું નિશ્ચય થઈ શકે, તો તે સ્થિતિમાં, સીજીએસટી/જીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨(૧) મુજબ, ગુનેગારોને નિશ્ચિત અવધિ માટે કેદની સજા પાત્ર બનશે અને તેથી સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળ સંબંધિત સત્તાધિકારી દ્વારા ધરપકડની સત્તાનો ઉપયોગ કરવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી. ખાસ કરીને આ કારણે કે ઉક્ત સજા પછી, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ની જોગવાઈઓ હેઠળ પસાર થનાર આવા આદેશને અમલમાં મુકવાનું કાર્ય સંબંધિત પોલીસ અધિકારી કરશે, જેના પરિણામે એવી

પરિસ્થિતિ ઊભી થશે કે જેમાં સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ની જોગવાઈઓ નિષ્પ્રયોજ્ય/અપ્રભાવક બની જશે.

૩૭. વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલ દ્વારા એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે અન્યથા પણ, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ની જોગવાઈઓ હેઠળ યોગ્ય સત્તાધિકારી દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલા પગલાં માત્ર જીએસટીની કોઈ કરચોરી થયેલી છે કે નહીં તે શોધવા માટે સીજીએસટી/જીજીએસટી અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ તપાસ ચલાવવાના હેતુસર અને અંતે આકારણીનું નિર્ધારણ કરવા તેમજ દંડ લાદી અને સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ની જોગવાઈઓ મુજબ ફરિયાદ પક્ષ માટેની કાર્યવાહી શરૂ કરી, કરદાતાને થયેલા ગુનાઓ બદલ દંડિત કરવા માટે છે. સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળ ધરપકડ કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ કરવાની અવસ્થાએ સંબંધિત સત્તાધિકારી માત્ર એવો અભિપ્રાય રચે છે કે સંબંધિત સત્તાધિકારી પાસે એવું માનવાનો કારણ છે કે તે વ્યક્તિએ સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ની જોગવાઈઓ મુજબ નિર્દિષ્ટ ગુનો કર્યો છે. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે શક્ય છે કે આકારણી માટેની નિર્ધારણ પ્રક્રિયા પૂર્ણ થયા પછી તેમજ દંડનો નિર્ધાર અને/અથવા માલની જપ્તી થયા પછી, જે હોય તે પ્રમાણે, સંબંધિત સત્તાધિકારી ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી આગળ ધપાવે પણ શકે અને ન પણ ધપાવે. તેથી,

સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ની જોગવાઈઓ, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ની જોગવાઈઓથી સ્વતંત્ર અને ભિન્ન છે.

૩૮. અંતમાં વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલે રજૂ કર્યું હતું કે અરજદારો દ્વારા જયચંદ્રન એલોયઝ પ્રા. લિ. (ઉપરોક્ત) ના મામલાઓમાં મદ્રાસ વડી અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલા ચુકાદાઓ તથા અખિલ કૃષ્ણ મગ્નુ (ઉપરોક્ત) ના મામલાઓમાં પંજાબ અને હરિયાણા વડી અદાલતના ચુકાદાઓ પર મુકાયેલ આધાર સંપૂર્ણપણે ભ્રાંતિપૂર્ણ છે. ખાસ કરીને આ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતાં કે ઉક્ત બંને ચુકાદાઓએ નીચે દર્શાવેલ ભિન્નતા દર્શાવતા લક્ષણોને ધ્યાનમાં લીધા વિના, મેક માય ટ્રિપ (ઇન્ડિયા) લિમિટેડ (ઉપરોક્ત) ના મામલે દિલ્હી વડી અદાલતે લીધેલ અભિપ્રાયનું અનુસરણ કર્યું છે અને પી. વી. રામન્ના રેડ્ડી (ઉપરોક્ત) ના મામલે તેલંગાણા વડી અદાલતે લીધેલ અભિપ્રાયનું અનુસરણ કર્યું નથી:

“(એ) કે ઉપરોક્ત મેક માય ટ્રિપ (સુપ્રા) ના પ્રકરણમાં દિલ્હી વડી અદાલત નાણાકીય અધિનિયમ, ૧૯૯૪, (ટૂંકમાં “સેવા કર અધિનિયમ”) ની જોગવાઈઓ સાથે વ્યવહાર કરી રહી હતી, જેમાં સેવા કર અધિનિયમની કલમ ૭૩એ(૩) અને (૪) સ્પષ્ટપણે જોગવાઈ કરે છે કે જ્યાં સરકારને કોઈ રકમ ચૂકવવાની ફરજિયાત હોય અને તેવી રકમ તેમ ચૂકવવામાં આવી ન હોય, ત્યાં કેન્દ્રીય આબકારી અધિકારી નોટિસ બજાવશે અને ત્યારબાદ સંબંધિત વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવેલ રજૂઆતનો વિચાર કર્યા પછી તે

રકમ નક્કી કરશે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, ઉપરોક્ત પ્રકરણમાં એવી વિશિષ્ટ કલમો છે, જે મુજબ સત્તાધિકારીએ પ્રથમ નોટિસ આપવી અને ત્યારબાદ તે બાબતનું નિર્ધારણ કરવું આવશ્યક છે, જેથી આ અસર થાય કે રકમ સેવા કર તરીકે વસૂલ કરવામાં આવી હતી, પરંતુ સરકારને ચૂકવવામાં આવી નહોતી. સેવા કર અધિનિયમ હેઠળની આવી વિશિષ્ટ જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લઈ એવું ધારણ કરવામાં આવ્યું છે કે સેવા કર અધિનિયમની કલમ ૭૩એ(૩) અને ૭૩એ(૪) હેઠળ કલ્પાયેલ ઉપરોક્ત પ્રક્રિયાને બાજુ પર રાખીને કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરી શકાય નહીં.

(બી) જ્યારે, સીજીએસટી અધિનિયમ હેઠળ, સર્વિસ ટેક્સ અધિનિયમની કલમ ૭૩એ(૩) અને (૪) જેવી કોઈ અલગ જોગવાઈ નથી, જે મુજબ કોઈ સત્તાધિકારીને પહેલાં નોટિસ બહાર પાડવાની અને ત્યારબાદ સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨(૧) ના ખંડો (એ), (બી), (સી) અને (ડી) માં નિર્દિષ્ટ ગુનાઓનું નિર્ધારણ કરવાની આવશ્યકતા હોય. તેના વિરુદ્ધ, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૫ દોષપાત્ર માનસિક અવસ્થાની ધારણા ઊભી કરે છે, જ્યારે સર્વિસ ટેક્સ અધિનિયમમાં આવી કોઈ જોગવાઈ નથી, જે બાબતનો ઉપરોક્ત ચુકાદાના પેરા ૭૪ માં દિલ્હી અદાલત દ્વારા વિશેષ નોંધ લેવામાં આવી છે. તેથી, દિલ્હી વડી અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલ ચુકાદો વર્તમાન કેસના તથ્યો પર લાગુ પડશે નહીં.

(સી) એવી રજૂઆત કરવી અયોગ્ય છે કે સર્વિસ ટેક્સ અધિનિયમની કલમ ૭૩એની જોગવાઈઓ સીઝીએસટી અધિનિયમની કલમ ૭૩ / ૭૪ની જોગવાઈઓ સમાન છે, કારણ કે, પ્રથમ, સીઝીએસટી અધિનિયમની કલમ ૭૩ /

જીની જોગવાઈઓ સર્વિસ ટેક્સ અધિનિયમની કલમ ૭૩ની જોગવાઈઓ સમાન છે અને સર્વિસ ટેક્સ અધિનિયમની કલમ ૭૩એની નહીં અને દ્વિતીય, સીઝીએસટી અધિનિયમની કલમ ૭૪ની જોગવાઈઓ હેઠળ કલ્પાયેલ આકારણી સંબંધિત વ્યક્તિ પાસેથી આવશ્યક માહિતી પ્રાપ્ત કર્યા પછી અને તપાસ પૂર્ણ થયા પછી જ હાથ ધરવામાં આવશે.

(ડી) હકીકતમાં, તેલંગાણા વડી અદાલતની ડિવિઝન બેન્ચે પોતાના ઉપરોક્ત તા. ૧૮.૦૪.૨૦૧૯ ના ચુકાદામાં સ્પષ્ટપણે ઠરાવ્યું છે કે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨(૧) માં વિનિર્દિષ્ટ ગુનાઓની ચાદીનો આકારણી સાથે કોઈ સંબંધ નથી, અને તેથી, આકારણી પૂર્ણ થાય તે પહેલાં પણ ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી શરૂ કરી શકાય છે.

(ઈ) ઉક્ત કેસ સામે, સર્વોચ્ચ અદાલતે તેના તા. ૨૭.૦૫.૨૦૧૯ના આદેશ દ્વારા, વિશેષ અનુમતિ અરજિ નામંજૂર કરતાં, તેલંગાણા વડી અદાલતના ઉપરોક્ત અભિપ્રાયોનું સમર્થન કર્યું છે અને તે ઉપરાંત, સર્વોચ્ચ અદાલતે, યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ./સ સપ્રના જૈનના કેસમાં પસાર કરેલા તેના તા. ૨૯.૦૫.૨૦૧૯ના આદેશમાં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે:

... .. તેમ છતાં, અમે સ્પષ્ટ કરીએ છીએ કે, ભવિષ્યમાં આવી વિનંતી પર વિચાર કરતી વખતે વડી અદાલતો એ ધ્યાનમાં રાખશે કે, આ સર્વોચ્ચ અદાલતે તા. ૨૭.૫.૨૦૧૯ના રોજ

એસ.એલ.પી. (સી.આર.એલ.) નં.
૪૪૩૦/૨૦૧૯ માં પસાર કરેલા આદેશ દ્વારા,
સમાન વિષયમાં તેલંગાણા વડી અદાલતના
ચુકાદા અને આદેશ વિરુદ્ધ દાખલ કરાયેલી
વિશેષ અનુમતિ અરજી નામંજૂર કરી હતી, જેમાં
તેલંગાણા વડી અદાલતે એવો અભિપ્રાય
સ્વીકાર્યો હતો જે વર્તમાન કેસમાં વડી અદાલતે
ઠરાવેલ બાબતના વિરુદ્ધ હતો.”

ઉપરોક્તને ધ્યાનમાં રાખીને, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી
હતી કે અરજદારો દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલો નામંજૂર
કરવાની પાત્ર છે અને શીર્ષકિત અરજીઓ ફગાવી દેવામાં
આવે.

૩૯. વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલ દ્વારા રજૂઆત કરવામાં આવી હતી. તેલંગાણા
વડી અદાલતે પી. વી. રામત્રા રેડ્ડી (સુપ્રા)ના કેસમાં પેરા નં. ૩૨માં એવો
નિષ્કર્ષ નોંધવામાં કે કલમ ૬૯(૧) હેઠળ ધરપકડ કરવાનો અધિકાર માત્ર
સંજોય અને બિનજામીનપાત્ર ગુનાઓ સુધી મર્યાદિત છે, તેમાં ગંભીર ભૂલ
કરી છે. ખાસ કરીને, આ બાબતને ધ્યાનમાં લેતાં કે સીજીએસટી
અધિનિયમની કલમ ૬૯(૧) જીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨(૧)ની
બે પ્રકારની સજાઓ, અર્થાત્ પંડો (૧) અને (૨), સાથે સંબંધિત છે.

૪૦. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨(પ) મુજબ, કલમ ૧૩૨(૧)ના ખંડ (એ), (બી), (સી) અને (ડી)માં નિર્દિષ્ટ તથા તે ઉપકલમના ખંડ (૧) હેઠળ દંડનીય ગુનાઓ ‘સંજોય અને અસંજોય’ ગણાશે, જ્યારે સીજીએસટીની કલમ ૧૩૨ની ઉપકલમ (૪)ની જોગવાઈઓ મુજબ, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩માં સમાવાયેલ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, બાકીના બધા ગુનાઓ અસંજોય અને જામીનપાત્ર રહેશે. તેથી, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯(૧)માં સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨(૧)ના ખંડ (૧) અને (૨)નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલ હોવાને ધ્યાનમાં લેતાં, એવું કહી શકાય કે અટકાયત કરવાની સત્તા બંને પ્રકારના ગુનાઓ, અર્થાત્ સંજોય તથા અસંજોય ગુનાઓ, બંનેને આવરી લે છે.

૪૧. વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલ દ્વારા વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯(૧) ને કલમો ૧૩૨(૧), ૧૩૨(૪) અને ૧૩૨(પ) ના ખંડો (એ), (બી), (સી) અને (ડી) સાથે સંયુક્ત રીતે વાંચવાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ધરપકડ અમલમાં મૂકવા માટે સંહિતાની જોગવાઈઓ લાગુ પડશે નહીં અને વિશેષ કરીને સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨(૪) માં ઉપયોગમાં લેવાયેલી અગ્રપ્રાધાન્ય જોગવાઈને ધ્યાનમાં લેતાં, સંહિતાની જોગવાઈઓનો વિચાર કરવામાં આવવાનો નથી અને તે ઉપરાંત પણ, સીજીએસટી અધિનિયમ

હેઠળના ગુનાઓને ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળના એવા ગુનાઓ સાથે સમકક્ષ ગણી શકાય નહીં કે જેઓને સંહિતા હેઠળ સંજોચ અથવા અસંજોચ બનાવવામાં આવ્યા છે. વધુમાં એવું પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯(૧) હેઠળ ધરપકડની સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટે સંહિતાની કલમો ૮૭, ૮૮, ૧૫૫, ૨૦૪ અને ૪૩૬ ની જોગવાઈઓ લાગુ પડશે નહીં. તેથી, એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું કે શીર્ષકવાળી આ રિટ અરજીઓ ઉદાહરણરૂપ ખર્ચ સાથે નામંજૂર કરવામાં આવે.

અરજદારો વતી પ્રત્યુત્તર :

૪૨. પ્રત્યુત્તરમાં, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી તુષાર હેમાણીએ રજૂ કર્યું કે પ્રતિવાદીઓ તરફથી કરવામાં આવેલો આ તર્ક કે મેક માય ટ્રિપ ઈન્ડિયા પ્રા. લિ. ના મામલામાં (ઉપરોક્ત) લેવાયેલો નિર્ણય સીજીએસટી અધિનિયમ હેઠળની કાર્યવાહી માટે લાગુ પડશે નહીં, કારણ કે તે ચુકાદો સર્વિસ ટેક્સની જોગવાઈઓના સંદર્ભમાં આપવામાં આવ્યો હતો અને તેમાં સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૫ હેઠળ પૂરી પાડવામાં આવેલ “દોષિત માનસિક સ્થિતિની ધારણા” સંબંધિત કોઈ જોગવાઈ ન હતી, તે યોગ્ય નથી. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સર્વિસ ટેક્સ અધિનિયમની કલમ ૮૩ દ્વારા કેન્દ્રીય ઉત્પાદન શુલ્ક અધિનિયમ, ૧૯૪૪ની કેટલીક કલમો સર્વિસ ટેક્સ માટે લાગુ કરવામાં આવી છે અને તેવી જ એક કલમ કેન્દ્રીય

ઉત્પાદન શુલ્ક અધિનિયમ, ૧૯૪૪ની કલમ ૯સી છે, જે “દોષિત માનસિક સ્થિતિની ધારણા” માટે જોગવાઈ કરે છે. તેથી, શ્રી હેમાણીએ રજૂ કર્યું કે સર્વિસ ટેક્સ પ્રણાલી હેઠળ પણ સમાન જોગવાઈ અસ્તિત્વમાં હતી. શ્રી હેમાણીએ વધુમાં પુનરાવર્તન કર્યું કે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૫ની જોગવાઈઓને ધરપકડ કરવાની સત્તા સંબંધિત કલમ ૬૯ની જોગવાઈઓ અમલમાં મૂકતી વેળાએ સેવામાં લઈ શકાય નહીં.

૪૩. દેવચંદ કલ્યાણ ટંકેલ વિ. ગુજરાત રાજ્ય અને અન્ય, (૧૯૯૬) ૬ સર્વોચ્ચ અદાલત કેસિસ ૨૫૫ માં અહેવાલિત નિર્ણય પર રાખવામાં આવેલ આધાર અંગે એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે, ઉક્ત નિર્ણય એડિશનલ ચીફ જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટના ચુકાદા સામે કરવામાં આવેલી અપીલના સંબંધમાં આપવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અપીલકર્તાઓ સામે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૩૫(૧)(એ) હેઠળ દંડનીય ગુના માટે આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો; અને તે એવો કેસ ન હતો જેમાં નીચલી અદાલત “ધરપકડ કરવાની સત્તા” અંગે વિચારણા કરતી હોય, પરંતુ અદાલત નિર્ધારિત ગુના માટેની સજા સાથે વ્યવહાર કરવા અંગે વિચારણા કરતી હતી અને આવી પરિસ્થિતિમાં, “દોષી માનસિક સ્થિતિની અનુમાનધારણા” સંબંધિત જોગવાઈઓનો ઉક્ત નિર્ણયમાં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. તેથી, એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે, ઉક્ત કેસમાંનો વિવાદ અને હાલની અરજીઓમાંનો વિવાદ સંપૂર્ણપણે ભિન્ન છે

અને ઉક્ત નિર્ણયમાં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંત હાલના કેસના તથ્યોમાં લાગુ પડશે નહીં.

૪૪. તેથી વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી હેમાણીએ રજૂ કર્યું કે, ભલે બે અર્થઘટનાઓ ઉપલબ્ધ હોય, તો પણ જે અર્થઘટના કરદાતા માટે વધુ અનુકૂળ હોય તે અપનાવવી આવશ્યક છે. આ રજૂઆતના સમર્થનમાં, (૨૦૧૪) ૩૬૭ આઈટીઆર ૪૬૬ (એસસી) માં અહેવાલિત સીઆઈટી વિ. વાટિકા ટાઉનશિપ (પી) લિ. ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે વધુમાં મેક્સવેલ દ્વારા લખાયેલ ઇન્ટરપ્રિટેશન ઓફ સ્ટેટ્યુટ્સ વિષયક ગ્રંથ (પી. સેન્ટ. જે. લગન દ્વારા ૧૨મી આવૃત્તિ) ના પાનું ૨૩૯ પર પણ આધાર મૂક્યો, જેમાં એમ જણાવવામાં આવ્યું છે કે “દંડાત્મક અધિનિયમનું અર્થઘટન કરતી વખતે લાગુ પડતો સિદ્ધાંત એવો છે કે, સંબંધિત જોગવાઈઓનું અર્થઘટન કરતી વખતે જો કોઈ વાજબી શંકા અથવા દ્વિઅર્થતા જણાય, તો તેનો નિવેડો તે વ્યક્તિના હિતમાં કરવામાં આવશે જે દંડ માટે જવાબદાર બનવાની શક્યતા ધરાવતો હોય.” ત્યારબાદ શ્રી હેમાણીએ ટક એન્ડ સન્સ વિ. પ્રિસ્ટર (૧૮૮૭) ૧૯ ક્યૂબીડિ ૬૨૯ ના કેસમાં લોર્ડ એશર એમ.આર. દ્વારા પાનું ૬૩૮ પર કરાયેલ નિરીક્ષણોનો નીચે મુજબ ઉલ્લેખ કર્યો :

જો કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકરણમાં એવો વાજબી અર્થઘટન ઉપલબ્ધ હોય, જેના દ્વારા દંડ ટાળી શકાય, તો આપણે તે અર્થઘટન અપનાવવું જ જોઈએ. જો બે વાજબી અર્થઘટનો સંભવિત હોય, તો આપણે વધુ શિથિલ અર્થઘટન સ્વીકારવું જોઈએ. દંડાત્મક કલમોના અર્થઘટન માટે આ સ્થાપિત નિયમ છે.

સર્વોચ્ચ અદાલતના સી.આઈ.ટી. વિ.

વેજિટેબલ પ્રોડક્ટ્સ લિ. (૧૯૭૩) ૮૮ માં અહેવાલિત

ઉપરોક્ત રજૂઆતના સમર્થનમાં આઈટીઆર ૧૯૨ (એસસી).

જપ. વિદ્વાન વકીલ શ્રી પંડ્યાએ રજૂ કર્યું કે મેક માય ટ્રિપ ઇન્ડિયા પ્રા. લિ. (ઉપરોક્ત) વર્તમાન કેસના તથ્યો પર સીધી રીતે લાગુ પડે છે કારણ કે સેવા કર સંબંધિત જોગવાઈઓ તેની જોગવાઈઓ સાથે સમાન સ્વરૂપની છે સીજીએસટી અધિનિયમ. તેમણે ઉક્ત ચુકાદાના નીચેના અનુચ્છેદો પર આધાર રાખ્યો:

“૭૪. કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨માં, ગુનાઓના પ્રશ્ન અંગે ભિન્ન અભિગમ અપનાવવામાં આવ્યો છે. તેના અધ્યાય ૧૬માં ગુનાઓના પ્રકારો તથા આવા ગુનાઓના અભિયોજન માટે અપનાવાતી પ્રક્રિયાનું વિશિષ્ટ રીતે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. કલમ ૧૩૮એ અદાલતને એવો પ્રતિબંધનીય અનુમાન દોરવાની સત્તા આપે છે કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ હેઠળના એવા ગુનામાં, જેમાં દોષપાત્ર માનસિક અવસ્થા

આવશ્યક હોય, તે ગુનામાં આરોપિત વ્યક્તિ પાસે એવી દોષપાત્ર માનસિક અવસ્થા હતી. સ્મગલ કરાયેલ માલની જાતી હેતુ માટે પણ, કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ની કલમ ૧૨૩ 'સ્મગલિંગ'ના કેસમાં પુરાવાનો ભાર, જે વ્યક્તિ પાસેથી માલ જપ્ત કરવામાં આવ્યો હોય તેના પર ખસેડે છે, જેથી તે દર્શાવી શકે કે તે સ્મગલ કરાયેલ માલ નથી. કલમ ૧૦૮ હેઠળ કસ્ટમ્સ અધિકારીને કાયદેસર ગ્રાહ્ય એવા નિવેદનો નોંધવાની સત્તા આપવામાં આવી છે. નોંધવા જેવી બાબત એ છે કે કરવેરા કાયદાઓ હેઠળની દબાણાત્મક સત્તાઓનો ઉપયોગ, તે સત્તાના ઉપયોગ પર કાયદામાં જ નિર્મિત પ્રતિબંધો અને મર્યાદાઓ દ્વારા મર્યાદિત રાખવામાં આવ્યો છે. ડબલ્યુ.પી. (સી) ૫૨૫/૨૦૧૬ અને ૧૨૮૩/૨૦૧૬ પાનું ૪૮ માંથી ૭૭

૭૫. આ જ કારણસર એફ.એ. હેઠળ કેન્દ્રીય આબકારી અધિકારીની સત્તાઓની તુલના તે જ અધિકારી દ્વારા કસ્ટમ્સ અધિનિયમ અથવા કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમ હેઠળ ઉપયોગમાં લેવાતી સત્તાઓ સાથે કરી શકાતી નથી. તે પૈકીના દરેક અધિનિયમની રચના જુદી અને વિશિષ્ટ છે, જેની એફ.એ. સાથે તુલના થઈ શકતી નથી. ઉદાહરણ તરીકે, એફ.એ.માં આવર્તક રિટર્નો ફાઇલ કરવાની કલ્પના કરવામાં આવી છે, જે આવકવેરા અધિનિયમ સાથે તુલનીય છે, જ્યારે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ હેઠળનું નિર્ધારણ વ્યક્તિગત પ્રવેશ વિલોનું હોય છે. અગાઉ નોંધાયું તેમ, એફ.એ.ની જોગવાઈઓની રચના નિર્ધારણ તરફ સૂચિત કરે છે, જેના અનુસંધાન એફ.એ.ની કલમ ૮૩ એ હેઠળ દંડનું

ન્યાયનિર્ણય થાય છે. ફરિયાદ શરૂ કરવા માટે જુદી જોગવાઈઓનો સમૂહ છે.”

૪૬. વિદ્વાન વકીલ શ્રી ઉચિત શેઠે પ્રત્યુત્તરમાં રજૂ કર્યું કે સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૧૩૨(૧)(એ) માં માત્ર સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમ અને નિયમોની જોગવાઈઓના ઉલ્લંઘનમાં કરચોરી કરવાની મનશા સાથે કોઈ ઇન્વોઈસ જારી કર્યા વિના માલ અથવા સેવાઓ અથવા બંનેના પુરવઠા અંગે જ ઉલ્લેખ થાય છે, જ્યારે કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડો (બી), (સી) અને (ડી) માં રકમની વસૂલાત કરીને ઇનપુટ ટેક્સ ક્રેડિટ મેળવવા માટે માલના પુરવઠા વિના ઇન્વોઈસ અથવા બિલ જારી કરવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે અને તે તમામ બાબતોમાં વાસ્તવિક વિશ્વાસાધીન જવાબદારી આકારણીભોગી પર નિશ્ચિત કરવામાં આવેલી છે. તેથી, એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું કે કલમ ૧૩૨(૧)(એ) ની જોગવાઈઓ મુજબ માત્ર તકનીકી ભંગ માટે પણ ધરપકડ કરવાની સત્તા પ્રદાન કરવામાં આવી છે અને આવી પરિસ્થિતિમાં, તેવી સત્તાનો ઉપયોગ માત્ર ત્યારે જ કરી શકાય જ્યારે સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમના ભાગ ૧૨ હેઠળ જોગવાઈ મુજબ અધિનિર્ણય કરવામાં આવ્યો હોય. તેથી તેમણે તેલંગાણા વડી અદાલતના પી.વી. રમણા રેડ્ડી (ઉપરોક્ત) ના કેસના ચુકાદાના પરિચ્છેદ નં. ૫૨ પર ભારે નિર્ભરતા મૂકી.

વિશ્લેષણ :

૪૭. પક્ષકારોની તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલોને સાંભળ્યા પછી અને નોંધપાત્ર સામગ્રીનો વિચાર કર્યા પછી, અમારી વિચારણા માટે ઉદ્ભવતો મુખ્ય પ્રશ્ન એ છે કે સીજીએસટી અધિનિયમની જોગવાઈઓ મુજબ આકારણીને અંતિમ સ્વરૂપ આપવાની અને જવાબદારીનું નિર્ધારણ કરવાની ન્યાયનિર્ણય પ્રક્રિયા પૂર્ણ થયા પછી જ, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ ને કલમ ૧૩૨ સાથે વાંચતાં પ્રદાન કરાયેલ ધરપકડ કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ કમિશનર દ્વારા કરી શકાય કે કેમ?

૪૮. અમારી વિચારણા માટે ઉદ્ભવતા અન્ય આનુષંગિક પ્રશ્નો નીચે મુજબ છે :

(૧) શું સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૬૯ની જોગવાઈઓએ એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો છે કે કમિશનર માટે પોતાના વિશ્વાસના કારણો નોંધવા અને જે વ્યક્તિને ધરપકડ કરવાની માંગ કરવામાં આવે છે તેને તે જ કારણો પૂરા પાડવા ફરજિયાત છે?

(૨) શું ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમો ૧૫૪, ૧૫૫(૧), ૧૫૫(૨), ૧૫૫(૩), ૧૫૭, ૧૭૨ ની જોગવાઈઓ, સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળ ધરપકડ કરવાની સત્તા આહ્વાન કરવા માટે લાગુ પડે છે અથવા લાગુ કરવી જોઈએ? અન્ય શબ્દોમાં, શું અધિકૃત અધિકારી, ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા,

૧૯૭૩ ની જોગવાઈઓ હેઠળ મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા જારી કરવામાં આવેલા ધરપકડ વોરંટ વિના, અસંજોય અને જામીનપાત્ર ગુનાઓ કર્યાનો આક્ષેપ ધરાવતી વ્યક્તિને ધરપકડ કરી શકે?

(૩) સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯(૩) ના હેતુસર, શું જીએસટી વિભાગના અધિકારીઓને દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૨(ઓ) હેઠળ વ્યાખ્યાયિત “પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી પોલીસ અધિકારી” તરીકે કહી શકાય?

(૪) શું દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ હેઠળ પોલીસ અધિકારીઓની સત્તાઓ અને કેન્દ્રીય આબકારી, કસ્ટમ્સ તથા અમલનિર્દેશાલયના અધિકારીઓની સત્તાઓના સંદર્ભમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ડી.કે. બસુના કેસમાં [૧૯૯૭ (૧) એસ.સી.સી. ૪૧૬] નિર્ધારિત કરેલા બંધારણીય સુરક્ષા ઉપાયો, જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૬૯ ની જોગવાઈઓ હેઠળ સત્તાઓના પ્રયોગ પર સમાન પ્રમાણમાં લાગુ પડે છે કે કેમ?

૪૯. ઉપરોક્ત પ્રશ્નોના જવાબ, બંને પક્ષોના વિદ્વાન વકીલો દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતોના પ્રકાશમાં, આપવા માટે, સીજીએસટી અધિનિયમ, ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩, નાણાં અધિનિયમ ૧૯૯૪ અને કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમ, ૧૯૪૪ ની સંબંધિત જોગવાઈઓનો ઉલ્લેખ કરવો પ્રાસંગિક રહેશે. • સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ આ મુજબ છે:

“કલમ ૬૯: ધરપકડ કરવાની સત્તા:

(૧) જ્યાં કમિશનરને એવું માનવા માટે કારણો હોય કે કોઈ વ્યક્તિએ કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (એ) અથવા ખંડ (બી) અથવા ખંડ (સી) અથવા ખંડ (ડી) માં વિનિર્દિષ્ટ કોઈપણ ગુનો કર્યો છે, જે તે જ કલમની ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (૧) અથવા (૨), અથવા ઉપકલમ (૨) હેઠળ દંડનીય હોય, ત્યાં તે આદેશ દ્વારા કેન્દ્રીય કરના કોઈ અધિકારીને તેવી વ્યક્તિની ધરપકડ કરવા માટે અધિકૃત કરી શકે છે.

(૨) જ્યાં કોઈ વ્યક્તિને કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૫) હેઠળ નિર્દિષ્ટ ગુનાના સંબંધમાં ઉપકલમ (૧) હેઠળ ધરપકડ કરવામાં આવે છે, ત્યાં તેવી વ્યક્તિની ધરપકડ કરવાની સત્તા આપવામાં આવેલ અધિકારી તે વ્યક્તિને ધરપકડના આધારોથી અવગત્ત કરાવશે અને તેને ચોવીસ કલાકની અંદર મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ હાજર કરશે.

(૩) ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ ની જોગવાઈઓને આધીન,

(એ) જ્યાં કોઈ વ્યક્તિને કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૧) હેઠળ, ઉપકલમ (૪) માં નિર્દિષ્ટ કોઈપણ ગુના માટે ધરપકડ કરવામાં આવે, ત્યાં તેને જામીન પર મુક્ત કરવામાં આવશે અથવા જામીન ન આપવામાં આવે તો તેને મેજિસ્ટ્રેટની કસ્ટડીમાં મોકલી આપવામાં આવશે;

(બી) બિન-સંજોય અને જામીનપાત્ર ગુનાના કેસમાં, ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને જામીન પર અથવા અન્યથા મુક્ત કરવા હેતુસર, ડેપ્યુટી કમિશનર અથવા આસિસ્ટન્ટ કમિશનરને પોલીસ સ્ટેશનના

પ્રભારી અધિકારી જેવી જ સત્તાઓ રહેશે અને તે જ જોગવાઈઓને આધીન રહેશે.

સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ નીચે મુજબ વાંચવામાં આવે છે :

“કલમ ૧૩૨: અમુક ગુનાઓ માટે દંડ:- (૧) જે કોઈ નીચે દર્શાવેલ પૈકીનો કોઈપણ ગુનો કરે છે, અથવા કરાવે છે અને તેમાંથી ઉત્પન્ન થતા લાભો જાળવી રાખે છે” એટલે કે:

(એ) આ અધિનિયમ અથવા તે હેઠળ બનાવવામાં આવેલા નિયમોની જોગવાઈઓના ઉલ્લંઘન કરીને, કરચોરી કરવાનો આશય રાખીને, કોઈપણ માલ અથવા સેવાઓ અથવા બંનેનું કોઈપણ બીલ જારી કર્યા વગર પુરવઠો કરે છે;

(બી) આ અધિનિયમના ઉપબંધો અથવા તેના હેઠળ બનાવવામાં આવેલા નિયમોના ઉલ્લંઘનમાં માલ અથવા સેવાઓ અથવા બંનેનો પુરવઠો કર્યા વિના કોઈપણ ચલણપત્ર અથવા બિલ બહાર પાડે છે, જેના પરિણામે ઇનપુટ કર જમા નો અન્યાયપૂર્વક લાભ લેવો અથવા તેનો ઉપયોગ કરવો અથવા કરની પરતફેર મેળવવી થાય છે;

(સી) ખંડ (બી) માં ઉલ્લેખિત આવા ચલણ અથવા બિલનો ઉપયોગ કરીને આવક કર જમા સમાયોજનનો લાભ લે છે;

(ડી) કર તરીકે કોઈપણ રકમ વસૂલ કરે છે પરંતુ જે તારીખે આવી ચુકવણી બાકીદાર બને છે તે તારીખથી ત્રણ મહિનાની અવધિ પૂર્ણ થયા બાદ પણ તે જ રકમ સરકારને ચુકવવામાં નિષ્ફળ જાય છે;

(ઈ) કરથી બચી જાય છે, કપટપૂર્વક ઇનપુટ કર જમા લાભ મેળવે છે અથવા કપટપૂર્વક પરતફેર મેળવે છે અને જ્યાં એવો ગુનો ખંડ (એ) થી (ડી) હેઠળ આવરી લેવાયેલો નથી;

(એફ) આ અધિનિયમ હેઠળ ચૂકવવાપાત્ર કરની ચુકવણીથી બચવાના આશયથી નાણાકીય રેકૉર્ડમાં ખોટી નોંધ કરે છે અથવા તેને બદલી નાખે છે અથવા ખોટા હિસાબો અથવા દસ્તાવેજો રજૂ કરે છે અથવા કોઈ ખોટી માહિતી પૂરી પાડે છે;

(જી) આ અધિનિયમ હેઠળ પોતાની ફરજોનું પાલન કરતા કોઈ અધિકારીને અવરોધે છે અથવા રોકે છે;

(એચ) કબજો મેળવે છે, અથવા પરિવહન કરવા, દૂર કરવા, જમા કરવા, રાખવા, છુપાવવા, પુરવઠો કરવા, અથવા ખરીદવા બાબતે પોતાને કોઈ પણ રીતે સંકળાવે છે, અથવા અન્ય કોઈપણ રીતે એવા કોઈ માલ સાથે વ્યવહાર કરે છે, જે અંગે તેને જાણ હોય અથવા એવું માનવા યોગ્ય કારણો હોય કે આ અધિનિયમ અથવા તેની નીચે બનાવેલ નિયમો હેઠળ તે જમીપાત્ર છે;

(૧) જે કોઈ સેવાઓના કોઈ પુરવઠાને પ્રાપ્ત કરે છે અથવા કોઈ પણ રીતે તેવા પુરવઠા અંગે સંબંધિત હોય છે, અથવા અન્ય કોઈ પણ રીતે સેવાઓના એવા કોઈ પુરવઠા સાથે વ્યવહાર કરે છે, જે અંગે તેને જાણ હોય અથવા એવું માનવા યોગ્ય કારણો હોય કે તે આ અધિનિયમની કોઈ જોગવાઈઓ અથવા તેના હેઠળ બનાવવામાં આવેલા નિયમોના ઉલ્લંઘનમાં છે;

(જે) કોઈપણ મહત્વના પુરાવા અથવા દસ્તાવેજોમાં ચેડાં કરે છે અથવા તેનો નાશ કરે છે;

(કે) આ અધિનિયમ અથવા તે હેઠળ બનાવવામાં આવેલા નિયમો અનુસાર જે કોઈ માહિતી આપવી તેની ફરજ તેની પર છે, તેવી કોઈ માહિતી આપવામાં નિષ્ફળ જાય છે, અથવા (જો યોગ્ય માન્યતા સાથે ન હોય, અને જે માહિતી તેણે આપી છે તે સત્ય છે તે સાબિત કરવાનો ભાર તેના પર રહેશે) ખોટી માહિતી આપે છે; અથવા

(એલ) આ કલમના ખંડ (એ) થી (કે) માં ઉલ્લેખિત કોઈપણ ગુનાઓ કરવાનો પ્રયાસ કરે છે, અથવા તે ગુનાઓના આચરણમાં દુષ્પ્રેરણા આપે છે, તેને દંડનીય ગણવામાં આવશે—

(૧) તેવા કિસ્સાઓમાં, જ્યાં કરચોરી કરાયેલ કરની રકમ અથવા ખોટી રીતે લેવામાં આવેલ અથવા ઉપયોગમાં લેવાયેલ ઇનપુટ કર જમા રકમ અથવા ખોટી રીતે લેવામાં આવેલ પરતફેરની રકમ પાંચસો લાખ રૂપિયા કરતાં વધુ હોય, ત્યાં પાંચ વર્ષ સુધી લંબાવી શકાય તેવી મુદતના કારાવાસ તથા દંડથી દંડનીય રહેશે;

(૨) તેવા કેસોમાં, જ્યાં કરચોરી કરાયેલ કરની રકમ અથવા ખોટી રીતે મેળવેલ અથવા ઉપયોગમાં લેવાયેલ ઇનપુટ કર જમા રકમની રકમ અથવા ખોટી રીતે લેવામાં આવેલી પરતફેરની રકમ બેસો લાખ રૂપિયાથી વધુ હોય પરંતુ પાંચસો લાખ રૂપિયાથી વધુ ન હોય, ત્યારે એવી મુદતના કારાવાસની સજા, જે ત્રણ વર્ષ સુધી વિસ્તરી શકે, અને દંડ સાથે;

(૩) અન્ય કોઈપણ ગુનાના કિસ્સામાં, જ્યાં ચોરી કરાયેલ કરની રકમ અથવા ખોટી રીતે પ્રાપ્ત કરાયેલ અથવા ઉપયોગમાં લેવાયેલ ઇનપુટ કર જમા-ઉધારની રકમ અથવા ખોટી રીતે લેવાયેલ પરતફેરની રકમ એકસો લાખ રૂપિયાથી વધુ હોય પરંતુ બેસો લાખ

રૂપિયાથી વધુ ન હોય, ત્યાં એક વર્ષ સુધી લંબાઈ શકે તેવી અવધિ માટે કેદ તથા દંડની સજા સાથે;

(૪) જ્યાં તે કલમ (એફ) અથવા કલમ (જી) અથવા કલમ (જે) માં નિર્દિષ્ટ ગુનાનો અમલ કરે છે અથવા તેના અમલમાં દુષ્પ્રેરણા આપે છે, તેવા કિસ્સાઓમાં તેને એવા અવધિ સુધીની કેદની સજા, જે છ મહિના સુધી વિસ્તરી શકે, અથવા દંડ, અથવા બંનેથી દંડનીય ગણાશે.

(૨) જ્યાં આ કલમ હેઠળના ગુનામાં દોષિત ઠરાવવામાં આવેલ કોઈપણ વ્યક્તિને આ જ કલમ હેઠળના ગુનામાં ફરીથી દોષિત ઠરાવવામાં આવે, ત્યાં તેને બીજા તથાત્યારબાદના દરેક ગુનાને માટે પાંચ વર્ષ સુધી લંબાઈ શકે તેવી કેદ તથા દંડથી દંડનીય ગણવામાં આવશે.

(૩) ઉપકલમ (૧) ની કલમો (૧), (૨) અને (૩) તથા ઉપકલમ (૨) માં ઉલ્લેખિત કારાવાસ, તેના વિરુદ્ધના વિશેષ અને પર્યાપ્ત કારણો અદાલતના ચુકાદામાં નોંધવામાં આવ્યા ન હોય તેવા સંજોગોમાં, છ મહિનાથી ઓછી ન હોય તેવી અવધિ માટેનો રહેશે.

(૪) ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩માં સમાયેલ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, આ અધિનિયમ હેઠળના તમામ ગુનાઓ, ઉપકલમ (૫) માં ઉલ્લેખિત ગુનાઓ સિવાય, અસંજોગ અને જામીનપાત્ર રહેશે.

(૫) ઉપકલમ (૧) ની ખંડ (એ) અથવા ખંડ (બી) અથવા ખંડ (સી) અથવા ખંડ (ડી) માં નિર્દિષ્ટ અને તે ઉપકલમની ખંડ (૧) હેઠળ દંડનીય ગુનાઓ સંજોગ અને બિનજામીનપાત્ર રહેશે.

(૬) આ કલમ હેઠળના કોઈપણ ગુના માટે કમિશનરની પૂર્વ મંજૂરી સિવાય કોઈ વ્યક્તિ સામે ફરિયાદ ચલાવવામાં આવશે નહીં. સ્પષ્ટીકરણ.— આ કલમના હેતુઓ માટે, “કર” શબ્દમાં આ અધિનિયમ, રાજ્ય માલ અને સેવા કર અધિનિયમ, સંકલિત માલ અને સેવા કર અધિનિયમ અથવા સંઘ પ્રદેશ માલ અને સેવા કર અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ કરચોરી કરાયેલ કરની રકમ અથવા ખોટી રીતે પ્રાપ્ત કરાયેલ અથવા ઉપયોગમાં લેવાયેલ ઇનપુટ કર જમા રકમ અથવા ખોટી રીતે મેળવાયેલ પરતફેરની રકમ તેમજ માલ અને સેવા કર (રાજ્યોને વળતર) અધિનિયમ હેઠળ લાદવામાં આવેલ સેસનો સમાવેશ થશે.”

સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૫ આ મુજબ છે :

“ કલમ ૧૩૫. દોષપાત્ર માનસિક અવસ્થાની ઉપધારણા – આ અધિનિયમ હેઠળના એવા કોઈપણ ગુનાના અભિયોજનમાં, જેમાં આરોપી તરફથી દોષપાત્ર માનસિક અવસ્થા આવશ્યક હોય, અદાલત આવી માનસિક અવસ્થાનું અસ્તિત્વ છે તેવી ઉપધારણા કરશે; પરંતુ તે આરોપી માટે એવો બચાવ રહેશે કે તે આ હકીકત સાબિત કરે કે જે કૃત્ય માટે તે અભિયોજનમાં ગુના તરીકે આરોપિત કરવામાં આવ્યો છે, તેના સંબંધમાં તેની એવી કોઈ માનસિક અવસ્થા નહોતી.

સ્પષ્ટીકરણ.—આ કલમના હેતુઓ માટે,—

(૧) “દોષપાત્ર માનસિક સ્થિતિ” અભિવ્યક્તિમાં ઇરાદો, હેતુ, કોઈ હકીકતનું જ્ઞાન, તથા કોઈ હકીકત અંગે માન્યતા અથવા તેવું માનવા માટેનું કારણ,નો સમાવેશ થાય છે; (૨) કોઈ હકીકત ત્યારે જ

સાબિત થયેલી કહેવાય છે જ્યારે અદાલતને તેના અસ્તિત્વ અંગે વાજબી શંકાથી પર વિશ્વાસ થાય અને માત્ર સંભાવનાના પ્રાધાન્યથી તેનું અસ્તિત્વ સ્થાપિત થાય ત્યારે નહીં.”

સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમો ૬૧, ૬૬, ૭૩ અને ૭૪ આ પ્રમાણે વાંચવામાં આવે છે :

“ કલમ ૬૧: – રિટર્નની તપાસ-(૧) યોગ્ય અધિકારી રજીસ્ટર્ડ વ્યક્તિ દ્વારા રજૂ કરાયેલ રિટર્ન અને સંબંધિત વિગતોની, રિટર્નની યોગ્યતા ચકાસવા માટે, તપાસ કરી શકે છે અને જો તેમાં કોઈ વિસંગતિ નોંધાયેલી હોય, તો નિર્ધારિત રીત મુજબ તેની જાણ તેને કરી શકે છે તથા તે અંગે તેનું સ્પષ્ટીકરણ માંગી શકે છે.

(૨) જો સમજાણી સંતોષકારક હોવાનું માન્ય આવે, તો નોંધાયેલ વ્યક્તિને તે મુજબ જાણ કરવામાં આવશે અને આ બાબતમાં આગળ કોઈ કાર્યવાહી કરવામાં આવશે નહીં.

(૩) યોગ્ય અધિકારી દ્વારા જાણ કરવામાં આવ્યા પછી ત્રીસ દિવસની અવધિમાં અથવા તેના દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવે તેવી વધુ અવધિમાં, જો કોઈ સંતોષકારક સમજૂતી રજૂ કરવામાં ન આવે, અથવા નોંધાયેલ વ્યક્તિ, વિસંગતિઓ સ્વીકાર્યા પછી, જે મહિનામાં વિસંગતિ સ્વીકારવામાં આવી હોય તે મહિનાના પોતાના રિટર્નમાં સુધારાત્મક પગલું લેવા નિષ્ફળ જાય, તો યોગ્ય અધિકારી કલમ ૬૫ અથવા કલમ ૬૬ અથવા કલમ ૬૭ હેઠળની કાર્યવાહી સહિત યોગ્ય કાર્યવાહી આરંભી શકે છે, અથવા કલમ ૭૩ અથવા કલમ ૭૪ હેઠળ કર તથા અન્ય બાકી રકમો નક્કી કરવા આગળ વધી શકે છે. કલમ ૬૬: વિશેષ ઓડિટ:- (૧) જો ચકાસણી, પૂછપરછ, તપાસ અથવા

તેના સમક્ષની કોઈ અન્ય કાર્યવાહી દરમ્યાન કોઈ પણ તબક્કે, સહાયક કમિશનરથી નીચી કક્ષાનો ન હોય એવો કોઈ અધિકારી, કેસના સ્વરૂપ અને જટિલતા તથા આવકના હિતને ધ્યાનમાં રાખીને, એવો મત ધરાવે કે મૂલ્યનું યોગ્ય રીતે ઘોષણ કરવામાં આવ્યું નથી અથવા લેવાયેલ ક્રેડિટ સામાન્ય મર્યાદાઓની અંદર નથી, તો તે કમિશનરની પૂર્વ મંજૂરીથી, લેખિત સંદેશાવ્યવહાર દ્વારા એવા નોંધાયેલ વ્યક્તિને, તેના હિસાબી પુસ્તકો સહિતના રેકૉર્ડની તપાસ અને ઓડિટ કમિશનર દ્વારા નિમણૂક કરવામાં આવે એવા ચાર્ટર્ડ અકાઉન્ટન્ટ અથવા કોસ્ટ અકાઉન્ટન્ટ પાસેથી કરાવવા માટે નિર્દેશ આપી શકે છે.

(૨) આ રીતે નામનિર્દેશિત ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ અથવા ખર્ચ એકાઉન્ટન્ટ, નવ્વાણું દિવસની અવધિની અંદર, આવી તપાસ-હિસાબનીશી અંગેનો અહેવાલ પોતાની દ્વારા યથાવિધિ હસ્તાક્ષરિત અને પ્રમાણિત કરીને, તેમાં નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવે તેવી અન્ય વિગતોનો ઉલ્લેખ સાથે, જણાવેલ સહાયક કમિશનરને રજૂ કરશે: પરંતું શરતે કે સહાયક કમિશનર, આ બાબતમાં તેની સમક્ષ નોંધાયેલ વ્યક્તિ અથવા ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ અથવા ખર્ચ એકાઉન્ટન્ટ દ્વારા કરાયેલ અરજી ઉપર, અથવા કોઈ મહત્વપૂર્ણ અને પૂરતા કારણસર, જણાવેલ અવધિ વધુ નવ્વાણું દિવસની વધુ અવધિ સુધી લંબાવી શકે છે.

(૩) આ કલમની ઉપકલમ (૧) ની જોગવાઈઓને અસરકારકતા રહેશે, ભલે નોંધાયેલ વ્યક્તિના હિસાબો આ અધિનિયમની અન્ય કોઈ જોગવાઈઓ હેઠળ અથવા હાલમાં અમલમાં રહેલા કોઈ અન્ય કાયદા હેઠળ ઓડિટ કરવામાં આવ્યા હોય.

(૪) ઉપકલમ (૧) હેઠળ વિશેષ ઓડિટના આધારે એકત્રિત કરવામાં આવેલી કોઈપણ સામગ્રી, જેનો ઉપયોગ આ અધિનિયમ અથવા તેના હેઠળ બનાવાયેલા નિયમો અનુસાર તેના વિરુદ્ધ કોઈપણ કાર્યવાહી માં કરવાનો પ્રસ્તાવ હોય, તેના સંદર્ભમાં નોંધાયેલ વ્યક્તિને સાંભળવાની તક આપવામાં આવશે.

(૫) ઉપકલમ (૧) હેઠળ દસ્તાવેજોના પરીક્ષણ અને હિસાબી ચકાસણીના ખર્ચ, જેમાં એવા ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ અથવા કોસ્ટ એકાઉન્ટન્ટનું વેતન પણ સમાવેશ થાય છે, તે કમિશનર દ્વારા નિર્ધારિત કરવામાં આવશે અને ચૂકવવામાં આવશે, અને આવું નિર્ધારણ અંતિમ રહેશે.

(૬) જ્યાં ઉપકલમ (૧) હેઠળ કરવામાં આવેલ વિશેષ હિસાબી પરીક્ષણના પરિણામે ન ચૂકવાયેલો કર અથવા ઓછો ચૂકવાયેલો કર અથવા ભૂલથી પરત કરવામાં આવેલ કર, અથવા ખોટી રીતે લેવામાં આવેલ અથવા ઉપયોગમાં લેવાયેલ ઈનપુટ કર જમા અંગે શોધ થાય, ત્યાં યોગ્ય અધિકારી કલમ ૭૩ અથવા કલમ ૭૪ હેઠળ કાર્યવાહી શરૂ કરી શકે છે. કલમ ૭૩- છેતરપિંડી અથવા કોઈ જાણપૂર્વકના ખોટા નિવેદન અથવા તથ્યોના દબાવા સિવાયના કોઈપણ કારણસર ન ચૂકવાયેલો કર અથવા ઓછો ચૂકવાયેલો કર અથવા ભૂલથી પરત કરવામાં આવેલ કર અથવા ખોટી રીતે લેવામાં આવેલ અથવા ઉપયોગમાં લેવાયેલ ઈનપુટ કર જમાની નિર્ધારણ-(૧) જ્યાં યોગ્ય અધિકારીને એવું જણાય કે કોઈ કર ચૂકવવામાં આવ્યો નથી અથવા ઓછો ચૂકવવામાં આવ્યો છે અથવા ભૂલથી પરત કરવામાં આવ્યો છે, અથવા જ્યાં કોઈપણ કારણસર ઈનપુટ કર જમા ખોટી રીતે લેવામાં આવ્યો છે અથવા ઉપયોગમાં લેવાયો છે, પરંતુ તે કારણ

છેતરપિંડી અથવા કરચોરી કરવા માટે કોઈ જાણપૂર્વકના ખોટા નિવેદન અથવા તથ્યોના દબાવાનું ન હોય, ત્યારે તે એવા કર માટે જવાબદાર વ્યક્તિને, જેવો કર ચૂકવવામાં આવ્યો ન હોય અથવા એવો ઓછો ચૂકવવામાં આવ્યો હોય, અથવા જેને પરતફેર ભૂલથી કરવામાં આવી હોય, અથવા જેણે ઇનપુટ કર જમા ખોટી રીતે લીધો હોય અથવા તેનો ઉપયોગ કર્યો હોય, નોટિસ બજાવશે અને તેને કારણ દર્શાવવા કહેવામાં આવશે કે નોટિસમાં દર્શાવેલી રકમ તે કલમ ૫૦ હેઠળ તેની ઉપર ચૂકવવાપાત્ર વ્યાજ સાથે અને આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ અથવા તેના હેઠળ બનાવવામાં આવેલા નિયમો મુજબ વસૂલપાત્ર દંડ સાથે કેમ ન ચૂકવે.

(૨) યોગ્ય અધિકારી ઉપકલમ (૧) હેઠળનો નોટિસ, આદેશ જારી કરવા માટે ઉપકલમ (૧૦) માં નિર્ધારિત સમયમર્યાદા પૂર્વે ઓછામાં ઓછા ત્રણ મહિના પહેલાં જારી કરશે.

(૩) જ્યાં ઉપકલમ (૧) હેઠળ કોઈ અવધિ માટે નોટિસ જારી કરવામાં આવી હોય, ત્યાં યોગ્ય અધિકારી ઉપકલમ (૧) હેઠળ આવરી લેવાયેલ અવધિઓ સિવાયની તેવી અવધિઓ માટે ચૂકવવામાં ન આવેલ અથવા ઓછી ચૂકવાયેલ અથવા ભૂલથી પરત કરાયેલ કર અથવા ખોટી રીતે મેળવેલ અથવા વપરાયેલ ઇનપુટ કર જમા અંગેની વિગતો સમાવી રહેલું નિવેદન, કર ભરવા માટે જવાબદાર વ્યક્તિને બજાવી શકે છે.

(૪) આવા નિવેદનની બજાવણી એવી ગણાશે કે ઉપકલમ (૧) હેઠળ તેવા વ્યક્તિને નોટિસની બજાવણી કરવામાં આવી છે, આ શરતે કે ઉપકલમ (૧) હેઠળ આવરી લેવામાં આવેલા કરકાળ

સિવાયના એવા કરકાળ માટે આધાર રાખવામાં આવેલા આધારભૂત કારણો અગાઉની નોટિસમાં દર્શાવેલા કારણો સમાન હોય.

(૫) કર માટે જવાબદાર વ્યક્તિ ઉપકલમ (૧) હેઠળની નોટિસની તામિલ પહેલાં અથવા, જે તે સ્થિતિ હોય તે મુજબ, ઉપકલમ (૩) હેઠળના વિવરણપત્રની તામિલ પહેલાં, આવી કરરકમ અંગે પોતાના સ્વનિર્ધારણના આધારે અથવા યોગ્ય અધિકારી દ્વારા નિર્ધારિત કર મુજબ, કલમ ૫૦ હેઠળ તેના પર ચૂકવવાપાત્ર વ્યાજ સાથે કરની રકમ ચુકવી શકે છે અને આવી ચુકવણી અંગે યોગ્ય અધિકારીને લેખિતમાં જાણ કરી શકે છે.

(૬) આવી માહિતી પ્રાપ્ત થતાં, યોગ્ય અધિકારી દ્વારા, જે કર આ રીતે ભરવામાં આવ્યો હોય તેના સંબંધમાં અથવા આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ કે તેના હેઠળ બનાવવામાં આવેલ નિયમો અનુસાર ચૂકવવાપાત્ર કોઈ દંડના સંબંધમાં, ઉપકલમ (૧) હેઠળ કોઈ નોટિસ અથવા, જે તે સ્થિતિમાં, ઉપકલમ (૩) હેઠળનું નિવેદન આપવામાં આવશે નહીં.

(૭) જ્યાં યોગ્ય અધિકારીનો એવો મત હોય કે ઉપકલમ (૫) હેઠળ ચૂકવવામાં આવેલી રકમ વાસ્તવમાં ચૂકવવાપાત્ર રકમ કરતાં ઓછી પડે છે, ત્યાં તે વાસ્તવમાં ચૂકવવાપાત્ર રકમ કરતાં જેટલી ઓછી પડે છે તેવી રકમ અંગે ઉપકલમ (૧) માં જોગવાઈ કરેલ મુજબ નોટિસ જારી કરવાની કાર્યવાહી કરશે.

(૮) જ્યાં ઉપકલમ (૧) અથવા ઉપકલમ (૩) હેઠળ કર માટે જવાબદાર કોઈપણ વ્યક્તિ કારણ દર્શાવતી નોટિસ જારી થયાની તારીખથી ત્રીસ દિવસની અંદર કલમ ૫૦ હેઠળ ચુકવવાપાત્ર વ્યાજ સાથે ઉક્ત કર ચૂકવે છે, ત્યાં કોઈ દંડ ચૂકવવાપાત્ર રહેશે નહીં અને

ઉક્ત નોટિસ સંબંધિત તમામ કાર્યવાહી પૂર્ણ થયેલ માનવામાં આવશે.

(૯) યોગ્ય અધિકારી કરને આધીન વ્યક્તિ દ્વારા, જે કોઈ હોય, કરવામાં આવેલી રજૂઆતનો વિચાર કર્યા પછી, તે વ્યક્તિ પાસેથી બાકી થતી કર, વ્યાજ અને કરના દસ ટકા કે દસ હજાર રૂપિયા, જે વધુ હોય તે સમકક્ષ દંડની રકમ નિર્ધારિત કરશે અને આદેશ જારી કરશે.

(૧૦) યોગ્ય અધિકારી ઉપકલમ (૯) હેઠળનો આદેશ, જે નાણાકીય વર્ષને અદા ન કરાયેલ અથવા ઓછી અદા કરાયેલ કર અથવા ખોટી રીતે લેવાયેલ અથવા ઉપયોગમાં લેવાયેલ ઇનપુટ કર જમા સંબંધિત હોય તે નાણાકીય વર્ષ માટે વાર્ષિક રિટર્ન રજૂ કરવાની નિયત તારીખથી ત્રણ વર્ષની અંદર, અથવા ખોટી રીતે પરતફેર આપવામાં આવેલી તારીખથી ત્રણ વર્ષની અંદર, જારી કરશે.

(૧૧) ઉપકલમ (૬) અથવા ઉપકલમ (૮) માં સમાવવામાં આવેલ કોઈ પણ બાબત હોવા છતાં, ઉપકલમ (૯) હેઠળનો દંડ ત્યાં ચૂકવવાપાત્ર રહેશે જ્યાં સ્વ-આકારિત કરની કોઈ રકમ અથવા કર તરીકે વસૂલ કરવામાં આવેલી કોઈ રકમ એવા કરના ચુકવણાની નિયત તારીખથી ત્રીસ દિવસની અવધિમાં ચૂકવવામાં આવી ન હોય. કલમ ૭૪: – છેતરપિંડી અથવા કોઈ ઇચ્છાપૂર્વક ખોટું નિવેદન અથવા તથ્યોના દબાવવાના કારણે ન ચૂકવાયેલ અથવા ઓછી ચૂકવાયેલ અથવા ભૂલથી પરત કરાયેલ કર અથવા ખોટી રીતે મેળવેલ અથવા ઉપયોગમાં લેવાયેલ ઇનપુટ ટેક્સ ક્રેડિટ અંગે કરનું નિર્ધારણ-(૧) જ્યાં યોગ્ય અધિકારીને એવું જણાય કે કોઈ કર ચૂકવવામાં આવ્યો નથી અથવા ઓછો ચૂકવવામાં આવ્યો છે અથવા

ભૂલથી પરત કરવામાં આવ્યો છે અથવા જ્યાં ઇનપુટ ટેક્સ ક્રેડિટ છેતરપિંડી, અથવા કરથી બચવા માટે કોઈ ઇચ્છાપૂર્વકના ખોટા નિવેદન અથવા તથ્યોના દબાવવાના કારણે ખોટી રીતે મેળવવામાં આવેલ છે અથવા ઉપયોગમાં લેવામાં આવેલ છે, ત્યાં તે એવો કર વસૂલપાત્ર વ્યક્તિને, જે એવો ચૂકવવામાં ન આવેલ કર માટે જવાબદાર છે અથવા જેવો ઓછો ચૂકવવામાં આવેલ છે, અથવા જેને પરતફેર ભૂલથી કરવામાં આવેલ છે, અથવા જેણે ઇનપુટ ટેક્સ ક્રેડિટ ખોટી રીતે મેળવી છે અથવા તેનો ઉપયોગ કર્યો છે, તેને નોટિસ આપશે, જેમાં તેને કારણ દર્શાવવા માટે કહેવામાં આવશે કે તે નોટિસમાં નિર્દિષ્ટ કરની રકમ સાથે, તેના પર કલમ ૫૦ હેઠળ ચૂકવવાપાત્ર વ્યાજ અને નોટિસમાં નિર્દિષ્ટ કરની બરાબર દંડની રકમ શા માટે ચૂકવે નહીં.

(૨) યોગ્ય અધિકારી આદેશ જારી કરવા માટે ઉપકલમ (૧૦) માં નિર્ધારિત સમયમર્યાદા પહેલાં ઓછામાં ઓછા છ મહિના અગાઉ ઉપકલમ (૧) હેઠળ નોટિસ જારી કરશે.

(૩) જ્યાં ઉપકલમ (૧) હેઠળ કોઈપણ અવધિ માટે નોટિસ જારી કરવામાં આવી હોય, ત્યાં યોગ્ય અધિકારી ઉપકલમ (૧) હેઠળ આવરી લેવાયેલી અવધિઓ સિવાયની તેવી અવધિઓ માટે ચૂકવવામાં ન આવેલ અથવા ઓછો ચૂકવાયેલ કર અથવા ભૂલથી પરત કરાયેલ કર અથવા ખોટી રીતે લેવામાં આવેલ અથવા ઉપયોગમાં લેવાયેલ ઇનપુટ કર જમા અંગેની વિગતો ધરાવતું નિવેદન, કર ભરવા માટે જવાબદાર વ્યક્તિને તામીલ કરી શકે છે.

(૪) ઉપકલમ (૩) હેઠળના નિવેદનની તામીલ, કલમ ૭૩ ની ઉપકલમ (૧) હેઠળની નોટિસની તામીલ ગણાશે, એ શરતે કે ઉક્ત

નિવેદનમાં આધારરૂપ લેવાયેલા આધાર, છેતરપિંડીના આધારને છોડીને, અથવા કરચોરી કરવા માટે કોઈ ઇચ્છાપૂર્વકનું ખોટું નિવેદન અથવા તથ્યોનું દબાવણ, ઉપકલમ (૧) હેઠળ આવરી લેવાયેલા સમયગાળાઓ સિવાયના સમયગાળાઓ માટે, અગાઉની નોટિસમાં ઉલ્લેખિત આધાર જેવા જ હોય.

(૫) કર માટે જવાબદાર વ્યક્તિ, ઉપકલમ (૧) હેઠળની નોટિસની તામીલ પહેલાં, એવી કરની પોતાની જાતે કરેલી નિર્ધારણ અથવા યોગ્ય અધિકારી દ્વારા નિર્ધારિત કરના આધારે, કલમ ૫૦ હેઠળ ચૂકવવાપાત્ર વ્યાજ સાથે તથા આવા કરના પંદર ટકા જેટલી દંડરકમ સાથે કરની રકમ ચૂકવી શકશે અને આવી ચુકવણી અંગે યોગ્ય અધિકારીને લેખિતમાં જાણ કરશે.

(૬) આવી માહિતી પ્રાપ્ત થવાથી, યોગ્ય અધિકારી, તેવી ચુકવાયેલ કરરકમ અથવા આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ અથવા તેના અધિન બનેલા નિયમો હેઠળ ચૂકવવાપાત્ર કોઈપણ દંડ અંગે, ઉપકલમ (૧) હેઠળ કોઈપણ નોટિસ બજાવશે નહીં.

(૭) જ્યાં યોગ્ય અધિકારીનો એવો અભિપ્રાય હોય કે ઉપકલમ (૫) હેઠળ ચુકવેલ રકમ વાસ્તવમાં ચૂકવવાપાત્ર રકમ કરતાં ઓછી પડે છે, ત્યાં તે વાસ્તવમાં ચૂકવવાપાત્ર રકમ કરતાં ઓછી પડતી એવી રકમ બાબતે ઉપકલમ (૧) માં જોગવાઈ કરેલ મુજબ નોટિસ જારી કરવાની કાર્યવાહી કરશે.

(૮) જ્યાં ઉપકલમ (૧) હેઠળ કર માટે જવાબદાર કોઈપણ વ્યક્તિ, કલમ ૫૦ હેઠળ ચૂકવવાપાત્ર વ્યાજ સાથે ઉક્ત કર અને એવી કરરકમના પચીસ ટકા જેટલો દંડ, નોટિસ જારી થયાની તારીખથી

ત્રીસ દિવસની અંદર ચૂકવે છે, ત્યાં ઉક્ત નોટિસના સંબંધમાંની તમામ કાર્યવાહી પૂર્ણ થયેલી ગણાશે.

(૯) યોગ્ય અધિકારી કરપાત્ર વ્યક્તિ દ્વારા, જો કોઈ હોય, કરવામાં આવેલી રજૂઆતનો વિચાર કર્યા બાદ, તે વ્યક્તિ પાસેથી ચૂકવવાપાત્ર કર, વ્યાજ અને દંડની રકમ નિર્ધારિત કરશે અને આદેશ બહાર પાડશે.

(૧૦) યોગ્ય અધિકારી ઉપકલમ (૯) હેઠળનો આદેશ, જે નાણાકીય વર્ષને લગતા વાર્ષિક વળતર રજૂ કરવાની નિયત તારીખથી, જેમાં ન ચૂકવાયેલો અથવા ઓછો ચૂકવાયેલો કર અથવા ખોટી રીતે લેવાયેલો અથવા વપરાયેલો ઇનપુટ કર ક્રેડિટ સંબંધિત હોય, પાંચ વર્ષના ગાળામાં અથવા ખોટા રિફંડની તારીખથી પાંચ વર્ષના ગાળામાં જારી કરશે.

(૧૧) જ્યાં ઉપકલમ (૯) હેઠળ જારી કરાયેલા આદેશની તામિલ કરાયેલ કોઈપણ વ્યક્તિ, કલમ ૫૦ હેઠળ તેના પર ચૂકવવાપાત્ર વ્યાજ સાથે કર અને તેવા કરના પચાસ ટકા બરાબરનો દંડ, આદેશની જાણ કરવામાં આવેલા દિવસથી ત્રીસ દિવસની અંદર ચૂકવે છે, ત્યાં ઉક્ત નોટિસના સંદર્ભમાં તમામ કાર્યવાહી પૂર્ણ થયેલી માનવામાં આવશે. સ્પષ્ટીકરણ ૧.- કલમ ૭૩ અને આ કલમના હેતુઓ માટે, -

(૧) "ઉક્ત નોટિસના સંબંધમાંની બધી કાર્યવાહી" આ અભિવ્યક્તિમાં કલમ ૧૩૨ હેઠળની કાર્યવાહીનો સમાવેશ થતો નથી;

(૨) જ્યાં એ જ કાર્યવાહીમાં કર ભરવા માટે જવાબદાર મુખ્ય વ્યક્તિને તથા કેટલીક અન્ય વ્યક્તિઓને નોટિસ આપવામાં આવી હોય, અને મુખ્ય વ્યક્તિ વિરુદ્ધની આવી કાર્યવાહી કલમ ૭૩ અથવા કલમ ૭૪ હેઠળ પૂર્ણ કરવામાં આવી હોય, ત્યાં કલમ ૧૨૨, ૧૨૫, ૧૨૯ અને ૧૩૦ હેઠળ દંડ ભરવા માટે જવાબદાર તમામ વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધની કાર્યવાહી પૂર્ણ થયેલી માનવામાં આવશે. સ્પષ્ટીકરણ ૨.— આ અધિનિયમના હેતુઓ માટે, "દબાવી રાખવું" શબ્દસમૂહનો અર્થ એવા તથ્યો અથવા માહિતી જાહેર ન કરવી એવો થશે, જે જાહેર કરવા માટે કરપાત્ર વ્યક્તિ આ અધિનિયમ અથવા તે હેઠળ બનાવાયેલા નિયમો અનુસાર રજૂ કરવામાં આવેલ રિટર્ન, નિવેદન, અહેવાલ અથવા અન્ય કોઈ દસ્તાવેજમાં બાધ્ય હોય, અથવા યોગ્ય અધિકારીએ લેખિતમાં માંગણી કર્યા બાદ કોઈ માહિતી પૂરી પાડવામાં નિષ્ફળતા. કોડની કલમો ૪૧, ૪૧અ, ૧૫૪, ૧૫૫, ૧૫૭, ૧૭૨ આ મુજબ છે : કલમ ૪૧: પોલીસ વોરંટ વિના ક્યારે ધરપકડ કરી શકે.

(૧) કોઈપણ પોલીસ અધિકારી મેજિસ્ટ્રેટના આદેશ વિના અને વોરંટ વિના, કોઈપણ વ્યક્તિને ધરપકડ કરી શકે છે—

(એ) જે કોઈ સંજોય ગુનામાં સંડોવાયેલો હોય, અથવા જેના વિરુદ્ધ વાજબી ફરિયાદ કરવામાં આવી હોય, અથવા વિશ્વસનીય માહિતી પ્રાપ્ત થઈ હોય, અથવા તેના તે રીતે સંડોવાયેલ હોવા અંગે વાજબી શંકા અસ્તિત્વમાં હોય; અથવા

(બી) જેની કબજામાં કાયદેસર કારણ વિના, અને તે કારણ સાબિત કરવાનો ભાર તેવા વ્યક્તિ પર રહેશે, ધરફોડ કરવા માટેનું કોઈપણ સાધન હોય; અથવા

(સી) જેને આ સંહિતા હેઠળ અથવા રાજ્ય સરકારના આદેશથી ગુનેગાર તરીકે જાહેર કરવામાં આવેલ હોય; અથવા

(ડી) જેની કબજામાં એવી કોઈ વસ્તુ મળી આવે કે જે ચોરાયેલી મિલકત હોવાનો ચુકિતપૂર્વક સંદેહ થાય અને જે વ્યક્તિ વિશે એવી વસ્તુના સંબંધમાં ગુનો કર્યો હોવાનો ચુકિતપૂર્વક સંદેહ થાય; અથવા

(ઈ) જે પોતાની ફરજના નિર્વહ દરમિયાન પોલીસ અધિકારીને અવરોધે છે, અથવા જે કાયદેસરની કસ્ટડીમાંથી છટકી ગયો છે, અથવા છટકવાનો પ્રયત્ન કરે છે; અથવા

(એફ) જે અંગે સંઘના સશસ્ત્ર દળોમાંથી કોઈ એકમાંથી પલાયન કરનાર હોવાનો ચુકિતપૂર્ણ સંદેહ હોય; અથવા

(જી) જે કોઈ એવો વ્યક્તિ છે, જે કોઈ એવી ક્રિયામાં સંકળાયેલો રહ્યો હોય, અથવા જેના વિરુદ્ધ વાજબી ફરિયાદ કરવામાં આવી હોય, અથવા વિશ્વસનીય માહિતી પ્રાપ્ત થઈ હોય, અથવા તેના આવા સંકળાયેલાપણાં અંગે વાજબી શંકા અસ્તિત્વમાં હોય, એવી કોઈ ક્રિયા અંગે કે જે ભારતની બહાર કોઈ પણ સ્થળે આચરવામાં આવી હોય અને જે જો ભારતમાં આચરવામાં આવી હોત તો ગુનાના રૂપે દંડનીય હોત, અને જેના માટે તે, પ્રત્યાર્પણ સંબંધિત કોઈપણ કાયદા હેઠળ અથવા અન્યથા, ભારતમાં પકડી પાડવા અથવા કસ્ટડીમાં અટકાયત કરવા માટે પાત્ર હોય; અથવા

(એચ) જે, મુક્ત કરાયેલ દોષિત ઠરાવાયેલ વ્યક્તિ હોવા છતાં, કલમ ૩૫૬ ની ઉપકલમ (૫) હેઠળ બનાવવામાં આવેલા કોઈપણ નિયમનો ભંગ કરે; અથવા

(૧) જેની ધરપકડ માટે અન્ય કોઈ પોલીસ અધિકારી પાસેથી, લેખિત હોય કે મૌખિક, કોઈપણ માંગણી પ્રાપ્ત થઈ હોય, શરતે કે તે માંગણીમાં ધરપકડ કરવાનાં વ્યક્તિનું નિર્દિષ્ટીકરણ કરવામાં આવ્યું હોય અને કયા ગુના અથવા અન્ય કયા કારણસર એવી ધરપકડ કરવી છે તે દર્શાવવામાં આવ્યું હોય, તેમજ તેમાંથી એવું પ્રતીત થતું હોય કે જે અધિકારીએ તે માંગણી કરી છે, તે અધિકારી દ્વારા એવી વ્યક્તિને વોરંટ વિના કાયદેસર રીતે ધરપકડ કરી શકાય.

(૨) કોઈપણ પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી, તે જ રીતે, કલમ ૧૦૯ અથવા કલમ ૧૧૦ માં નિર્દિષ્ટ વ્યક્તિઓની એક અથવા વધુ શ્રેણીઓમાં આવતી કોઈપણ વ્યક્તિને ધરપકડ કરી શકે છે અથવા તેની ધરપકડ કરાવી શકે છે. કલમ ૪૧એ: – (૧) જ્યાં જ્યાં કલમ ૪૧ ની ઉપકલમ (૧) ની જોગવાઈઓ હેઠળ કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ આવશ્યક ન હોય તેવા તમામ કિસ્સાઓમાં, પોલીસ અધિકારીએ એવી વ્યક્તિને, જેના વિરુદ્ધ વાજબી ફરિયાદ કરવામાં આવી હોય, અથવા વિશ્વસનીય માહિતી પ્રાપ્ત થઈ હોય, અથવા તેણે સંજોગ ગુનો કર્યો હોવાનો વાજબી સંદેહ અસ્તિત્વમાં હોય, તેની સમક્ષ અથવા નોટિસમાં નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવેલ અન્ય સ્થળે હાજર થવા માટે દિશાનિર્દેશ આપતી નોટિસ જારી કરવી પડશે.

(૨) જ્યાં આવી નોટિસ કોઈ વ્યક્તિને જારી કરવામાં આવે છે, ત્યાં તે વ્યક્તિનું કર્તવ્ય રહેશે કે તે નોટિસની શરતોનું પાલન કરે.

(૩) જ્યાં આવો વ્યક્તિ નોટિસનું પાલન કરે છે અને સતત પાલન કરતો રહે છે, ત્યાં નોટિસમાં ઉલ્લેખિત ગુનાના સંદર્ભમાં તેને અટકાયત કરવામાં આવશે નહીં, સિવાય કે નોંધપાત્ર કારણો લેખિત

રીતે નોંધ્યા બાદ પોલીસ અધિકારી એવો મત ધરાવે કે તેની અટકાયત કરવી યોગ્ય છે.

(૪) જ્યાં આવો વ્યક્તિ, કોઈપણ સમયે, નોટિસની શરતોનું પાલન કરવામાં નિષ્ફળ જાય અથવા પોતાની ઓળખ આપવાની ઇચ્છા ન દર્શાવે, ત્યાં પોલીસ અધિકારી, આ બાબતમાં સક્ષમ અદાલતે પસાર કર્યા હોય એવા આદેશોને આધીન રહી, નોટિસમાં ઉલ્લેખિત ગુના બદલ તેની ધરપકડ કરી શકે છે.” કલમ ૧૫૪: સંજોગ્ય મામલાઓમાં માહિતી.

(૧) ઓળખપાત્ર ગુનો કરવામાં આવ્યો હોવા સંબંધિત દરેક માહિતી, જો પોલીસ મથકના પ્રભારિ અધિકારીને મૌખિક રીતે આપવામાં આવે, તો તે તેના દ્વારા અથવા તેના નિર્દેશ હેઠળ લેખિત કરવામાં આવશે અને માહિતી આપનારને વાંચી સંભળાવવામાં આવશે; અને આવી દરેક માહિતી, ભલે તે લેખિતમાં આપવામાં આવી હોય અથવા ઉપરોક્ત મુજબ લેખિત કરવામાં આવી હોય, તે આપનાર વ્યક્તિ દ્વારા સહી કરવામાં આવશે, અને તેનો સાર આવા અધિકારી દ્વારા આ બાબતમાં રાજ્ય સરકાર નિર્ધારિત કરે તેવા સ્વરૂપમાં રાખવામાં આપનાર પુસ્તકમાં નોંધવામાં આવશે.

(૨) ઉપ-કલમ (૧) હેઠળ નોંધવામાં આવેલી માહિતીની નકલ જાણ કરનારને તાત્કાલિક, વિનામૂલ્યે, આપવામાં આવશે.

(૩) પોલીસ સ્ટેશનના ઇન્ચાર્જ અધિકારી દ્વારા ઉપકલમ (૧) માં ઉલ્લેખિત માહિતી નોંધવાનો ઇનકાર કરવામાં આવતા, તેનાથી પીડિત કોઈપણ વ્યક્તિ આવી માહિતીનો સાર લેખિતમાં અને ટપાલ

દ્વારા સંબંધિત પોલીસ અધિક્ષકને મોકલી શકશે; અને જો તેઓ આ બાબતે સંતુષ્ટ થાય કે આવી માહિતીથી સંજોય ગુનાના કમિત થવાનું પ્રગટ થાય છે, તો તેઓ સ્વયં કેસની તપાસ કરશે અથવા આ સંહિતામાં જોગવેલ રીત મુજબ પોતાના આધીન કોઈપણ પોલીસ અધિકારીને તપાસ કરવા દિશાનિર્દેશ આપશે, અને એવો અધિકારી તે ગુનાને સંબંધિત રીતે પોલીસ સ્ટેશનના ઇન્ચાર્જ અધિકારીની તમામ સત્તાઓ ધરાવશે. કલમ ૧૫૫. બિન-સંજોય કેસો સંબંધિત માહિતી અને એવા કેસોની તપાસ.

(૧) જ્યારે કોઈ બિન-સંજોય ગુનો તેવા પોલીસ મથકની હદોમાં થયો હોવાની માહિતી પોલીસ મથકના ઇન્ચાર્જ અધિકારીને આપવામાં આવે, ત્યારે તે અધિકારી એવી માહિતીનો સાર આ બાબતમાં રાજ્ય સરકાર જે સ્વરૂપ નિર્ધારિત કરે તે સ્વરૂપમાં એવા અધિકારી દ્વારા રાખવામાં આવનાર રજીસ્ટરમાં દાખલ કરશે અથવા દાખલ કરાવશે, અને માહિતી આપનારને મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ મોકલશે.

(૨) આવા કેસનો વિચારણો કરવાની અથવા કેસને વિચારણા માટે પ્રતિબદ્ધ કરવાની સત્તા ધરાવતા મેજિસ્ટ્રેટના આદેશ વિના કોઈ પોલીસ અધિકારી બિન-સંજોય કેસની તપાસ કરશે નહીં.

(૩) એવો આદેશ પ્રાપ્ત કરનાર કોઈપણ પોલીસ અધિકારી તપાસના સંદર્ભમાં તે જ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરી શકશે (વોરંટ વિના ધરપકડ કરવાની સત્તા સિવાય) જે પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી સંજોય કેસમાં કરી શકે છે.

(૪) જ્યાં કોઈ કેસ બે કે તેથી વધુ ગુનાઓ સંબંધિત હોય અને જેમાંથી ઓછામાં ઓછો એક ગુનો સંજોય હોય, ત્યાં અન્ય ગુનાઓ

અસંજોય હોવા છતાં, તે કેસ સંજોય કેસ ગણવામાં આવશે. કલમ ૧૫૭. તપાસ માટેની પ્રક્રિયા પ્રાથમિક પૂછપરછ.

(૧) જો પ્રાપ્ત થયેલ માહિતી પરથી અથવા અન્યથા, પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારમાં રહેલા અધિકારીને એવી શંકા કરવાનો કારણ હોય કે એવો ગુનો આચરવામાં આવ્યો છે, જેના તપાસ કરવાની તેને કલમ ૧૫૬ હેઠળ સત્તા પ્રાપ્ત છે, તો તે તરત જ તેની જાણનો અહેવાલ એવા મેજિસ્ટ્રેટને મોકલશે, જે પોલીસ અહેવાલ પર આવા ગુનાનો સંજ્ઞાન લેવા સક્ષમ હોય, અને તે પોતે વ્યક્તિગત રીતે, અથવા રાજ્ય સરકાર આ બાબતમાં સામાન્ય અથવા વિશેષ આદેશ દ્વારા નિર્ધારિત કરે તે કરતાં નીચી પદવીનો ન હોય એવા પોતાના અધિનસ્ત અધિકારીઓમાંથી એકને, સ્થળ પર જવા, કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓની તપાસ કરવા અને, જરૂરી હોય તો, ગુનેગારની શોધખોળ તથા ધરપકડ માટે પગલાં લેવા માટે મોકલશે; પરંતું એટલું જોગવાઈ કરવામાં આવે છે કે—

(એ) જ્યારે આવા કોઈપણ ગુનાના આચરણ અંગેની માહિતી કોઈ વ્યક્તિ સામે નામજોગ આપવામાં આવે અને મામલો ગંભીર પ્રકૃતિનો ન હોય, ત્યારે પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીએ વ્યક્તિગત રીતે આગળ વધવાની અથવા સ્થળ પર તપાસ કરવા માટે કોઈ અધિનસ્ત અધિકારીને નિયુક્ત કરવાની જરૂર નથી;

(બી) જો પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીને એવું જણાય કે તપાસ શરૂ કરવા માટે પૂરતો આધાર નથી, તો તે કેસની તપાસ કરશે નહિ.

(૨) ઉપકલમ (૧) ના પ્રોવિઝોની કલમો (એ) અને (બી) માં ઉલ્લેખિત પ્રત્યેક મામલામાં, પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીએ

પોતાના અહેવાલમાં તે ઉપકલમની આવશ્યકતાઓનું સંપૂર્ણ પાલન ન કરવાનાં કારણો દર્શાવવાના રહેશે, અને ઉક્ત પ્રોવિઝોની કલમ (બી) માં ઉલ્લેખિત મામલામાં, જો કોઈ માહિતીદાતા હોય તો, રાજ્ય સરકાર દ્વારા વિહિત કરવામાં આવે તેવી રીતથી, તે અધિકારીએ આ બાબતની પણ તાત્કાલિક જાણ માહિતીદાતાને કરવી રહેશે કે તે મામલાની તપાસ નહીં કરે અથવા તેની તપાસ કરાવશે નહીં. કલમ ૧૭૨: તપાસમાં કાર્યવાહીનો રોજનામયો.

(૧) આ અધ્યાય હેઠળ તપાસ કરનાર દરેક પોલીસ અધિકારીએ તપાસ દરમિયાન પોતાની કાર્યવાહીનો દિવસ પ્રતિદિવસ રોજનીશીમાં દાખલો કરવો પડશે, જેમાં માહિતી તેને કયા સમયે પ્રાપ્ત થઈ, તેણે પોતાની તપાસ કયા સમયે શરૂ કરી અને પૂર્ણ કરી, તેણે કયા સ્થળે અથવા સ્થળોએ મુલાકાત લીધી, તથા તેની તપાસ દ્વારા નિશ્ચિત થયેલ પરિસ્થિતિઓનું નિવેદન દર્શાવવું પડશે.

(૨) કોઈપણ ફોજદારી અદાલત, આવી અદાલતમાં તપાસ અથવા વિચારણાધીન કેસની પોલીસ ડાયરીઓ મંગાવી શકે છે, અને તેવી ડાયરીઓનો ઉપયોગ તે કેસમાં પુરાવા તરીકે નહીં, પરંતુ આવી તપાસ અથવા વિચારણામાં મદદરૂપ થવા માટે કરી શકે છે.

(૩) ન તો આરોપી અને ન તેના પ્રતિનિધિઓ આવી ડાયરીઓ મંગાવવાનો હક ધરાવશે, તેમજ માત્ર એટલા માટે કે અદાલતે તેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તે જોવા માટે પણ તે અથવા તેઓ હકદાર ગણાશે નહીં; પરંતુ, જો તેને બનાવનાર પોલીસ અધિકારી પોતાની સ્મૃતિ તાજી કરવા માટે તેનો ઉપયોગ કરે, અથવા જો અદાલત આવા પોલીસ અધિકારીનું ખંડન કરવા માટે તેનો ઉપયોગ કરે, તો જે સ્થિતિ લાગુ પડે તે મુજબ, ભારતીય પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ (૧૮૭૨

નો ૧) ની કલમ ૧૬૧ અથવા કલમ ૧૪૫ ની જોગવાઈઓ લાગુ પડશે,

વિત્ત અધિનિયમ ૧૯૯૪ ની કલમ ૮૩ આ મુજબ છે:

૮૩. અધિનિયમ ૧ ઓફ ૧૯૪૪ ની કેટલીક જોગવાઈઓનો અમલ. સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ એન્ડ સોલ્ટ એક્ટ, ૧૯૪૪ ની નીચે દર્શાવેલ કલમોની જોગવાઈઓ, જે સમયાંતરે અમલમાં હોય, તે શક્ય હોય તેટલી હદ સુધી, સેવા કરના સંબંધમાં એ જ રીતે લાગુ પડશે જેમ કે તે એક્સાઈઝ શુલ્કના સંબંધમાં લાગુ પડે છે:—એમ૧ એમ૧. આ પ્રમુખ અધિનિયમમાં, આંકડા અને અક્ષરો “૯સી, ૯ડી, ૧૧બી, ૧૧બીબી, ૧૧સી, ૧૨, ૧૨એ, ૧૨બી, ૧૨સી, ૧૨ડી, ૧૨ઈ, ૧૪, ૧૪એએ, ૧૫, ૩૩એ, ૩૪એ, ૩૫એફ” ના સ્થાને, આંકડા અને અક્ષરો “૯એ, ૯એએ, ૯બી, ૯સી, ૯ડી, ૯ઈ, ૧૧બી, ૧૧સી, ૧૨, ૧૨એ, ૧૨બી, ૧૨સી, ૧૨ડી, ૧૨ઈ, ૧૪, ૧૪એએ, ૧૫, ૩૩એ, ૩૪એ, ૩૫એફ” પ્રતિસ્થાપિત કરવામાં આવશે, ફાઈનાન્સ એક્ટ, ૧૯૯૪ દ્વારા, [ગેઝેટ ઓફ ઇન્ડિયા, એક્સ્ટી., ભાગ ૨-કલમ ૧, નં. ૧૦, તા.૮.૪.૨૦૧૧, પૃ.૧.] [૯એએ, ૯બી, ૯સી, ૯ડી, ૯ઈ, ૧૧બી, ૧૧બીબી, ૧૧સી, ૧૨, ૧૨એ, ૧૨બી, ૧૨સી, ૧૨ડી, ૧૨ઈ, ૧૪, ૧૪એએ, ૧૫, ૩૩એએ, ૩૪એ, ૩૫એફ] થી ૩૫૦ (બંને સહિત), ૩૫૬, એમરએમર. આ પ્રમુખ અધિનિયમમાં, આંકડા અને અક્ષર “૩૫૬” પછી, આંકડા અને અક્ષર “૩૫આર” ઉમેરવામાં આવશે અને એવું માનવામાં આવશે કે તે ૨૦મી ઓક્ટોબર, ૨૦૧૦ ના દિવસથી ઉમેરવામાં આવ્યું છે, ફાઈનાન્સ એક્ટ, ૧૯૯૪ દ્વારા, [ગેઝેટ ઓફ ઇન્ડિયા, એક્સ્ટી., ભાગ ૨-કલમ ૧, નં. ૧૦, તા. ૮.૪.૨૦૧૧, પૃ.૧.]

[૩૫આ૨]૩૬, ૩૬એ, ૩૭એ, ૩૭બી, ૩૭સી,૩૭ડી, ડીપી૨૬૫[૩૮એ], અને ૪૦.

કેન્દ્રિય ઉત્પાદન શુલ્ક અધિનિયમ, ૧૯૪૪ ની કલમ ૯(સી) આ મુજબ છે:

કેન્દ્રીય ઉત્પાદન શુલ્ક અધિનિયમ, ૧૯૪૪ ની કલમ ૯(સી)

(૧) આ અધિનિયમ હેઠળના એવા કોઈપણ ગુનાને લગતી ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી માં, જેમાં આરોપીની તરફથી દોષપાત્ર માનસિક સ્થિતિ આવશ્યક હોય, ત્યાં અદાલત આવી માનસિક સ્થિતિના અસ્તિત્વનું અનુમાન કરશે; પરંતુ તે આરોપી માટે એવો બચાવ રહેશે કે તે આ હકીકત સાબિત કરે કે તે ફરિયાદ પક્ષની એવી કાર્યવાહી માં ગુના તરીકે આરોપિત કૃત્ય અંગે તેની એવી કોઈ દોષપાત્ર માનસિક સ્થિતિ નહોતી. સ્પષ્ટીકરણ.—આ કલમમાં, “દોષપાત્ર માનસિક સ્થિતિ”માં ઇરાદો, હેતુ, કોઈ હકીકતનું જ્ઞાન, અને કોઈ હકીકત અંગે વિશ્વાસ, અથવા વિશ્વાસ કરવા માટેનું કારણ, નો સમાવેશ થાય છે.

(૨) આ કલમના હેતુઓ માટે, કોઈ હકીકત ત્યારે જ સાબિત થયેલી કહેવાશે જ્યારે અદાલતને તે ચુક્તિપૂર્ણ શંકાથી પર અસ્તિત્વમાં હોવાનું વિશ્વાસ થાય અને માત્ર ત્યારે નહીં જ્યારે તેના અસ્તિત્વની સ્થાપના સંભાવનાના પ્રાબલ્યના આધારે થયેલી હોય.”

૫૦. ઉપરોક્ત કાયદાની જોગવાઈઓ પરથી અને પ્રતિવાદીની તરફથી ઉઠાવવામાં આવેલા આ પ્રાથમિક આક્ષેપોને ધ્યાનમાં લેતાં કે અરજીઓ અસમયે છે અને ચલણયોગ્ય નથી, કારણ કે સંબંધિત પ્રતિવાદી

સત્તાધિકારીએ માત્ર સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૭૦ની જોગવાઈઓ હેઠળ અરજદારોને પુરાવા આપવા અને ચાલુ તપાસ અંગે તેમના નિવેદનો નોંધવા માટે બોલાવી કાનૂની સત્તાનો ઉપયોગ કર્યો છે, તે સાચું છે કે પ્રતિવાદીઓએ ધરપકડ કરવાની સત્તાનો આશ્રય લઈ સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળ પ્રદાન કરાયેલ સત્તાઓનો ઉપયોગ કર્યો નથી. તથાપિ, અરજદારોની તરફેણી એવી પ્રબળ આશંકા છે કે જ્યારે અરજદારો સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૭૦ હેઠળ જારી કરાયેલા સમન્સનું પાલન કરશે ત્યારે પ્રતિવાદીઓ સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળ પ્રદાન કરાયેલી ધરપકડ કરવાની સત્તાનો આશ્રય લેશે. નોંધપાત્ર પરથી પ્રગટ થતી આવી હકીકતોના પરિપ્રેક્ષ્યમાં, તેલંગાણા વડી અદાલતે પી.વી. રમણા રેડ્ડી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં જે રીતે ઠરાવ્યું છે તે રીતે અરજીઓ અસમયે છે અને ચલણયોગ્ય નથી એવું કહી શકાય નહીં, ખાસ કરીને ત્યારે જ્યારે સર્વોચ્ચ અદાલતે ઉક્ત નિર્ણયમાં હસ્તક્ષેપ કર્યો નથી.

૫૧. અમે પ્રથમ ધરપકડ કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટે કમિશનરની વાજબી માન્યતા અંગેનો પ્રશ્ન ઉત્તર આપવાનો પ્રસ્તાવ રાખીએ છીએ. કલમ ૬૯ એવી માન્યતા વિશે કહે છે, જે અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ હેઠળનો કોઈ ગુનો કર્યો હોવાની શંકા ધરાવતા વ્યક્તિની ધરપકડ અમલમાં મૂકવા માટે રચાવાની આવશ્યક છે. સત્તાધિકારી દ્વારા રચાવાની

કોઈપણ માન્યતા વસ્તુનિષ્ઠ કસોટીના અધીન નથી. ભાષા એવી છે કે સત્તાધિકારી પોતાની માન્યતા રચતી વખતે જે આધાર પર કાર્ય કરી શકે તેની પૂરકતા અંગેના કોઈ સત્તાવાર પરીક્ષણની પ્રાસંગિકતા માટે તેમાં કોઈ અવકાશ રહેતો નથી. પરંતુ સાથે સાથે, એવું તથ્યસામગ્રી હોવું આવશ્યક છે, જેના આધારે જ સત્તાધિકારી એવી માન્યતા રચી શકે કે કોઈ વ્યક્તિએ સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ની ખંડ (એ) થી (ડી) હેઠળ નિર્દિષ્ટ કોઈ ગુનો કર્યો છે અને આવા વ્યક્તિને આક્ષેપિત ગુના માટે ધરપકડ કરવી આવશ્યક છે. સંબંધિત તથ્યસામગ્રીનું અસ્તિત્વ માન્યતાની રચના માટે પૂર્વશરત છે. “મે” શબ્દનો ઉપયોગ માત્ર વિવેકાધિકાર જ નહીં, પરંતુ અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ હેઠળ નિર્દિષ્ટ કોઈ ગુનો કર્યો હોવાનો આક્ષેપ ધરાવતા સંબંધિત વ્યક્તિની ધરપકડ કરવાની આવશ્યકતા ઉપજી છે કે નહીં તે વિચારવાની ફરજ પણ દર્શાવે છે. તેથી, કમિશનર દ્વારા રચાવાની માન્યતા કલ્પિત આધાર પર કે મનગમતી કલ્પના પર આધારિત હોઈ શકતી નથી, ભલે તે કેટલીય પ્રશંસનીય કેમ ન હોય. એવો માર્ગ કાયદે અગ્રાહ્ય છે. પુનરુક્તિના જોખમે ફરી કહીએ તો, માન્યતાની રચના ભલે આત્મલક્ષી હોય, તેમ છતાં તે એવી વિશ્વસનીય તથ્યસામગ્રી પર આધારિત હોવી જ જોઈએ જે દર્શાવે કે અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ હેઠળ નિર્દિષ્ટ ગુનો કર્યો હોવાનો આક્ષેપ ધરાવતા સંબંધિત વ્યક્તિની ધરપકડ કરવી આવશ્યક છે. વાજબી માન્યતાની કાયદેસરની આવશ્યકતા નાગરિકને હેરાનગતિજનક

કાર્યવાહીથી સુરક્ષિત રાખવા માટે છે. “માન્યતા” એ કોઈ તથ્યને સાચું સ્વીકારવાની માનસિક પ્રક્રિયા છે; તેથી, કોઈ તથ્ય વિના કોઈ માન્યતા રચાઈ શકતી નથી. એટલું જ સત્ય છે કે અધિનિયમ હેઠળના સત્તાધિકારી માટે પોતાની માન્યતાના કારણો દર્શાવવું આવશ્યક નથી. પરંતુ જો આ પડકારવામાં આવે કે તેની પાસે માન્યતા રાખવા માટે કોઈ કારણો નહોતા, તો તે સ્થિતિમાં તેણે તે તથ્યસામગ્રી જાહેર કરવી જ પડશે જેના આધાર પર તેની માન્યતા રચાઈ હતી, કારણ કે સર્વોચ્ચ અદાલતે શીઓનાથ સિંહ [એઆઈઆર ૧૯૭૧ એસસી ૨૪૫૧] ના પ્રકરણમાં એવું ઠરાવ્યું છે કે અદાલત તથ્યસામગ્રીની તપાસ કરી શકે છે કે નહીં કે કોઈ ઇમાનદાર અને વાજબી વ્યક્તિ આવી તથ્યસામગ્રીના આધારે પોતાની વાજબી માન્યતા સ્થાપિત કરી શકે, જોકે તે માન્યતા માટેના કારણોની પૂરકતાની તપાસ અદાલત કરી શકતી નથી. “આવશ્યક” શબ્દનો અર્થ છે અનિવાર્ય; જરૂરી; અનિવાર્યપણે આવશ્યક; ઉપયોગી; અનુસંગિક અથવા સહાયક; મૌલિક; ટાળવું અશક્ય; અન્ય રીતે શક્ય ન હોય તેવું; ટાળી ન શકાય એવું; અનિવાર્ય.

પર. બેરીઅમ કેમિકલ્સ લિ. વિ. કંપની કાયદો બોર્ડ [એ.આઈ.આર. ૧૯૬૭ એસ.સી. ૨૯૫], સર્વોચ્ચ અદાલતે, અનેક બાબતોના વિચારણા પર, નિર્દેશ કર્યો હતું, અંગ્રેજી અને ભારતીય સત્તામંડળોના નિર્ણયો દર્શાવે છે કે “સંતુષ્ટ છે”, “એવો અભિપ્રાય ધરાવે છે” અને “વિશ્વાસ કરવા માટે કારણ

ધરાવે છે" જેવા પ્રયોગો વ્યક્તિગત સંતોષના સૂચક છે, જોકે એ સત્ય છે કે સત્તાની પ્રકૃતિ સંબંધિત તમામ જોગવાઈઓના સમસ્ત વિચારના આધારે નક્કી કરવી પડે છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે અર્થઘટન કરતાં વખતે કંપનીઝ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૨૩૭ માં આ પ્રમાણે ઠરાવવામાં આવ્યું હતું :

"૬૪. કલમ ૨૩૭ નો હેતુ કંપની સાથે વ્યવહાર કરતા લોકોના હિતોના સંરક્ષણનો છે, અને તે માટે ત્યાં તપાસની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે જ્યાં વ્યવસ્થાપન એવી રીતે ચલાવવામાં આવે છે કે તે હિતોને જોખમમાં મૂકે, અથવા જ્યાં કંપની છેતરપિંડીયુક્ત અથવા ગેરકાયદેસર હેતુ માટે સ્થાપિત કરવામાં આવી હોય. ખંડ (એ) કોઈ મુશ્કેલી ઊભી કરતો નથી, કારણ કે તપાસ તો કંપનીની પોતાની ઈચ્છા મુજબ, વિશેષ ઠરાવ દ્વારા વ્યક્ત કરાયેલી ઈચ્છા પર, અથવા અદાલતના આદેશ દ્વારા, જ્યાં ન્યાયિક પ્રક્રિયા વચ્ચે આવે છે, શરૂ કરવામાં આવે છે. બીજી તરફ, ખંડ (બી) તપાસનો દિશાનિર્દેશ આપવાનો વિષય સરકાર અથવા બોર્ડના વ્યક્તિનિષ્ઠ અભિપ્રાય પર છોડે છે. કારણ કે વિધાનમંડળે કલમ ૬૩૭ (૧) (એ) ઘડી હતી, તેને જાણ હતી કે સરકાર કલમ ૨૩૭ (બી) હેઠળની પોતાની સત્તા બોર્ડને સોંપશે. શું વિધાનમંડળે તપાસનો આદેશ આપવાની સંપૂર્ણ સત્તા કોઈપણ નિયંત્રણો કે મર્યાદાઓ વગર સરકાર અથવા બોર્ડના વ્યક્તિનિષ્ઠ નિર્ણય પર છોડેલી હોઈ શકે? આ બાબતમાં કોઈ શંકા નથી કે કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા અભિપ્રાયની રચના સંપૂર્ણપણે વ્યક્તિનિષ્ઠ પ્રક્રિયા છે. આ બાબતમાં પણ કોઈ શંકા રહી શકતી નથી કે, કારણ કે વિધાનમંડળે અદાલતનો નહીં પરંતુ સરકારનો અભિપ્રાય જોગવ્યો છે, એવો અભિપ્રાય યોગ્યતા, યુક્તિસંગતતા અથવા પૂરતા આધારના આધારે પડકારનો વિષય બની શકતો નથી. પરંતુ સત્તાધિકારી માટે આવો અભિપ્રાય ઉપખંડો (૧), (૨) અથવા (૩) માં નિર્ધારિત

બાબતો સૂચવતી પરિસ્થિતિઓમાંથી ઉપજાવવો આવશ્યક છે. જો આવી પરિસ્થિતિઓ અસ્તિત્વમાં જ ન હોય, તો શું સરકાર તેમ છતાં કહી શકે કે તેના અભિપ્રાય મુજબ તે અસ્તિત્વમાં છે, અથવા જ્યાં ખંડને સંબંધિત પરિસ્થિતિઓ જ અસ્તિત્વમાં ન હોય ત્યાં સરકાર એવું જ કહી શકે? વિધાનમંડળે નિઃસંદેહ “પરિસ્થિતિઓ સૂચવતી” એવો પ્રયોગ કર્યો છે. પરંતુ તે પ્રયોગનો અર્થ એવો છે કે પરિસ્થિતિઓ એવી હોવી આવશ્યક નથી કે જે છેતરવાનો ઇરાદો અથવા છેતરપિંડીયુક્ત કે ગેરકાયદેસર હેતુને અંતિમ રીતે સ્થાપિત કરી દે. આવા ઇરાદા અથવા હેતુનો પુરાવો તો તપાસ દ્વારા હજી રજૂ થવાનો રહે છે. પરંતુ “પરિસ્થિતિઓ સૂચવતી” એવો પ્રયોગ એ અર્થઘટનને સમર્થન આપી શકતો નથી કે પરિસ્થિતિઓનું અસ્તિત્વ પણ વ્યક્તિનિષ્ઠ અભિપ્રાયનો જ વિષય છે. એ પ્રયોગ દર્શાવે છે કે એવી પરિસ્થિતિઓનું અસ્તિત્વ હોવું જ જોઈએ, જ્યાંથી સત્તાધિકારી એવો અભિપ્રાય રચે છે કે તે ત્રણ ઉપખંડોમાં નિર્ધારિત મુખ્ય બાબતોનું સૂચન કરે છે. એ કલ્પના કરવી કઠિન છે કે વિધાનમંડળે અભિપ્રાયની રચના અને જેના આધારે તે રચાવાનો છે તેવી પરિસ્થિતિઓના અસ્તિત્વ, બન્નેને વ્યક્તિનિષ્ઠ પ્રક્રિયા પર છોડ્યાં હોય. એ કહેવું પણ ચુકિતસંગત નથી કે આ ખંડે સત્તાધિકારીને એવું કહેવાની મંજૂરી આપી કે તેણે એવી પરિસ્થિતિઓના આધારે અભિપ્રાય રચ્યો છે, જે તેના અભિપ્રાય મુજબ અસ્તિત્વમાં છે અને જે તેના અભિપ્રાય મુજબ છેતરવાનો ઇરાદો અથવા છેતરપિંડીયુક્ત કે ગેરકાયદેસર હેતુ સૂચવે છે. એ વિચારવું પણ એટલું જ અચુકિતસંગત છે કે વિધાનમંડળે તપાસનો આદેશ આપી શકાય તેવી બાબતો સૂચવતી અસ્તિત્વમાં રહેલી પરિસ્થિતિઓ પર અભિપ્રાય આધારિત હોવો જોઈએ એવો નાનામાં નાનો સંરક્ષાત્મક ઉપાય પણ તજ્યો હોય અને અભિપ્રાય તથા જેમાંથી તે રચાવાનો છે તેવી પરિસ્થિતિઓના અસ્તિત્વને પણ વ્યક્તિનિષ્ઠ પ્રક્રિયા પર છોડ્યું હોય. આ વિશ્લેષણને ગાવર્સ મોડર્ન કંપની લૉ (રમી

આવૃત્તિ) પૃષ્ઠ ૫૪૭ માં આધાર મળે છે, જ્યાં વિદ્વાન લેખકે અંગ્રેજી અધિનિયમની કલમ ૧૬૫(બી) અંગે ચર્ચા કરતાં નોંધ્યું છે કે "બોર્ડ ઓફ ટ્રેડ પોતાની તરફથી નિમણૂક કરવા માટે નિર્ધારિત આધારના પ્રકાશમાં હંમેશા પોતાની વિવેકાધીન સત્તાનો ઉપયોગ કરશે" અને એ પણ કે "જો પરિસ્થિતિઓ તેની ખાતરી આપતી ન હોય તો તેઓ નિમણૂક કરશે નહીં એવો વિશ્વાસ રાખી શકાય, પરંતુ તેઓ જાહેર અને વેપારી નૈતિકતાના ધોરણે તેની આવશ્યકતાની કસોટી કરશે." તેથી આવશ્યક છે કે એવી પરિસ્થિતિઓ અસ્તિત્વમાં હોવી જોઈએ કે જે સત્તાધિકારીના અભિપ્રાય મુજબ ઉપખંડો (૧), (૨) અથવા (૩) માં નિર્ધારિત બાબતોનું સૂચન કરે. જો એ દર્શાવવામાં આવે કે પરિસ્થિતિઓ અસ્તિત્વમાં નથી, અથવા તે એવી છે કે જેથી કોઈપણ વ્યક્તિ માટે ઉપરોક્ત બાબતોનું સૂચન કરતો અભિપ્રાય રચવો અશક્ય છે, તો એવો અભિપ્રાય મનનો ઉપયોગ ન થવા અથવા તર્કવિરુદ્ધતા ના આધારે, અથવા તે પરોક્ષ આધાર પર રચાયો હતો અને અધિનિયમની વ્યાપ્તિની બહાર હતો તે આધારે પડકારપાત્ર બને છે.

૫૩. સર્વોચ્ચ અદાલતે "માનવા માટેનું કારણ", "ના અભિપ્રાયમાં" જેવી અભિવ્યક્તિઓનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કરતા અવલોકન કર્યું :

તેથી, "માનવા માટેનું કારણ" અથવા "ના અભિપ્રાય મુજબ" જેવા શબ્દો હંમેશા એવો અર્થ નિર્માણ કરતા નથી કે "માનવા માટેનું કારણ" સ્વીકારવાની અથવા "અભિપ્રાય" બનાવવાની પ્રક્રિયા સંપૂર્ણપણે વૈષયિક પ્રક્રિયા છે અને તે અદાલત દ્વારા મર્યાદિત તપાસને પણ આધીન નથી, જેથી અદાલત આ તપાસ ન કરી શકે કે એવું "માનવા માટેનું કારણ" અથવા "અભિપ્રાય" સંબંધિત તથ્યોના આધાર પર અથવા કાનૂનની મર્યાદાઓની અંદર રચાયું ન હતું, અથવા જેમ લોર્ડ રેડકિલ્ફ

અને લોર્ડ રીડે તેને, જ્યાં કાર્ય વહીવટી હોય ત્યાં, પ્રાકૃતિક ન્યાયના નિયમોના વિકલ્પરૂપ સુરક્ષા ઉપાય તરીકે, અધિનિયમના નિયંત્રણો ગણાવ્યા હતા.

૫૪. ઇનકમ-ટેક્સ અધિકારી, કલકત્તા અને અન્ય વિ. લખમણી મેવાલ દાસ [એ.આઈ.આર. ૧૯૭૬ એસ.સી. ૧૭૫૩] મામલામાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ઇનકમ-ટેક્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૧ ની કલમ ૧૪૭ માં ઉપયોગમાં લેવાયેલ “વિશ્વાસ કરવાનો કારણ” શબ્દપ્રયોગનું અર્થઘટન કર્યું હતું અને નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે: એવો વિશ્વાસ રચવાના કારણોનો તે વિશ્વાસની રચના સાથે તર્કસંગત સંબંધ હોવો જોઈએ અથવા તેની સાથે સંબંધિત અસર હોવી જોઈએ. તર્કસંગત સંબંધનો અર્થ એવો છે કે ઇનકમ-ટેક્સ અધિકારીના ધ્યાનમાં આવેલ સામગ્રી અને તેના દ્વારા એવો વિશ્વાસ રચવામાં કે નિર્દિષ્ટ વર્ષમાં આસેસી દ્વારા તમામ મહત્વપૂર્ણ તથ્યો સંપૂર્ણપણે અથવા સત્યતાપૂર્વક જાહેર કરવામાં નિષ્ફળતા રહેવાના કારણે તેની આવક આકારણીમાંથી બચી ગઈ છે, એ બંને વચ્ચે સીધો સંબંધ અથવા જીવંત કડી હોવી જ જોઈએ. કોઈપણ અથવા દરેક પ્રકારની સામગ્રી, ભલે તે કેટલીય અસ્પષ્ટ, અનિશ્ચિત અથવા દૂરની કેમ ન હોય, આસેસીની આવક આકારણીમાંથી બચી ગઈ હોવા અંગેનો વિશ્વાસ રચવા માટે અધિકૃતતા આપનાર બની શકે નહીં. એવો વિશ્વાસ રચવાનું કારણ સદ્ભાવથી ધારણ કરાયેલું હોવું જોઈએ અને માત્ર ઢોંગરૂપ ન હોવું જોઈએ.

૫૫. ભીખુભાઈ વિઠલાભાઈ પટેલ (ઉપરોક્ત) માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે અનુચ્છેદ ૩૨ અને ૩૩ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:

૩૨. અમારો એવો દૃષ્ટિકોણ છે કે “માનવા માટેનું કારણ” શબ્દપ્રયોગને જે અર્થઘટન અપાયું છે, તે જ અર્થઘટન અધિનિયમની કલમ ૧૭ (૧) (એ) (૨) ના પ્રાવધાનમાં વપરાયેલા “એવો અભિપ્રાય ધરાવે છે” શબ્દપ્રયોગ માટે સમાન રીતે લાગુ પડશે. “એવો અભિપ્રાય ધરાવે છે” કે મસૌદા વિકાસ યોજના અને નિયમોમાં મહત્વપૂર્ણ ફેરફારો “આવશ્યક છે”, એવો શબ્દપ્રયોગ, અમારી વિચારપૂર્ણ મતાનુસાર, સરકારને કોઈ અમર્યાદિત વિવેકાધિકાર અર્પણ કરતો નથી. જો કોઈ વિવેકાધિકાર રાજ્ય સરકારને મસૌદા વિકાસ યોજનામાં મહત્વપૂર્ણ ફેરફારો કરવા માટે અર્પણ કરવામાં આવ્યો હોય, તો તે અપ્રતિબંધિત નથી. પરમ અથવા અપ્રતિબંધિત વિવેકાધિકાર જેવી કોઈ બાબત નથી, અને ખાસ કરીને કાયદેસર સત્તાઓના મામલે તો નહીં જ. આ સંદર્ભના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો પ્રોફેસર સર વિલિયમ વેડ દ્વારા એડમિનિસ્ટ્રેટિવ લો (નવમી આવૃત્તિ) માં ‘વિવેકાધિકારનો દુરુપયોગ’ શીર્ષક ધરાવતા અધ્યાયમાં તથા સામાન્ય શીર્ષક ‘યુક્તિપૂર્ણતાનો સિદ્ધાંત’ હેઠળ સ્પષ્ટપણે વ્યક્ત અને સમજાવવામાં આવ્યા છે, જે નીચે મુજબ છે: “અત્યાર સુધી ઉદ્દેખિત તમામ અધિકારીઓમાં સામાન્ય તત્ત્વ એ છે કે પરમ અથવા અપ્રતિબંધિત વિવેકાધિકારની કલ્પના નકારી કાઢવામાં આવે છે. જાહેર હેતુઓ માટે અર્પણ કરાયેલી કાયદેસર સત્તા જાણે વિશ્વાસરૂપે અર્પણ કરવામાં આવે છે, પરમ રીતે નહીં; અર્થાત્, તે માન્ય રીતે માત્ર તે યોગ્ય અને વિધિસર રીતથી જ વાપરી શકાય છે, જેને તે અર્પણ કરતી વખતે સંસદે આશય રાખ્યો હોવાનું માનવામાં આવે છે. ભલે કાઉનના વકીલોએ અનેક કેસોમાં દલીલ કરી હોય કે અપ્રતિબંધિત અનુમતિદાયક ભાષા અપ્રતિબંધિત વિવેકાધિકાર અર્પણ કરે છે, પરંતુ સત્ય એ છે કે કાયદાના

શાસન પર આધારિત વ્યવસ્થામાં અપ્રતિબંધિત શાસકીય વિવેકાધિકાર શબ્દપ્રયોગમાં જ વિરોધાભાસ સમાન છે. વાસ્તવિક પ્રશ્ન એ છે કે વિવેકાધિકાર વિશાળ છે કે સંકુચિત, અને કાનૂની રેખા ક્યાં દોરવાની છે. આ હેતુ માટે બધું જ સત્તા અર્પણ કરનાર અધિનિયમના સાચા આશય અને અર્થ પર નિર્ભર છે. તેથી જાહેર સત્તાધિકારીઓની સત્તાઓ ખાનગી વ્યક્તિઓની સત્તાઓથી મૂળભૂત રીતે ભિન્ન છે. કોઈ વ્યક્તિ પોતાનું વસીયતનામું બનાવતી વખતે, પોતાના આશ્રિતોના હકોને આધીન રહી, પોતાની મિલકતનો નિકાલ જેમ ઇચ્છે તેમ કરી શકે છે. તે દ્વેષવશ અથવા બદલો લેવાની ભાવનાથી કાર્ય કરી શકે, પરંતુ કાયદાની દૃષ્ટિએ તે તેની સત્તાના ઉપયોગને પ્રભાવિત કરતું નથી. તેવી જ રીતે, કોઈ ખાનગી વ્યક્તિને, તે જેમ ઇચ્છે તેને પોતાની જમીન વાપરવા દેવાની, દેવાનારને મુક્ત કરવાની, અથવા જ્યાં કાયદો પરવાનગી આપે ત્યાં ભાડુઆતને કાઢી મૂકવાની, પોતાના હેતુઓની પરવા કર્યા વિના, પરમ સત્તા હોય છે. આ અપ્રતિબંધિત વિવેકાધિકાર છે. પરંતુ જાહેર સત્તાધિકારી આમાંથી કોઈ પણ કાર્ય ત્યારે જ કરી શકે જ્યારે તે યુક્તિપૂર્ણ રીતે, સદ્ભાવનાપૂર્વક અને જાહેર હિતના કાયદેસર તથા સંબંધિત આધારો પર કાર્ય કરે. અપ્રતિબંધિત વિવેકાધિકારની સંપૂર્ણ કલ્પના જાહેર સત્તાધિકારી માટે અનુચિત છે, કારણ કે તેની પાસે રહેલી સત્તાઓ માત્ર જાહેર હિત માટે ઉપયોગમાં લેવાય તે હેતુસર જ હોય છે. આવા કાનૂની મર્યાદાઓ લાદવામાં કોઈ વિરોધાભાસ નથી. જો આવી મર્યાદાઓ લાદવામાં ન આવે તો ખરેખર તે વિરોધાભાસજનક ગણાય.” અદાલતને આ તપાસવાનો અધિકાર છે કે રાજ્ય સરકાર પાસે કોઈ સામગ્રી ઉપલબ્ધ હતી કે નહીં અને, જો કોઈ કારણો નોંધાયેલા હોય, તો અભિપ્રાય રચવાની પ્રક્રિયામાં તેઓનો અભિપ્રાયની રચના સાથે કોઈ તર્કસંગત સંબંધ અથવા સંબંધિત આધાર છે કે નહીં. ખાસ કરીને, જ્યારે અભિપ્રાયની રચનાને પડકારવામાં આવે ત્યારે, અદાલતને એ નિર્ધારિત

કરવાનો અધિકાર છે કે અભિપ્રાયની રચના મનસ્વી, ચંચળ અથવા કેફિયતી હતી કે નહીં. અદાલત માટે હંમેશા ખુલ્લું રહે છે કે તે આ પ્રશ્નનું પરીક્ષણ કરે કે અભિપ્રાય રચવાના કારણોનો એવા અભિપ્રાયની રચના સાથે તર્કસંગત સંબંધ અથવા સંબંધિત આધાર છે કે નહીં અને તે કાયદાના હેતુઓથી અસંબંધિત તો નથી ને.

૫૬. કોઈપણ દૃઢ અથવા વિશ્વસનીય સામગ્રીના અભાવે, જો અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળ ધરપકડ કરવાના હેતુસર સંબંધિત સત્તાધિકારીએ પોતાની આત્મસંતોષની રચના કરી હોય, તો આવી કાર્યવાહી કાનૂની જ્ઞેષ સમાન ગણાય છે. તેના કાનૂની અર્થમાં જ્ઞેષનો અર્થ એવો જ્ઞેષ થાય છે જે જાણપૂર્વક ગેરકાયદેસર કૃત્ય કરવાથી, તેમજ યોગ્ય કારણ અથવા બહાનું વગર અથવા વાજબી અથવા સંભાવ્ય કારણના અભાવે, અનુમાનિત કરી શકાય. અનધિકૃત હેતુ માટે વિવેકાધીન સત્તાનો કોઈપણ ઉપયોગ કાનૂની જ્ઞેષ સમાન બને છે. સત્તાધિકારીએ સદ્ભાવે કાર્ય કર્યું કે દુર્ભાવે, તે અગત્યનું નથી. ઉપરોક્ત સંદર્ભમાં, અમે સર્વોચ્ચ અદાલતના સુશ્રી એસ. આર. વેંકટરામન વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, (૧૯૭૯) ૪૫(એસસી) માં અહેવાલિત કેસના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરી શકીએ છીએ અને તેના પર આધાર મૂકી શકીએ છીએ, જેમાં આ રીતે ઠરાવવામાં આવ્યું હતું :

જ્યારે કોઈ જાહેર સત્તાધિકારી અસ્તિત્વમાં ન હોય તેવી હકીકત અથવા પરિસ્થિતિના અસ્તિત્વ વિશેની ભ્રાંતિપૂર્ણ માન્યતાથી પ્રેરિત થાય ત્યારે તથ્ય સંબંધિત ભૂલ ઉદ્ભવે છે. આવી બાબત એટલી સ્પષ્ટપણે અયોગ્ય છે કે આવી ભ્રાંતિપૂર્ણ માન્યતા હેઠળ જે કરવામાં આવ્યું હોય તેને

લગભગ દુર્ભાવથી કરવામાં આવ્યું હોવાનું કહી શકાય; અને વાસ્તવિક અનુભવમાં તથા વ્યવહારની દૃષ્ટિએ, તે બન્ને એકબીજામાં મળતાં આવે છે એવું યોગ્ય રીતે કહી શકાય. જ્યાં આદેશ કરનાર સત્તાધિકારીએ બાહ્ય બાબતોના પ્રભાવને સ્વીકાર્યો હોય ત્યાં એવો પ્રભાવ નિઃસંદેહ હાજર ગણાશે. જે વહીવટી આદેશ એવા તથ્યાધારિત કારણો પર આધારિત હોય જે અસ્તિત્વમાં જ નથી, તે સત્તાનો દુરુપયોગથી દૂષિત છે એવું માનવું જ જોઈએ.

અમે કલકત્તા આઈ.ટી.ઓ. વિ. લાખમણી મેવાલ દાસના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના [(૧૯૭૬) ૧૦૩ નિર્ણયનો પણ ઉલ્લેખ કરી તેના પર નિર્ભર રહી શકીએ છીએ

આઈટીઆર ૪૩૭ (એસસી)] જેમાં નીચે મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું:

આવકવેરા અધિનિયમ, ૧૯૬૧ ની કલમ ૧૪૭(એ) દ્વારા અભિપ્રેત માન્યતા રચવા માટેના કારણો, આકારણીને ફરીથી ખોલવા માટે, તે માન્યતાની રચના સાથે તર્કસંગત સંબંધ અથવા સંબંધિત સંબંધીતા ધરાવતા હોવા જોઈએ. તર્કસંગત સંબંધનો અર્થ એ થાય છે કે આઈ.ટી.ઓ.ના ધ્યાન પર આવેલ સામગ્રી અને તેની એવી માન્યતાની રચના વચ્ચે સીધો સંબંધ અથવા સજીવ કડી હોવી જોઈએ કે સંબંધિત વર્ષમાં આકારણીથી આકારણીપાત્રની આવક છટી ગઈ છે, કારણ કે તેણે તમામ મહત્વપૂર્ણ તથ્યો સંપૂર્ણ અને સત્યરૂપે જાહેર કરવામાં નિષ્ફળ ગયો હતો. આ નિઃસંદેહ સત્ય છે કે અદાલત સામગ્રીની પર્યાપ્તતા અથવા પૂરકતા અંગે તપાસ કરી શકતી નથી અને આકારણી ફરીથી ખોલવા માટે કાર્યવાહી શરૂ કરવી જોઈએ કે નહીં, તે મુદ્દે આઈ.ટી.ઓ.ના અભિપ્રાયના સ્થાને પોતાનો અભિપ્રાય મૂકી શકતી નથી. તે જ સમયે, આપણે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે કોઈપણ અને દરેક સામગ્રી, ભલે તે કેટલીય અસ્પષ્ટ અને અનિર્ધારિત હોય અથવા દૂરની, પરોક્ષ અને કલ્પિત હોય,

એવી નથી કે જે આકારણીપાત્રની આવક આકારણીથી છટી ગયેલી હોવા સંબંધિત એવી માન્યતા રચવા માટે વાજબી આધાર પૂરું પાડે.

માન્યતાની રચના માટેનું કારણ સદ્ભાવપૂર્વક ધારવામાં આવેલું હોવું જોઈએ અને તે માત્ર દેખાડો ન હોવો જોઈએ. ”

૫૭. સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯(૧) માં કમિશનરને “માનવા માટે કારણ” હોવાની શરત અતિમહત્વપૂર્ણ છે. ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૨૬ “માનવા માટે કારણ” શબ્દપ્રયોગની વ્યાખ્યા આપે છે. તેનો અર્થ એ થાય છે કે કોઈ વ્યક્તિને કોઈ બાબત “માનવા માટે કારણ” હોવાનું ત્યારે કહેવાય, જ્યારે તેને તે બાબત માનવા માટે પૂરતું કારણ હોય, અન્યથા નહીં. “માનવા માટે કારણ” એક અતિ વિષયલક્ષી શબ્દપ્રયોગ છે અને દરેક કેસની પરિસ્થિતિઓ અનુસાર બદલાઈ શકે છે. આવકવેરા અધિનિયમ, ૧૯૬૧ ની કલમ ૧૪૭ પણ જોગવાઈ કરે છે કે, જો મૂલ્યાંકન અધિકારીને એવું માનવા માટે કારણ હોય કે આવક આકલનથી બચી ગઈ છે અને કરદાતાના પક્ષે સાચી અને સંપૂર્ણ માહિતીના ખુલાસામાં નિષ્ફળતા રહી છે, તો પુનઃમૂલ્યાંકન કરી શકાય છે. “માનવા માટે કારણ” માં બે શબ્દોનો સમાવેશ થાય છે, એટલે કે “કારણ” અને “માનવું”. “કારણ” શબ્દનો અર્થ કારણ અથવા ચુકિતપૂર્ણ આધાર એવો થાય છે અને “માનવું” શબ્દનો અર્થ સત્ય તરીકે સ્વીકારવું અથવા તેમાં વિશ્વાસ રાખવો એવો થાય છે. તેથી, તેના માટે ચુકિતપૂર્ણ આધાર હોવો આવશ્યક છે અને માન્યતા એ પ્રાપ્ત માહિતીના

આધારે થયેલી માનસિક પ્રક્રિયાનું પરિણામ છે. “માનવા માટે કારણ” શબ્દો એવો અર્થ સૂચવે છે કે તે માત્ર વિષયલક્ષી વિચારણા કરતાં ભિન્ન રીતે, બુદ્ધિ, સાવચેતી અને વિચારવિમર્શના આધારે થયેલા નિષ્પક્ષ નિર્ધારણને પ્રતિપાદિત કરે છે, જેમાં ન્યાયિક સમીક્ષા સંકળાયેલી હોય છે.

૫૮. તેથી, વિશ્વાસ કરવાનો કારણ એવો હોવો જોઈએ કે તેનો વિશ્વાસની રચના સાથે તર્કસંગત સંબંધ અથવા સંબંધિત લાગુ પડતો આધાર હોય અને તે કલમના હેતુથી અસંબંધ અથવા અગત્યહીન ન હોવો જોઈએ. તેથી, કમિશનરે મત રચવો આવશ્યક છે અને એવો વિશ્વાસ કરવાનો કારણ હોવો જોઈએ કે સંબંધિત વ્યક્તિએ સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (એ), (બી), (સી) અથવા (ડી) માં નિર્દિષ્ટ ગુનાઓ કર્યા છે અને કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (૧) અને ખંડ (૨) માં નિર્ધારિત સજાને આધારે, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૪) અને ઉપકલમ (૫) ની જોગવાઈઓ મુજબ ગુનો સંજોય છે કે અસંજોય છે તે પર આધાર રાખીને, કલમ ૬૯ ની ઉપકલમ (૨) અને ઉપકલમ (૩) ની જોગવાઈઓ અમલમાં આવશે.

૫૯. ઉપરોક્ત મુદ્દા અંગે, અમે અમારા નિષ્કર્ષોનું સંક્ષેપમાં સારાંશ રજૂ કરીએ છીએ :

૧) ધરપકડ કરવા માટે કોઈ અધિકારીને અધિકૃત કરતો આદેશ ત્યારે યોગ્ય ગણાઈ શકે, જો કમિશનર અથવા કાયદાથી સશક્ત કોઈ અન્ય સત્તાધિકારીને એવું માનવા માટે કારણો હોય કે સંબંધિત વ્યક્તિએ અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ હેઠળનો ગુનો કર્યો છે. તેમ છતાં, આ આત્મસંતોષ કોઈ વિશ્વસનીય સામગ્રી અથવા માહિતી પર આધારિત હોવો જોઈએ અને તેને અનુગામી પરિબળનો પણ આધાર હોવો જોઈએ. એવી માન્યતા રચવા માટે કોઈપણ અને દરેક સામગ્રી, ભલે તે કેટલીય અસ્પષ્ટ અને અનિર્ધારિત હોય અથવા અત્યંત દૂરની, પરોક્ષ અથવા ખેંચી લાવવામાં આવેલી હોય, પૂરતી ગણાવી શકાતી નથી. ૨) ધરપકડ અંગે અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળ સત્તાધિકારીને આપવામાં આવેલી સત્તા અત્યંત કડક અને દુરગામી સત્તા તરીકે ઓળખી શકાય. આવી સત્તાનો ઉપયોગ મિતવ્યયી રીતે અને માત્ર તત્પસભર, ગંભીર આધાર અને કારણો પર જ થવો જોઈએ. ૩) અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ કરદાતાને હેરાન કરવા માટે સાધન તરીકે ન થવો જોઈએ અને તેનો ઉપયોગ એ રીતે પણ ન થવો જોઈએ કે જેના કારણે કરદાતાના વ્યવસાય પર અપરિવર્તનીય પ્રતિકૂળ અસર થાય. ૪) ઉપરોક્ત બાબતો ભારતના સંવિધાન દ્વારા ખાતરી આપવામાં આવેલી વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાના માત્ર પાસાઓ છે. માત્ર એટલા માટે કે પોલીસ અધિકારી માટે એવું કરવું કાયદેસર છે, કોઈ ધરપકડ કરી શકાય નહીં. ધરપકડ કરવાની સત્તાનું અસ્તિત્વ એક બાબત છે. તેનો ઉપયોગ કરવા માટેનું ન્યાયસંગત કારણ સંપૂર્ણપણે જુદી બાબત છે. કમિશનરે માત્ર સત્તા હોવા ઉપરાંત ધરપકડનું ન્યાયીકરણ કરી શકાય તેવું હોવું જોઈએ. કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ અને પોલીસ લોક-અપમાં અટકાયત તેના પ્રતિષ્ઠા અને સ્વામિમાનને અણમાપ નુકસાન પહોંચાડી શકે છે. કોઈ વ્યક્તિ વિરુદ્ધ ગુનો કર્યો હોવાનો માત્ર આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હોય એટલા પરથી નિયમિત ઢબે તેની ધરપકડ કરી શકાય નહીં. નાગરિકના સંવિધાનિક અધિકારોના સંરક્ષણના હિતમાં, અને કદાચ પોતાના હિતમાં પણ,

સત્તાધિકારી માટે તે વિવેકસંગત રહેશે કે ફરિયાદની અસલિયત અને સદ્ભાવના અંગે થોડી તપાસ કર્યા બાદ યુક્તિસંગત સંતોષ પ્રાપ્ત કર્યા વિના, તેમજ સંબંધિત વ્યક્તિની સંડોવણી અને તેમ છતાં ધરપકડ કરવાની જરૂરિયાત બાબતે યુક્તિસંગત માન્યતા બને વિના, ધરપકડ ન કરવી જોઈએ. કોઈ વ્યક્તિને તેની સ્વતંત્રતાથી વંચિત કરવું ગંભીર બાબત છે. માત્ર ગુનામાં સંડોવણીની શંકા પરથી કોઈ વ્યક્તિ ધરપકડ માટે જવાબદાર બની જતી નથી. ધરપકડ અમલમાં મૂકનાર સત્તાધિકારીના મતે આવી ધરપકડ આવશ્યક અને ન્યાયસંગત છે તે માટે કંઈક યુક્તિસંગત ન્યાયીકરણ હોવું જ જોઈએ. (જુઓ જોર્જિંદર કુમાર વિ. સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. [૧૯૯૪ એ.આઈ.આર. ૧૩૪૯])

૬૦. અરજદારોની તરફેણી જોરશોરથી રજૂ કરવામાં આવેલી આ દલીલથી અમે પ્રભાવિત નથી કે પ્રતિવાદી સત્તાધિકારીઓ સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ ને કલમ ૧૩૨ સાથે વાંચતાં, નિર્ણયકરણ/મૂલ્યાંકન પૂર્ણ થાય તે પહેલાં ધરપકડ કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકતા નથી. નોંધવું આવશ્યક છે કે કલમ ૬૯ સીજીએસટી અધિનિયમના ભાગ ૧૪ હેઠળ આવે છે, જેમાં નિરીક્ષણ, શોધ, જપ્તી અને ધરપકડ અંગેની જોગવાઈ છે, જ્યારે કલમ ૧૩૨, જે અમુક ગુનાઓ માટેની સજા અંગેની જોગવાઈ કરે છે, તે ગુનાઓ અને દંડ અંગેના ભાગ ૧૯ હેઠળ આવે છે, અને નીચે સમજાવ્યા મુજબ બંને જોગવાઈઓ અલગ ક્ષેત્રોમાં અમલમાં આવે છે.

૬૧. સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૬૯ ની ઉપકલમ (૧) નો માત્ર સાદો અવલોકન કરતાં જણાય છે કે તેની શરૂઆત “જ્યાં કમિશનરને એવો વિશ્વાસ કરવાનો આધાર હોય કે કોઈ વ્યક્તિએ કોઈ ગુનો કર્યો છે.....” એવા વાક્યખંડથી થાય છે, જે દર્શાવે છે કે કોઈ વ્યક્તિને અટકમાં લેવાની સત્તા કમિશનરને ત્યારે પ્રદાન થાય છે જ્યારે તે એવો ચુક્તિસંગત વિશ્વાસ રચે કે આવી વ્યક્તિએ સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૧) ના ચાર ખંડો એટલે કે ખંડ (એ), (બી), (સી) અને (ડી) માં નિર્દિષ્ટ કોઈ ગુનો કર્યો છે, જે સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (૧) અથવા (૨) હેઠળ કે ઉપકલમ (૨) હેઠળ દંડનીય છે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, અટકમાં લેવાની સત્તા આપતી સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૬૯ માં કલમ ૧૩૨ નો ઉલ્લેખ માત્ર એટલા હદ સુધી છે કે કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (એ), (બી), (સી) અને (ડી) માં નિર્દિષ્ટ એવા ગુનાઓનું સ્વરૂપ શું છે, જેઓ માટે સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (૧) અને ખંડ (૨) તેમજ ઉપકલમ (૨) હેઠળ સજા પ્રદાન કરવામાં આવી છે. તેથી, જ્યારે કમિશનર એવો મત રચે છે અને એવો વિશ્વાસ કરવાનો આધાર ધરાવે છે કે કોઈ વ્યક્તિએ ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (એ), (બી), (સી) અને (ડી) માં નિર્દિષ્ટ એવો કોઈ ગુનો કર્યો છે, જે સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (૧) અને (૨) તથા ઉપકલમ (૨)

હેઠળ દંડનીય છે, ત્યારે તે આદેશ દ્વારા કેન્દ્રીય કરના કોઈ અધિકારીને આવી વ્યક્તિને અટકમાં લેવા માટે અધિકૃત કરી શકે છે.

૬૨. ઉપરોક્ત સંદર્ભમાં, કલમ ૬૯, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨થી સ્વતંત્ર છે, જે ભાગ ૧૯ હેઠળ આવે છે અને જેમાં ગુનાઓ તથા દંડની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨નું સાદું અવલોકન દર્શાવે છે કે તે માત્ર નિશ્ચિત ગુનાઓ માટે દંડની જોગવાઈ કરે છે. આ સંદર્ભમાં, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ની ઉપકલમ (૨) પણ સંબંધિત છે, કારણ કે તેમાં જોગવાઈ છે કે જ્યાં કોઈ વ્યક્તિને કલમ ૬૯ની ઉપકલમ (૧) હેઠળ, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ની ઉપકલમ (૫) હેઠળ નિર્દિષ્ટ ગુના માટે ધરપકડ કરવામાં આવે છે, જેમાં જોગવાઈ છે કે કલમ ૧૩૨ની ઉપકલમ (૧)ના ખંડો (એ), (બી), (સી) અને (ડી)માં નિર્દિષ્ટ ગુનાઓ અને કલમ ૧૩૨ની ઉપકલમ (૧)ના ખંડ (૧) હેઠળ દંડનીય ગુનાઓ, સંજોય અને બિનજામીનપાત્ર ગણાશે, ત્યારે આવી વ્યક્તિની ધરપકડ કરવા માટે અધિકૃત અધિકારીએ તે વ્યક્તિને ધરપકડના આધારોથી અવગત કરવી અને તેને ચોવીસ કલાકની અંદર મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ હાજર કરવો. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, જ્યારે કોઈ વ્યક્તિને કમિશનર દ્વારા પારિત કરાયેલા આદેશના અનુસંધાને ધરપકડ કરવામાં આવે છે અને કમિશનરને એવી માન્યતા માટે કારણ હોય કે

આવી વ્યક્તિએ સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ની ઉપકલમ (૧)ના ખંડો (એ), (બી), (સી) અથવા (ડી)માં નિર્દિષ્ટ કોઈ ગુનો કર્યો છે, જે તે ઉપકલમના ખંડ (૧) હેઠળ દંડનીય છે, ત્યારે એવો ગુનો સીજીએસટી અધિનિયમની ઉપકલમ (૫) મુજબ સંજોય અને બિનજામીનપાત્ર હોવાથી, આવી વ્યક્તિની ધરપકડ કરવા માટે અધિકૃત અધિકારી ઉપર તે વ્યક્તિને ધરપકડના આધારો વિષે અવગત કરવાની અને તેને ચોવીસ કલાકની અંદર મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ હાજર કરવાની ફરજ રહે છે. તેથી, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ની ઉપકલમ (૨)માં કલમ ૧૩૨(૫)નો ઉલ્લેખ એ માટે કરવામાં આવ્યો છે કે કમિશનરને એવી માન્યતા માટે કારણ હોય કે સંબંધિત વ્યક્તિએ સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ મુજબ સંજોય અને બિનજામીનપાત્ર ગુનાઓ કર્યા છે કે અસંજોય અને જામીનપાત્ર ગુનાઓ કર્યા છે, તેવા વ્યક્તિઓ વચ્ચે ભેદ સ્પષ્ટ થઈ શકે.

૬૩. આ તબક્કે, કલમ ૬૯ની ઉપકલમ (૩)નો ઉલ્લેખ કરવો પ્રાસંગિક છે, જે આગળ ચાલી ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩નો ઉલ્લેખ કરે છે અને એવું જોગવાઈ કરે છે કે સંહિતાની જોગવાઈઓને આધીન રહી, જ્યાં કોઈ વ્યક્તિને સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ની ઉપકલમ (૧) હેઠળ, કલમ ૧૩૨ની ઉપકલમ (૪) હેઠળ નિર્દિષ્ટ કોઈ ગુના માટે ધરપકડ કરવામાં આવે છે, અને તે ઉપકલમ એવું જોગવાઈ કરે છે કે સંહિતામાં

સમાવિષ્ટ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, ઉપકલમ (૫)માં ઉલ્લેખિત ગુનાઓ સિવાય, સીજીએસટી અધિનિયમ હેઠળના બધી જ ગુનાઓ અજામીનપાત્ર નહીં પરંતુ બિન-સંજોય અને જામીનપાત્ર રહેશે, ત્યારે આવી વ્યક્તિને જામીન પર મુક્ત કરવામાં આવશે અથવા જામીન ન આપવા પર, મેજિસ્ટ્રેટની અટકાયત ખાતે મોકલવામાં આવશે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ની ઉપકલમ (૩)(એ) એવું જોગવાઈ કરે છે કે જ્યારે કમિશનરને એવું માનવા માટે કારણ હોય કે કોઈ વ્યક્તિએ સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ની ઉપકલમ (૧)ના ખંડ (એ), (બી), (સી) અને (ડી) હેઠળનો એવો ગુનો કર્યો છે, જે ઉપકલમ (૧)ના ખંડ (૨) અને કલમ ૧૩૨ની ઉપકલમ (૨) હેઠળ દંડનીય છે, ત્યારે આવી વ્યક્તિ સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ની ઉપકલમ (૪)ના વ્યાપમાં આવે છે અને તેથી એવો ગુનો બિન-સંજોય તથા જામીનપાત્ર ગણાશે, અને આવી પરિસ્થિતિમાં ધરપકડ કરવા માટે અધિકૃત અધિકારીએ જામીન મંજૂર કરવા પડશે અથવા જામીન ન આપવા પર આવી વ્યક્તિને મેજિસ્ટ્રેટની અટકાયત ખાતે મોકલવાની રહેશે. એવું જણાય છે કે કલમ ૬૯ની ઉપકલમ (૩)ના ખંડ (એ) હેઠળ અધિકૃત અધિકારીને જામીન મંજૂર કરવાની સત્તાને કાર્યરત બનાવવા માટે, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ની ઉપકલમ (૩)ના ઉપખંડ (બી)માં તેની પદ્ધતિ અંગે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, અલબત્ત ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની જોગવાઈઓને

આધીન રહી, કે બિન-સંજોય અને જામીનપાત્ર ગુનાના કેસમાં, ડેપ્યુટી કમિશનર અથવા આસિસ્ટન્ટ કમિશનર, ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને જામીન પર છોડવા અથવા અન્યથા તે હેતુસર, પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીને જેવાં જ અધિકારો ધરાવશે અને તેવી જ જોગવાઈઓને આધીન રહેશે.

૬૪. આમ, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ની જોગવાઈઓ સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ અને નિર્વિવાદ છે, જે મુજબ નિરીક્ષણ, શોધ અને જમીની કાર્યવાહી દરમિયાન, જ્યારે કમિશનરને એવું માનવાનો કારણ હોય કે કોઈ વ્યક્તિએ સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ની ઉપકલમ (૧)ના ખંડ (એ), (બી), (સી) અથવા (ડી) મુજબ કોઈ ગુનો કર્યો છે, જે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ની ઉપકલમ (૧)ના ખંડ (૧) અથવા ખંડ (૨) હેઠળ અથવા ઉપકલમ (૨) હેઠળ દંડનીય છે, ત્યારે તે આવી વ્યક્તિની ધરપકડ કરવા માટે વિભાગના કોઈ અધિકારીને અધિકૃત કરતો આદેશ પસાર કરી શકે છે. ત્યારબાદ, જો ગુનો કલમ ૧૩૨ની ઉપકલમ (૫) મુજબ સંજોય અને બિનજામીનપાત્ર ગુનાની શ્રેણીમાં આવે, તો કલમ ૬૯ની ઉપકલમ (૨) એવી વ્યક્તિને ધરપકડ કરવા માટે અધિકૃત અધિકારી પર એવી ફરજ મૂકે છે કે તે આવી વ્યક્તિને ધરપકડના આધારોથી અવગત કરાવે અને ચોવીસ કલાકની અંદર તેને મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ હાજર કરે; જ્યારે જો ગુનો કલમ ૧૩૨ની ઉપકલમ (૪) મુજબ

અસંજોય જામીનપાત્ર હોય, તો સંહિતાની જોગવાઈઓના આધીન રહી, કલમ ૬૯ની ઉપકલમ (૩)ના ખંડ (એ) અને (બી) અનુસાર સંબંધિત અધિકારી, અર્થાત ઉપકમિશનર અથવા સહાયક કમિશનર, પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી સમાન સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને અને તેવી જ જોગવાઈઓના આધીન રહી, એવી વ્યક્તિને જામીન પર મુક્ત કરવાની જોગવાઈ કરે છે.

૬૫. ઉપરોક્ત ચર્ચાને ધ્યાનમાં લેતાં, અરજદારો દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલો આ તર્ક કે સીજીએસટી અધિનિયમના ભાગ ૮ હેઠળ નિર્ધારિત મુજબ આકારણીપાત્ર વ્યક્તિની જવાબદારીનો અંતિમ નિર્ધારણ થયા વિના અને ત્યાં સુધી કમિશનર કોઈ વ્યક્તિએ ગુનો કર્યો છે એવો પોતાનો વાજબી વિશ્વાસ રચી શકશે નહીં, કોઈ આધાર વિનાનો છે. એ ધ્યાનમાં રાખવું આવશ્યક છે કે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ ભાગ ૧૨ હેઠળ આવે છે, જે તપાસ, શોધ, જામિ અને ધરપકડ અંગે જોગવાઈ કરે છે, અને જે સીજીએસટી અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા થયેલા કરચોરીના, જો કોઈ હોય, પત્તો મેળવવા માટે નિર્ધારિત પગલાંના સ્વરૂપની છે. બીજી તરફ, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ ભાગ ૧૯ હેઠળ આવતાં કેટલાક ગુનાઓ માટે દંડની જોગવાઈ કરે છે, જે ગુનાઓ અને દંડ અંગે જોગવાઈ કરે છે. આ રીતે, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ વિધાનમંડળ દ્વારા એવી રીતે ઘડવામાં આવી છે કે તેમાં આકારણીપાત્ર વ્યક્તિ દ્વારા કરાયેલા ગુનાઓ માટે દંડ નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો છે, ભલે તે નિર્ધારણ અને આકારણીની કાર્યવાહી પૂર્ણ થઈ ગઈ હોય કે ન હોય, અને તે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડો (એ) થી (એલ)

મુજબ છે. તેથી, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ અને કલમ ૧૩૨ સંપૂર્ણપણે અલગ ક્ષેત્રોમાં કાર્ય કરે છે અને અરજદારો તરફથી એવો તર્ક રજૂ કરવાનો પ્રયાસ કે સીજીએસટી અધિનિયમના ભાગ ૮ હેઠળ જોગવાઈ મુજબ કર અને દંડની જવાબદારી નિર્ધારિત કરતી આકારણીની કાર્યવાહી વિભાગ દ્વારા પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી કમિશનર આકારણીપાત્ર વ્યક્તિએ કોઈ ગુનો કર્યો છે એવો વિશ્વાસ રાખવા માટે કોઈપણ મંતવ્ય રચી શકતો નથી, તે સીજીએસટી અધિનિયમની સમગ્ર યોજનાના વિરુદ્ધ છે.

૬૬. રાધેશ્યામ કેજરીવાલ વિ. સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બંગાળ અને અન્ય એક [(૨૦૧૧) ૩ એસસીસી ૫૮૧] ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ઉપરોક્ત સંદર્ભમાં વિવિધ સિદ્ધાંતોનું નિષ્કર્ષણ નીચે મુજબ કર્યું છે :

"૩૮. આ નિર્ણયો પરથી જે સિદ્ધાંત નિષ્કર્ષિત કરી શકાય છે તે વ્યાપક રીતે નીચે મુજબ દર્શાવી શકાય:

(૧) નિર્ણયકારક કાર્યવાહી અને ફોજદારી કાર્યવાહી એકસાથે આરંભી શકાય;

(૨) ફોજદારી ફરિયાદની શરૂઆત કરતાં પહેલાં નિર્ધારણ કાર્યવાહીમાં નિર્ણય આવશ્યક નથી;

(૩) નિર્ધારણની કાર્યવાહી અને ફોજદારી કાર્યવાહી પરસ્પરથી સ્વતંત્ર સ્વરૂપની છે;

(૪) નિર્ધારણ પ્રક્રિયામાં ફરિયાદ પક્ષનો સામનો કરી રહેલ વ્યક્તિ વિરુદ્ધ આપવામાં આવેલ નિષ્કર્ષ, ફોજદારી ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી પર બંધનકારક નથી;

(પ) અમલવારી નિર્દેશાલય દ્વારા ન્યાયનિર્ણયની કાર્યવાહી, બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦(૨) અથવા ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૩૦૦ની જોગવાઈઓ આકર્ષે તે હેતુસર, સક્ષમ કાયદેસરની અદાલત દ્વારા ચલાવવામાં આવતું ફરિયાદ પક્ષનું અભિયોજન ગણાતું નથી;

(ડ) સમાન ઉલ્લંઘન માટે નીચલી અદાલતમાં સામનો કરી રહેલા વ્યક્તિના પક્ષમાં અધિનિર્ણયની કાર્યવાહીમાં થયેલ નિષ્કર્ષ, તે નિષ્કર્ષના સ્વરૂપ પર આધારિત રહેશે. જો અધિનિર્ણયની કાર્યવાહીમાં દોષમુક્તિ તકનીકી આધારે થઈ હોય અને ગુણદોષના આધારે ન હોય, તો ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી ચાલુ રહી શકે; અને

(ઢ) જોકે, જો આક્ષેપ સર્વથા ટકાઉ નથી એવું ગુણદોષના આધારે નિર્ધારિત થઈ વ્યક્તિ નિર્દોષ ઠરાવવામાં આવી હોય તેવા નિર્દોષ મુક્તિના કિસ્સામાં, એ જ તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓના સમૂહના આધારે ફોજદારી ફરિયાદ પક્ષને આગળ ચાલુ રાખવાની મંજૂરી આપી શકાતી નથી, કારણ કે તેનું આધારીત સિદ્ધાંત એ છે કે ફોજદારી કેસોમાં પુરાવાનો માપદંડ વધુ ઊંચો હોય છે.

૬૭. આ રીતે, ઉપરોક્ત સર્વોચ્ચ અદાલતના ઉલ્લેખિત ચુકાદા તેમજ અન્ય પૂર્વનિર્ણયોમાંથી જે સ્પષ્ટપણે પ્રગટ થાય છે, તે નીચે મુજબ છે:

૧) કોઈ વ્યક્તિ વિરુદ્ધ આક્ષેપિત સમાન ઉલ્લંઘન અંગે, જો નિર્ણયકારી કાર્યવાહી તેમજ ફોજદારી કાર્યવાહી બંને અનુમત્ય હોય, તો બંને એકસાથે આરંભી શકાય. ફોજદારી કાર્યવાહી આરંભવા માટે

નિર્ણયકારી નક્કીના પરિણામની રાહ જોવાની આવશ્યકતા નથી, કારણ કે આ બંને કાર્યવાહી સ્વરૂપે પરસ્પર સ્વતંત્ર છે.

૨) વિભાગીય કાર્યવાહી દરમિયાન થયેલ નિષ્કર્ષો રેસજુડિકેટના સમાન ગણાશે નહીં અને આવી પરિસ્થિતિઓમાં ફોજદારી કાર્યવાહીનો પ્રારંભ ઢિ-સંકટ તરીકે ગણાવી શકાય નહીં, કારણ કે તે "ફરિયાદ પક્ષ" ના સ્વરૂપની નથી.

૩). એવી સ્થિતિમાં કે જ્યાં અધિનિર્ણયની કાર્યવાહી એવા વ્યક્તિના વિરુદ્ધ નક્કી થાય જે સામે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા ફોજદારી કાર્યવાહી પણ ચાલી રહી હોય અને ટ્રિબ્યુનલએ પણ અધિનિર્ણયકર્તાઓ/મૂલ્યાંકન સત્તાધિકારીના નિષ્કર્ષોને યથાવત્ રાખ્યા હોય, ત્યારે તેનો ફોજદારી કાર્યવાહી પર કોઈ પ્રભાવ પડતો નથી અને ટ્રિબ્યુનલના નિષ્કર્ષોથી અપ્રતિબંધીત રહી, ફોજદારી કાર્યવાહીનો નિર્ણય કાયદા મુજબ તેના સ્વતંત્ર ગુણદોષોના આધાર પર કરવો રહે છે. તેનું કારણ એ છે કે જ્યાં સુધી ફોજદારી કાર્યવાહીનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી જરૂરી પુરાવા રજૂ કરીને, ફોજદારી અદાલત સમક્ષ ફોજદારી પ્રકરણો માટે નિર્ધારિત કડક ધોરણો અનુસાર તે સાબિત કરવું આવશ્યક છે.

૪) વિપરીત પરિસ્થિતિમાં, એટલે કે જ્યાં આરોપી વ્યક્તિઓને સક્ષમ સત્તાધિકારીઓ/ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા નિર્ણયપ્રક્રિયા કાર્યવાહીમાં દોષમુક્ત ઠરાવવામાં આવ્યા હોય, ત્યાં એવી દોષમુક્તિના કારણો જોવાના રહેશે જેથી નક્કી કરી શકાય કે શું આ ફોજદારી કાર્યવાહી હજી પણ ચાલુ રહી શકે. જો વિભાગીય નિર્ણયપ્રક્રિયામાં દોષમુક્તિ માત્ર તકનીકી આધાર પર અથવા શંકાનો લાભ આપીને કરવામાં આવી હોય અને

ગુણદોષના આધારે ન હોય, અથવા નિર્ણયપ્રક્રિયા કાર્યવાહી ભિન્ન તથ્યો પર આધારિત હોય, તો તેનો ફોજદારી કાર્યવાહી પર કોઈ અસર થતી નથી. પરંતુ, બીજી તરફ, જો નિર્ણયપ્રક્રિયા કાર્યવાહીમાં દોષમુક્તિ ગુણદોષના આધારે હોય અને એવું જણાય કે આક્ષેપો જરાય સાબિત થતા નથી તથા સંબંધિત વ્યક્તિ(ઓ) નિર્દોષ છે, અને ફોજદારી અભિયોજન પણ એ જ તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓના સમૂહ પર આધારિત હોય, તો ફોજદારી અભિયોજનને આગળ ચાલુ રાખવાની મંજૂરી આપી શકાય નહીં. તેનું કારણ સ્પષ્ટ છે કે વિભાગીય સત્તાધિકારીઓ આરોપી વ્યક્તિઓ દ્વારા અધિનિયમની જોગવાઈઓના ભંગ/ઉલ્લંઘનનો આક્ષેપ કરીને ફોજદારી ફરિયાદ દાખલ કરે છે. તેમ છતાં, જો વિભાગીય સત્તાધિકારીઓ પોતે જ નિર્ણયપ્રક્રિયા કાર્યવાહીમાં સ્પષ્ટ અને નિર્વિવાદ નિષ્કર્ષ નોંધે કે અધિનિયમની જોગવાઈઓનો એવો કોઈ ભંગ થયો જ નથી, તો એવી વિભાગીય સત્તાધિકારીઓએ ફોજદારી ફરિયાદ ચાલુ રાખવી અને એવું કહેવું કે આરોપી વ્યક્તિઓ પર ફોજદારી જવાબદારી લાદવા પૂરતો પુરાવો ઉપલબ્ધ છે, તે અન્યાયપૂર્ણ ગણાશે, જ્યારે વિભાગીય કાર્યવાહીમાં એવું જણાવવામાં આવ્યું હોય કે પ્રાથમિક દ્રષ્ટિએ એવો કોઈ ભંગ નથી. તેથી, કસોટી એ રહેશે કે વિભાગીય કાર્યવાહીમાંના આરોપો તથા ફોજદારી ફરિયાદમાંના આરોપો એકસરખા છે કે નહીં અને વિભાગીય કાર્યવાહીમાં સંબંધિત વ્યક્તિને ગુણદોષના આધારે એ માનીને દોષમુક્ત કરવામાં આવી છે કે કોઈપણ અધિનિયમની જોગવાઈઓનો કોઈ ભંગ થયો નથી.

૬૮. હવે અમે પી.વી. રમણા રેડ્ડી (ઉપરોક્ત)ના કેસમાં તેલંગાણા વડી

અદાલતના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરી શકીએ અને તેના પર આધાર રાખી

શકીએ છીએ, જેમાં આ મુદ્દા અંગે નીચે મુજબ વિસ્તૃત ચર્ચા કરવામાં આવી છે :

“૩૦. કલમ ૬૯ ની ઉપકલમો (૧), (૨) અને (૩) માં ઉપયોગમાં લેવાયેલી ભાષામાંથી એવું જોવામાં આવે છે કે તેમાં કેટલીક અસંગતતાઓ છે. કલમ ૬૯ ની ઉપકલમ (૧) હેઠળ, ધરપકડ કરવાનો સત્તાધિકાર માત્ર એવા કેસોમાં ઉપલબ્ધ છે, જ્યાં કમિશનરને એવું માનવા માટે કારણો હોય કે કોઈ વ્યક્તિએ સીઝીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડો (એ) થી (ડી) માં નિર્દિષ્ટ કોઈપણ ગુનો કર્યો છે. સીઝીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડો (એ) થી (ડી) માં નિર્દિષ્ટ ગુનાઓને સીઝીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૧૩૨(૫) હેઠળ સંજોચ અને બિનજામીનપાત્ર બનાવવામાં આવ્યા છે.

૩૧. તેથી, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ ની ઉપકલમ (૧) પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરવાનો આદેશ આપવા માટે કમિશનરની સત્તાનો ઉપયોગ માત્ર એવા જ કેસોમાં થઈ શકે છે, જેમાં એવી વ્યક્તિએ સંજોચ અને બિનજામીનપાત્ર ગુનો કર્યો હોવાનું માનવામાં આવે. જેમ અમે અન્યત્ર દર્શાવ્યું છે, સીજીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૧૩૨(૧) માં (એ) થી (એલ) કલમો સુધીના ૧૨ વિવિધ પ્રકારના ગુનાઓની યાદી આપવામાં આવી છે. કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૧) ની કલમો (એ) થી (ડી) માં નિર્દિષ્ટ ગુનાઓને સીજીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૧૩૨ ની

ઉપકલમ (૫) હેઠળ સંજોય અને બિનજામીનપાત્ર જાહેર કરવામાં આવ્યા છે. સીજીએસટી, ૨૦૧૭ અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૧) ની કલમો (એફ) થી (એલ) માં નિર્દિષ્ટ અન્ય તમામ ગુનાઓને સીજીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (જ) હેઠળ અસંજોય અને જામીનપાત્ર જાહેર કરવામાં આવ્યા છે.

૩૨. પરંતુ સીજીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૬૯(૧) અને કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમો (જ) અને (૫) વચ્ચેની અસંગતિ એ છે કે જ્યારે કલમ ૬૯(૧) હેઠળ ધરપકડ કરવાનો આદેશ આપવાની સત્તા માત્ર સંજોય અને બિનજામીનપાત્ર ગુનાઓ સુધી જ મર્યાદિત રાખવામાં આવી છે, ત્યારે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (જ) હેઠળ અસંજોય અને જામીનપાત્ર તરીકે જાહેર કરાયેલા ગુનાઓના સંબંધમાં કલમ ૬૯(૧) હેઠળ ધરપકડનો આદેશ કેવી રીતે પસાર કરી શકાય તે અમારી સમજ બહાર છે. એક્સએક્સએક્સ

૩૪. જો સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમ, ૨૦૧૭ સ્વયંમાં જ (૧) ગુનાઓનું સ્વરૂપ ધારણ કરતી કૃત્યો, (૨) ફરિયાદ પક્ષ ચલાવવાની પ્રક્રિયા અને (૩) દોષિત ઠર્યા બાદની સજાના સંદર્ભે પૂર્ણ સંહિતા હોય, તો પોલીસ અધિકારી ન હોય એવા કમિશનરની કોઈ વ્યક્તિની અટકાયત કરવાનો આદેશ આપવાની સત્તા પણ અધિનિયમમાં જ સમાવિષ્ટ જોગવાઈમાંથી જ ઉદ્ભવવી જોઈએ. સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૬૯(૧) ખૂબ જ સ્પષ્ટ રીતે કમિશનરની તે સત્તાનું વર્ણન કરે છે કે, જેને માનવા માટે તેની

પાસે કારણો હોય કે કોઈ વ્યક્તિએ એવો ગુનો કર્યો છે જે સંજોય અને બિનજામીનપાત્ર છે, તેવી વ્યક્તિની અટકાયત કરવાનો તે આદેશ આપી શકે. તેથી, અમને સમજાતું નથી કે કમિશનર જેને સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (એફ) થી (એલ) માં નિર્દિષ્ટ ગુનો કર્યો હોવાનું માનતો હોય, જે અસંજોય અને જામીનપાત્ર છે, તેવી વ્યક્તિની અટકાયત આખરે કેવી રીતે કરી શકાય, કારણ કે સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૬૯(૧) આવા કેસોમાં અટકાયત કરવાની સત્તા અર્પણ કરતી નથી.

૩૫. સીઝીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૬૯(૧) હેઠળની ધરપકડ કરવાની સત્તા માત્ર સંજોય અને બિનજામીનપાત્ર ગુનાઓ સુધી જ સીમિત છે, તે બાબત કલમ ૬૯ ની ઉપકલમ (૨) દ્વારા પણ વધુ સદૃઢ બને છે, કારણ કે તે ધરપકડ કરનાર અધિકારીને ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને ધરપકડના આધારોની જાણ કરવાની અને તેને ૨૪ કલાકની અંદર મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ હાજર કરવાની ફરજ પાડે છે. ધરપકડ અમલમાં મૂકનાર અધિકારી પર આરોપિત આ ફરજ, એટલે કે ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને ધરપકડના આધારોની જાણ કરવી અને તેને ૨૪ કલાકની અંદર મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ હાજર કરવો, સીઝીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૬૯ ની ઉપકલમ (૨) હેઠળ સીઝીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૧૩૨(૫) સાથે સંબંધિત છે, જે માત્ર સંજોય અને બિનજામીનપાત્ર ગુનાઓને જ આવરી લે છે.

૩૬. પરંતુ, રસપ્રદ રીતે, સીજીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૬૯ ની ઉપકલમ (૩) ના ખંડ (એ) અને (બી) સંપૂર્ણરૂપે માત્ર એવા વ્યક્તિઓના કેસો સાથે સંબંધિત છે, જેઓને એવા ગુનાઓ માટે ધરપકડ કરવામાં આવી હોય કે જે બિન-સંજોય અને જામીનપાત્ર તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યા છે. "ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની જોગવાઈઓને આધીન" એવો શબ્દપ્રયોગ માત્ર ઉપકલમ (૩) માં જ વપરાયો છે, અને તે સંપૂર્ણરૂપે માત્ર એવા વ્યક્તિની ધરપકડ બાદ અનુસરવાની પ્રક્રિયા સાથે સંબંધિત છે, જેને બિન-સંજોય અને જામીનપાત્ર ગુનો કર્યો હોવાનું માનવામાં આવે છે. જ્યારે ઉપકલમ (૩) ના ખંડ (એ) દ્વારા ધરપકડ અમલમાં મૂકતા અધિકારીને બે વિકલ્પો આપવામાં આવ્યા છે, એટલે કે, પોતે જામીન મંજૂર કરવો અથવા ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને મેજિસ્ટ્રેટની કસ્ટડીમાં મોકલવો, ત્યારે ખંડ (બી) બિન-સંજોય અને જામીનપાત્ર ગુનાઓના કેસમાં ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને જામીન પર મુક્ત કરવા માટે પોલીસ સ્ટેશનના ઇન્ચાર્જ અધિકારીની સત્તાઓ ડેપ્યુટી કમિશનર અથવા આસિસ્ટન્ટ કમિશનર (જીએસટી) ને પ્રદાન કરે છે.

૩૭. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, સીજીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૬૯(૧) કમિશનરને બિન-સંજોય અને જામીનપાત્ર એવો ગુનો કરનાર વ્યક્તિની ધરપકડ કરવાનો કોઈ સત્તાધિકાર આપતી ન હોવા છતાં, સીજીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૬૯ ની ઉપકલમ (૩) બિન-સંજોય અને જામીનપાત્ર ગુનાઓના આચરણનો આરોપ ધરાવતા વ્યક્તિને જામીન મંજૂર કરવાની, કસ્ટડીમાં રિમાન્ડ

કરવાની અને જામીન મંજૂર કરવાની પ્રક્રિયા અંગે વ્યવસ્થા કરે છે. તેથી, સીજીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૧૩૨ સાથે વાચવામાં આવતી કલમ ૬૯ ની ઉપકલમો (૧) અને (૩) વચ્ચે કંઈક અસંગતિ છે.

૩૮. સીજીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૬૯ સાથે જોડાયેલી બીજી મુશ્કેલી એ છે કે, ધરપકડ કરવાની સત્તા તથા સંજ્ઞાનપાત્ર અને બિનજામીનપાત્ર ગુનાઓના કિસ્સામાં મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ હાજર કરવાની બાબતને આવરી લેતી કલમ ૬૯ ની ઉપકલમો (૧) અને (૨) માં “સી.આર.પી.સી.ની જોગવાઈઓને આધીન” એવો શબ્દપ્રયોગ કરવામાં આવ્યો નથી. આ શબ્દપ્રયોગ માત્ર કલમ ૬૯ ની ઉપકલમ (૩) માં અસંજ્ઞાનપાત્ર અને જામીનપાત્ર ગુનાઓ માટે ધરપકડ અને જામીન મંજૂર કરવાની બાબતે વપરાયો છે, જોકે અસંજ્ઞાનપાત્ર અને જામીનપાત્ર ગુનાઓ અંગે ધરપકડ કરવાની કોઈ સત્તા સ્પષ્ટપણે પ્રદાન કરવામાં આવી નથી.

૩૯. આ બાબત નોંધનીય છે કે સીજીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૪) હેઠળ, કલમ ૧૩૨(૧) ના ખંડો (એ) થી (ડી) હેઠળના ગુનાઓને છોડીને, અધિનિયમ હેઠળના બાકીના બધા ગુનાઓ, દંડ પ્રક્રિયા સંહિતામાં સામેલ કોઈપણ જોગવાઈ હોવા છતાં, અસંજ્ઞેય અને જામીનપાત્ર બનાવવામાં આવ્યા છે. વધુમાં, સીજીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૬૭(૧૦) એ જમી અને શોધ સંબંધિત દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની જોગવાઈઓને, આ અધિનિયમ હેઠળ થતી શોધ અને જમીઓ પર લાગુ પાડે છે, આ ફેરફારને

આધીન રહીને કે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૫(૫) માં આવેલ “મેજિસ્ટ્રેટ” શબ્દના સ્થાને, સીજીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ પર તેની લાગુ પડતી વખતે, “કમિશનર” શબ્દ પ્રતિસ્થાપિત થશે.

૪૦. તેથી, (૧) આ હકીકતના પ્રકાશમાં કે સીજીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૬૯(૧) માત્ર એવા વ્યક્તિઓની જ ધરપકડને અધિકૃત કરે છે જેઓએ સંજોય અને બિનજામીનપાત્ર ગુનાઓ કર્યા હોવાનું માનવામાં આવે છે, પરંતુ સીજીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૬૯(૩) જામીન મંજૂર કરવા તથા જામીન મંજૂર કરવાની પ્રક્રિયા સાથે સંબંધિત છે, અને તે પણ એવા વ્યક્તિઓ માટે કે જેઓ બિન-સંજોય અને જામીનપાત્ર ગુનાઓના સંબંધમાં ધરપકડ કરવામાં આવ્યા હોય અને (૨) આ હકીકતના પ્રકાશમાં કે સીજીએસટી કમિશનરને સીજીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૬૭(૧૦) હેઠળ, દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૧૬૫ માં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે તે જ રીતે, શોધ અને જપ્તીની સત્તાઓ સોંપવામાં આવી છે, એડિશનલ સોલિસિટર જનરલનો એવો દાવો કે અરજદારો દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમો ૪૧ અને ૪૧એ હેઠળ આશ્રય લઈ શકતા નથી, તે યોગ્ય ન પણ હોઈ શકે.

૪૧. સાક્ષીઓને સમન્સ પાઠવવાના હેતુસર અને દસ્તાવેજોની પેદાશ માટે સમન્સ પાઠવવાના હેતુસર, સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમ, ૨૦૧૭ હેઠળ તપાસ ચલાવતો યોગ્ય અધિકારીને દીવાની અદાલત સમાન માનવામાં આવે છે, તેમ છતાં

અધિનિયમમાં અન્ય ચાર સ્થળોએ, જ્યાં સીધી કે પરોક્ષ રીતે, ક્રિ.પ્ર.સં.નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. તે આ પ્રમાણે છે: (૧) સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૬૭(૧૦) હેઠળ શોધ અને જમી સંબંધે ક્રિ.પ્ર.સં.નો ઉલ્લેખ, (૨) કલમ ૬૮ ની ઉપકલમ (૩) હેઠળ, બિન-સંજોય અને જામીનપાત્ર ગુનાની સંદર્ભમાં ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને જામીન મંજૂર કરવાની બાબતમાં ક્રિ.પ્ર.સં.નો ઉલ્લેખ, (૩) કલમ ૧૩૨(૪) માં, સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમ, ૨૦૧૭ હેઠળના તમામ ગુનાઓને, કલમ ૧૩૨(૧) ની ખંડો (એ) થી (ડી) માં નિર્દિષ્ટ ગુનાઓ સિવાય, બિન-સંજોય અને જામીનપાત્ર તરીકે ગણાવતા સમયે ક્રિ.પ્ર.સં.નો ઉલ્લેખ, અને (૪) સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૭૦(૨) માં આઈ.પી.સી.ની કલમો ૧૮૩ અને ૨૨૮ નો ઉલ્લેખ. તેથી, વિદ્વાન એડિશનલ સોલિસિટર જનરલની આ દલીલ કે સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૬૮(૩) ને ધ્યાનમાં લેતાં, અરજદારો ક્રિ.પ્ર.સં.ની કલમો ૪૧ અને ૪૧એ માં મળતી ધરપકડ સામેની મર્યાદિત સુરક્ષાનો આશ્રય લઈ શકતા નથી, તે યોગ્ય ન પણ હોઈ શકે. અગાઉ દર્શાવ્યા મુજબ, કલમ ૪૧-એ ક્રિ.પ્ર.સં.માં ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા (સુધારા) અધિનિયમ, ૨૦૦૮ ની કલમ ૬ દ્વારા ઉમેરવામાં આવી હતી. ક્રિ.પ્ર.સં.ની કલમ ૪૧એ ની ઉપકલમ (૩) મુજબ, જે વ્યક્તિ હાજરી માટેની નોટિસનું પાલન કરે છે અને સમન્સ પાઠવનાર અધિકારી સમક્ષ હાજરી માટેની નોટિસનું સતત પાલન કરતી રહે છે, તેની ધરપકડ કરવામાં નહીં આવે. વાસ્તવમાં, ક્રિ.પ્ર.સં.ની કલમ ૪૧એ(૧) હેઠળ પોલીસ અધિકારી ઉપર સંજોય ગુનાની સંદર્ભમાં તપાસ માટે કોઈ

વ્યક્તિને સમન્સ પાઠવવાની જે ફરજ મૂકવામાં આવી છે, તે જ બાબત મૂળભૂત રીતે સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૭૦(૧) માં અંતર્નિહિત છે. જોકે, કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરવાનો આદેશ આપવા કમિશનરને સત્તા આપતી કલમ ૬૯(૧) માં ક્રિ.પ્ર.સં.ની કલમો ૪૧ અને ૪૧એ માં સમાવેશ કરાયેલા સુરક્ષા ઉપાયો સમાવિષ્ટ નથી, તેમ છતાં અમારું માનવું છે કે સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૭૦(૧) આ પરિસ્થિતિનું સમ્યક ધ્યાન રાખે છે.

૪૨. કોઈપણ સ્થિતિમાં, જે ક્ષણે કમિશનરને એવું માનવા માટે કારણો હોય કે કોઈ વ્યક્તિએ ધરપકડને વાજબી ઠરાવતો સંજોય અને બિનજામીનપાત્ર ગુનો કર્યો છે, ત્યારે અમને એવું લાગે છે કે વ્યક્તિની ધરપકડ કરતા પહેલાં, ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૪૧ અને ૪૧અ હેઠળ જોગવાયેલ સુરક્ષાત્મક ઉપાયો ધ્યાનમાં રાખવા પડી શકે.

૪૩. પરંતુ, એ બાબત યાદ રાખવી જરૂરી છે કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૪૧એ(૩) ધરપકડ વિરુદ્ધ કોઈ સંપૂર્ણ અને અપરિવર્તનીય ખાતરી આપતી નથી. હાજર થવાની નોટિસોનું પાલન થયેલું હોવા છતાં, પોલીસ અધિકારી પોતે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૪૧એ(૩) હેઠળ, નોંધવાના કારણોના આધારે, કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરવા હકદાર છે. આ તબક્કે, અમે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૪૧એ(૩) અને સીજીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૬૯(૧) ની ભાષામાં રહેલો તફાવત નોંધીએ. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૪૧એ(૩) હેઠળ, સંબંધિત વ્યક્તિઓની ધરપકડ કરવી

જોઈએ એવો પોલીસ અધિકારીનો મત બન્યા પછી, “કારણો નોંધવાના હોય છે”. તેની વિરુદ્ધ, કલમ ૬૯(૧) માં “વિશ્વાસ કરવા માટેના કારણો” એવો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે. “નોંધવાના કારણો” અને “વિશ્વાસ કરવા માટેના કારણો” વચ્ચે વિશાળ તફાવત છે.

૪૪. અરજદારો તરફથી વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી નિરંજન રેડ્ડીએ દલીલ કરી હતી કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૨૬ મુજબ, કોઈ વ્યક્તિ પાસે માનવા માટે પૂરતું કારણ હોય તો તેને “માનવા માટે કારણ છે” એવું કહેવાય છે. તેથી, તેમણે દલીલ કરી હતી કે સીજીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૬૯(૧) હેઠળ જારી કરાયેલ ધરપકડ માટેની અધિકૃતતામાં લેખિત કારણો સમાવાયેલાં હોવા જોઈએ. પરંતુ સામે રહેલા એક કેસમાં, ધરપકડ માટેની અધિકૃતતામાં કારણો સમાવાયેલાં નથી. તેથી, એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે અધિકૃતતા અમાન્ય હતી.

૪૫. પરંતુ, જેમ અમે સૂચવ્યું છે તેમ, ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૪૧એ(૩) હેઠળની આવશ્યકતા “કારણોની નોંધ કરવી” છે, જ્યારે સીજીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૬૯(૧) હેઠળની આવશ્યકતા “માનવા માટેનું કારણ” છે. હકીકતમાં, ધરપકડ માટેના અધિકૃતકરણમાં માનવા માટેના કારણોની નોંધ કરવી જોઈએ કે નહીં, એ પ્રશ્ન અંગે વિદ્વાન વધારાના સોલિસિટર જનરલે રજૂ કર્યું કે કારણો ફાઈલોમાં નોંધવામાં આવે છે. વિદ્વાન વધારાના સોલિસિટર જનરલે ફાઈલો પણ રજૂ કરી.

૪૬. જો માનવા માટેના કારણો ફાઈલમાં નોંધવામાં આવ્યા હોય, તો અમને એવું લાગતું નથી કે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯(૧) હેઠળ ધરપકડ માટેના અધિકૃતકરણમાં તે કારણો નોંધવા આવશ્યક છે. કારણ કે સીજીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૬૯(૧) માં વિશિષ્ટ રીતે "માનવા માટેના કારણો" શબ્દોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે, જ્યારે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૪૧એ(૩) માં દેખાતા "નોંધવાના કારણો" શબ્દોથી તે વિપરીત છે, તેથી અમારી દૃષ્ટિએ એટલું પૂરતું છે કે તે કારણો ફાઈલમાં ઉપલબ્ધ હોય, ભલે તેઓ ધરપકડને અધિકૃત કરનાર આદેશમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યા ન હોય.

૪૭. એકવાર એવું નિર્ધારિત થાય કે ભારતના બંધારણનો અનુચ્છેદ ૨૨૬, દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૪૩૮ જ્યાં લાગુ પડતી નથી એવા કેસોમાં પણ આહ્વાન કરી શકાય છે (તેવા કેસોની વિપરીત સ્થિતિમાં, જેમ કે એસસી/એસટી અધિનિયમ હેઠળના કેસોમાં, જ્યાં તેનો અમલ સ્પષ્ટપણે બાકાત રાખવામાં આવ્યો છે) અને એકવાર એવું પણ નિર્ધારિત થાય કે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમો ૪૧ અને ૪૧એ હેઠળ ધરપકડ સામે ઉપલબ્ધ મર્યાદિત સંરક્ષણ, સીજીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૬૯(૧) હેઠળ જેમની ધરપકડ કરવાની માંગ કરવામાં આવે છે એવી વ્યક્તિને પણ ઉપલબ્ધ હોઈ શકે છે (ભલે ધરપકડ માટેની અધિકૃતિમાં કારણો નોંધવાની આવશ્યકતા ત્યાં ન પણ હોય), તો તેના અનુસંધાનરૂપ પરિણામ તરીકે એવું અનુસરવું જોઈએ કે રિટ અરજીઓને ચલાવાપાત્ર નથી એવું કહી શકાય નહીં.

૪૮. હવે, કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં, અરજદારો અટકાયત સામે સંરક્ષણ મેળવવા હકદાર છે કે કેમ, તે આગામી પ્રશ્ન તરફ આપણે આવીએ છીએ. કર્તાર સિંહમાં બંધારણીય પીઠ દ્વારા નિર્ધારિત પ્રમાણસૂત્ર અને કુ. હેમા મિશ્રામાં નિર્ધારિત પ્રમાણસૂત્રના આધારે અમે પહેલેથી જ સૂચિત કરી ચૂક્યા છીએ કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ અટકાયત સામે સંરક્ષણ આપવાની અધિકારિતા અત્યંત મર્યાદિત અને અપવાદરૂપ રીતે જ ઉપયોગમાં લેવાય તેવી છે. તેથી, અરજદારો અટકાયત સામે સંરક્ષણ મેળવવા હકદાર છે કે નહીં તે નિર્ધારિત કરવા માટે, ચાલો પ્રથમ દ્રષ્ટિએ અરજદારો સામેના આક્ષેપોની પ્રકૃતિ અને કેસમાં પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિઓનો વિચાર કરીએ. અમે પ્રતિ-સોગંદનામાંની વિગતોનું સંક્ષેપમાં અવતરણ પહેલેથી જ કર્યું છે. અમારી દૃષ્ટિ પર રંગ ચઢી ન જાય તે હેતુથી, અમે પ્રતિ-સોગંદનામાંની વિગતોનું અત્યંત સાવચેતીપૂર્વક સંક્ષેપન કર્યું છે. તેથી, હવે તથ્યોના સંદર્ભમાં અમે જે બાબતો ધ્યાનમાં લઈશું, તે માત્ર તથ્યોની ઉપરી તપાસ પૂરતી જ રહેશે.

૪૯. સારરૂપે, અરજદારો સામે વિભાગનો મુખ્ય આરોપ એ છે કે તેઓ ક્યારેય ખરીદવામાં ન આવેલી સામગ્રી પર ઇનપુટ કર શ્રેયનો દાવો કરીને અને જેમને તેમણે ક્યારેય કોઈ માલ વેચ્યો નથી તેવી કંપનીઓને એવો ઇનપુટ કર શ્રેય પસાર કરીને પરિભ્રમણ વેપાર માટે દોષિત છે. વિભાગે અંદાજ કર્યો છે કે આશરે રૂપિયા ૧,૨૮૯ કરોડની કુલ કિંમતના ખોટા જી.એસ.ટી. ચલણો જારી કરવામાં આવ્યા હતા અને અરજદારો

દ્વારા ખોટી રીતે પસાર કરાયેલ આઈ.ટી.સી.નો લાભ આશરે રૂપિયા ૨૨૫ કરોડ જેટલો છે.

૫૦. અરજદારોની દલીલ એ છે કે સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમ, ૨૦૧૭માં, પરતવામાં આપવામાં આવેલી માહિતીમાં તફાવતો હોવાનું જાણવા મળે તેવા કિસ્સાઓમાં પણ આકારણી માટેની પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે અને જવાબદારીનું નિર્ધારણ કરતી સંક્ષિપ્ત આકારણી અથવા વિશેષ ઓડિટ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી અધિનિયમ હેઠળ કોઈ ગુનો સ્થાપિત થઈ શકતો નથી. તેથી, તેમની દલીલ છે કે આકારણી વિના ફરિયાદ પણ શરૂ કરી શકાતી નથી અને તેથી કોઈ ધરપકડનો પ્રશ્ન જ ઉપસ્થિત થતો નથી.

૫૧. એ સત્ય છે કે સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમ, ૨૦૧૭ માં (૧) કલમ ૫૯ હેઠળ સ્વ-મૂલ્યાંકન, (૨) કલમ ૬૦ હેઠળ કામચલાઉ મૂલ્યાંકન, (૩) કલમ ૬૧ હેઠળ વળતરપત્રોની તપાસ, (૪) કલમ ૬૨ હેઠળ વળતરપત્રો દાખલ ન કરનાર વ્યક્તિઓનું મૂલ્યાંકન, (૫) કલમ ૬૩ હેઠળ નોંધણી ન કરાવનાર વ્યક્તિઓનું મૂલ્યાંકન, (૬) કલમ ૬૪ હેઠળ વિશેષ પરિસ્થિતિઓમાં સારાંશ મૂલ્યાંકન અને (૭) કલમો ૬૫ અને ૬૬ હેઠળ હિસાબી તપાસની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.

૫૨. પરંતુ, એવું કહેવું કે ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી માત્ર આકારણી પૂર્ણ થયા પછી જ શરૂ કરી શકાય, તે સીજીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૧૩૨ ના વિરુદ્ધ જાય છે. સીજીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ

(૧) માં સમાવાયેલ અપરાધોની યાદીનો આકારણી સાથે કોઈ સહસંબંધ નથી. માલની પુરવઠા કર્યા વિના ચલણો અથવા બિલો જારી કરવું અને આવા ચલણો અથવા બિલોનો ઉપયોગ કરીને આઈટીસીનો લાભ લેવો, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડો (બી) અને (સી) હેઠળ અપરાધ બનાવવામાં આવ્યા છે. આ અપરાધો બાબતે ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી આકારણી પૂર્ણ થવા પર નિર્ભર નથી. તેથી, નિર્ધારણ અથવા આકારણી પહેલાં પણ ધરપકડ થઈ શકતી નથી એવો દલીલ અમને સ્વીકાર્ય લાગતો નથી.

૫૩. અરજદારો તરફથી વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી રઘુનંદન રાવે એવી દલીલ રજૂ કરી હતી કે સીજીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૧૩૮ ની ઉપકલમ (૧) હેઠળ, તે અંગેની જોગવાઈમાં સમાવાયેલ મર્યાદાઓને આધીન રહી, અધિનિયમ હેઠળના તમામ ગુનાઓનું સમાધાન થઈ શકે છે અને તેથી જે ગુનો સમાધાનપાત્ર છે, તેવા ગુનાના કથિત આચરણ બદલ કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરવાની કોઈ આવશ્યકતા નથી.

૫૪. ઉપરથી જોતા, અરજદારો તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી રઘુનંદન રાવની ઉક્ત દલીલ ખૂબ આકર્ષક જણાય છે. પરંતુ, વધુ ઊંડી તપાસ કરતા જાણવા મળે છે કે આ દલીલ બે કારણોસર ટકાઉ નથી:

(૧) સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમ, ૨૦૧૭ હેઠળનો કોઈપણ ગુનો, ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી શરૂ થાય તે પહેલાં અને શરૂ થયા પછી બંને સ્થિતિમાં સમાધેય છે. આ વાત સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૧૩૮ ની

ઉપકલમ (૧) ના મુખ્ય ભાગને ધ્યાને લેતાં સ્પષ્ટ થાય છે. પરંતુ, ભલે ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી શરૂ થાય તે પહેલાં પણ સમાધાન કરવું મંજૂર હોય, તથાપિ અરજદારોએ ગુનાનું સમાધાન કરવા માટે કોઈ પ્રસ્તાવ કર્યો નથી.

(૨) કલમ ૧૩૮ ની ઉપકલમ (૧) ના ત્રીજા પરંતુક હેઠળ, આવા કેસોમાં સંકળાયેલા કર, વ્યાજ અને દંડની ચુકવણી કર્યા પછી જ સમાધાનની મંજૂરી આપી શકાય. આજે, વિભાગના કહેવા મુજબ, અરજદારો દ્વારા કથિત રીતે પસાર કરાયેલ ખોટો આઈટીસી રૂા. ૨૨૫ કરોડ જેટલો છે. તેથી, અમને એવું લાગતું નથી કે ભલે અમે બેંચ અરજદારોને સમાધાન માટે અરજી કરવાની મંજૂરી આપીએ, તો પણ તેઓ વિભાગ સાથે કોઈ સહમતિના બિંદુએ પહોંચી શકે, કારણ કે અરજદારોના પક્ષે કરવામાં આવેલી કથિત કૃત્યોથી ઊભી થતી જવાબદારી અત્યંત વિશાળ છે. તેથી, જ્યાં સુધી ગુનાઓ સમાધાનયોગ્ય હોય ત્યાં સુધી કોઈ ધરપકડ થઈ શકતી નથી, એવી દલીલ સગવડ માટે ઉપજાવેલી દલીલ છે અને આ સ્વરૂપના કેસોમાં સ્વીકારી શકાય તેવી નથી.

૫૫. અરજદારો તરફથી રજૂ થયેલી બીજી દલીલ એવી છે કે સીજીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ હેઠળનો યોગ્ય અધિકારી, પ્રતિવાદીઓના કહેવા મુજબ પણ, પોલીસ અધિકારી નથી, તેથી તપાસ/પૂછપરછ પૂર્ણ કરવા માટે તે ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિની કસ્ટડી માગી શકતો નથી અને માગતો પણ નથી. કલમ ૬૯(૨) મુજબ, વ્યક્તિને ધરપકડ કરવા માટે અધિકૃત અધિકારી પર એ ફરજ છે કે તે ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને ૨૪ કલાકની અંદર મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ હાજર કરે. આવી હાજરી બાદ

તરત જ, ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા હેઠળ નિર્ધારિત પ્રક્રિયા અનુસાર, મેજિસ્ટ્રેટ તેને ન્યાયિક કસ્ટડીમાં મોકલી શકે અથવા ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને જામીન પર મુક્ત કરી શકે. આ સ્વરૂપના કેસોમાં પોલીસ કસ્ટડીનો કે યોગ્ય અધિકારીને કસ્ટડી સોંપવાનો કોઈ પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી. તેથી, અરજદારોના વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી રઘુનંદન રાવ દ્વારા એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે કલમ ૬૯ હેઠળની ધરપકડ તપાસ/પૂછપરછના હેતુને આગળ વધારતી નથી, પરંતુ માત્ર પ્રતિવાદીઓને એ સંતોષ આપે છે કે તેમણે નીચલી અદાલતમાં વિચારણા શરૂ થાય તે પહેલાં જ ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને દંડિત કરી દીધી છે. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલના મત મુજબ, એવી વ્યક્તિની ધરપકડ, જે આગળની તપાસને સુગમ બનાવતી નથી, તેને નિરોત્સાહિત કરવી જોઈએ, કારણ કે તેમાં નીચલી અદાલતમાં વિચારણા પહેલાં જ વ્યક્તિને દંડિત કરવાની ક્ષમતા રહેલી છે.

૫૬. પરંતુ, ઉપરોક્ત દલીલ એ પૂર્વધારણા પર આધારિત છે જાણે કે તપાસ બાકી હોય ત્યારે કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરવાનો એકમાત્ર હેતુ માત્ર વધુ તપાસને સુગમ બનાવવાનો જ હોય. જોકે, એવું નથી. સંહિતાની કલમ ૪૧ માં દર્શાવ્યા મુજબ, વાદ પૂર્વેની ધરપકડ અને વાદ બાકી હોય ત્યારે કસ્ટડીમાં અટકાયતના હેતુઓ બહુવિધ છે.

તે આ છે:

(એ) આવા વ્યક્તિને કોઈપણ વધુ ગુનો કરવા પરથી અટકાવવા માટે;

(બી) ગુનાની યોગ્ય તપાસ;

(સી) આવા વ્યક્તિને ગુનાના પુરાવા અદૃશ્ય થવા દેતાં અટકાવવા અથવા કોઈપણ રીતે આવા પુરાવા સાથે ચેડાં કરતાં અટકાવવા;

(ડી) એવો વ્યક્તિ કેસના તથ્યોથી પરિચિત કોઈપણ વ્યક્તિને કોઈ પ્રલોભન, ધમકી અથવા વચન આપે જેથી કરીને તે આવા તથ્યો અદાલત સમક્ષ અથવા પોલીસ અધિકારી સમક્ષ જાહેર કરવાથી વિમુખ થાય, તે અટકાવવા માટે; તેથી, એવું કહેવું યોગ્ય નથી કે ધરપકડનો હેતુ માત્ર ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને સાથે રાખીને વધુ તપાસ આગળ ધપાવવાનો જ છે.

૫૭. એ સાચું છે કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ તથા અન્ય રાજસ્વ સંબંધિત કાયદાઓ હેઠળ ધરપકડ અંગેની સમાન જોગવાઈઓમાંથી ઉદ્ભવેલા કેટલાક કેસોમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે દર્શાવ્યું હતું કે ધરપકડનો હેતુ તપાસની પ્રક્રિયાને આગળ વધારવાનો છે. પરંતુ, તેનો અર્થ એવો થતો નથી કે તપાસ/અનુસંધાનને આગળ વધારવું એ જ ધરપકડનો એકમાત્ર હેતુ છે.

૫૮. તેથી, અરજદારો દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલાં તમામ તકનીકી વાંધાઓ, પ્રતિવાદીઓને તેમને અટકાયત કરવાનો હક તથા તેવી આવશ્યકતા અંગે, નકારવા યોગ્ય છે. એકવાર એવું કરવામાં આવે પછી, અમારે તપાસવું પડશે કે આ કેસોના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં, અરજદારો અટકાયત સામે રક્ષણ મેળવવા હકદાર છે કે નહીં. આ બાબત યાદ રાખવી જરૂરી છે કે અરજદારોને આગોતરા જામીન માંગનારાઓ કરતાં ઊંચા સ્થાન

પર મૂકી શકાતા નથી. બીજી તરફ, સર્વોચ્ચ અદાલતે કિ.હેમા મિશ્રા (ઉપરોક્ત ઉદ્દેખિત) માં આપેલી ચેતવણી મુજબ, અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અધિકારિતાનો ઉપયોગ અતિ મર્યાદિત રીતે જ કરવો રહે છે.

૫૯. અમે ખૂબ જ વ્યાપક રીતે, વધુ ઊંડાણમાં ગયા વિના, સૂચવ્યું છે કે અરજદારો કથિત રીતે કાગળ પર આશરે રૂપિયા ૧,૨૮૯.૦૦ કરોડના ટર્નઓવર અને રૂપિયા ૨૨૫.૦૦ કરોડ જેટલા આઈટીસીના લાભ સાથે પરિભ્રમણ વ્યવહારોમાં સંકળાયેલા છે. જી.એસ.ટી.ની વ્યવસ્થા હજી પ્રારંભિક તબક્કામાં છે. કાયદાને હજી તેની બીજી વર્ષગાંઠે પહોંચવાનું બાકી છે. રિટર્નો ફાઇલ કરવાની, આઈટીસીના દાવા કરવાની વગેરે બાબતોમાં ઘણાં ટેકનિકલ અવરોધો હતા. આ ટેકનિકલ અવરોધો દૂર કરવા માટે ભારત સરકારને અનેક પરિપત્રો બહાર પાડવા પડ્યા હતા.

૬૦. જો, જી.એસ.ટી. વ્યવસ્થા હજી માર્ગ પર મૂકાશે તે પહેલાં જ, કોઈ વ્યક્તિ માલની વાસ્તવિક ખરીદી કે વેચાણ કર્યા વિના અથવા સેવાઓ ભાડે લીધા વિના કે પૂરી પાડી વિના, માત્ર કાગળ પર જ રહેલું વિશાળ લેવડદેવડ દર્શાવી, અંદાજે રૂ.૨૨૫.૦૦ કરોડ જેટલી ઇનપુટ ટેક્સ ક્રેડિટનો દાવો ઊભો કરી શકે, તો સંકળાયેલા વ્યક્તિઓની ધરપકડ કરવી જોઈએ એવું પ્રતિવાદીઓ માને તેમાં કોઈ ગેર નથી. સામાન્ય રીતે, અન્ય તમામ રાજસ્વ સંબંધિત કાયદાઓમાં, જે ગુનાઓ અંગે આપણે પરંપરાગત રીતે જાણીએ છીએ તે જવાબદારીથી બચવા અંગે કેન્દ્રિત હોય છે. આવા કેસોમાં, સરકાર માત્ર તેને

બાકી હોય તે રકમથી જ વંચિત થાય છે. પરંતુ અરજદારો દ્વારા આક્ષેપિત રીતે કરવામાં આવેલા કૌભાંડી આઈ.ટી.સી. દાવાઓમાં, સરકાર માટે વિશાળ જવાબદારી ઊભી થાય છે. તેથી, અરજદારો વિરુદ્ધ કરવામાં આવેલા આક્ષેપિત કૃત્યો, કાયદાની અમલવારી તેના અમલના પ્રારંભથી જ અલ્પ અવધિમાં, તે જ અમલવારી માટે જ એક ભયરૂપ છે.

૬૧. ઉપરોક્તને ધ્યાનમાં લઈને, અમારી આ શોધ હોવા છતાં કે રિટ અરજીઓ ગ્રાહ્ય છે અને અમારી આ શોધ હોવા છતાં કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમો ૪૧ અને ૪૧-એ હેઠળનું સંરક્ષણ, આ અધિનિયમ હેઠળ સંજોય અને બિનજામીનપાત્ર ગુનાઓ કર્યા હોવાનું કહેવાતા વ્યક્તિઓને ઉપલબ્ધ હોઈ શકે છે, તેમજ અમારી આ શોધ હોવા છતાં કે સીઝીએસટી અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૬૯ની અંદર તથા કલમો ૬૯ અને ૧૩૨ વચ્ચે અસંગતતાઓ છે, ઉપર દર્શાવેલ વિશેષ પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લઈને, અમે અરજદારોને ધરપકડ વિરુદ્ધ રાહત આપવાની ઈચ્છા રાખતા નથી. ”

૬૯. અમે ઉપરોક્ત કાનૂની સિદ્ધાંત સાથે સંપૂર્ણ સહમત છીએ, સિવાય કે તેલંગાણા વડી અદાલતના આ નિષ્કર્ષ અંગે કે અધિનિયમની કલમ ૬૯(૧) અને કલમ ૬૯(૩) વચ્ચે અસંગતતા છે. અમે પુનરોચ્ચાર કરીએ છીએ કે સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૬૯(૧) હેઠળ ધરપકડ કરવાની સત્તા બંને પ્રકારના ગુનાઓ માટે પ્રદાન કરવામાં આવી છે, અર્થાત્ કલમ ૧૩૨ની ઉપકલમ (૫) અને ઉપકલમ (૪)ની

જોગવાઈઓ અનુસાર સંજોય અને બિનજામીનપાત્ર ગુનાઓ તેમજ અસંજોય અને જામીનપાત્ર ગુનાઓ માટે. અમે ફરીથી સ્પષ્ટ કરીએ છીએ કે કલમ ૧૩૨ની ઉપકલમ (૫) માં કલમ ૧૩૨ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (એ) થી (ડી) માં નિર્દિષ્ટ ગુનાઓનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, જેના માટે કલમ ૧૩૨ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (૧) માં દંડની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, અને આવા ગુનાઓને સંજોય અને બિનજામીનપાત્ર ગુનાઓ તરીકે ગણવાના થાય છે; જ્યારે કલમ ૧૩૨ની ઉપકલમ (૪) એક અગ્રપ્રાધાન્ય જોગવાઈથી શરૂ થાય છે કે “ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ (૧૯૭૪ નો ૨), માં રહેલ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, આ અધિનિયમ હેઠળના બધા ગુનાઓ, ઉપકલમ (૫) માં ઉલ્લેખિત ગુનાઓ સિવાય, અસંજોય અને જામીનપાત્ર ગણાશે”, જેના અર્થ એવો થાય છે કે કલમ ૧૩૨ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (એ) થી (એલ) મુજબના તમામ પ્રકારના ગુનાઓ, જે સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (૧) હેઠળ દંડનીય નથી, તે અસંજોય અને જામીનપાત્ર ગુનાઓ ગણાશે. નોંધનીય છે કે કલમ ૧૩૨ની ઉપકલમ (૧) નો ખંડ (૧) તેવા કેસોમાં દંડ નિર્ધારિત કરે છે જ્યાં કરચોરીની રકમ, અથવા ખોટી રીતે લેવાયેલ અથવા ઉપયોગમાં લેવાયેલ ઇનપુટ ટેક્સ ક્રેડિટની રકમ, અથવા ખોટી રીતે મેળવેલ રિફંડની રકમ, રૂપિયા પાંચસો લાખથી વધુ હોય, અને જેના માટે પાંચ વર્ષ સુધી વિસ્તરી શકે તેવી કેદ તથા દંડની જોગવાઈ છે. તેથી, અન્ય કોઈપણ એવો ગુનો જેમાં

કચોરીની રકમ, અથવા ખોટી રીતે લેવાયેલ અથવા ઉપયોગમાં લેવાયેલ ઈનપુટ ટેક્સ ક્રેડિટની રકમ, અથવા ખોટી રીતે મેળવેલ રિફંડની રકમ, રૂપિયા પાંચસો લાખથી વધુ ન હોય, એવો ગુનો અસંજોય અને જામીનપાત્ર ગણાશે. તેથી, સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૬૮ની ઉપકલમ (૩), જે સંહિતાની જોગવાઈઓને આધીન છે, તે ઉપઆયુક્ત અને સહાયક આયુક્તને, કલમ ૬૮ની ઉપકલમ (૧) તથા કલમ ૧૩૨ની ઉપકલમ (૪) સાથે વાંચવામાં આવતી કલમ ૧૩૨ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (૨) અથવા ઉપકલમ (૨) મુજબ દંડનીય એવા અસંજોય અને જામીનપાત્ર ગુનામાં ધરપકડ કરાયેલા વ્યક્તિને જામીન મંજૂર કરવાની સત્તાઓ પ્રદાન કરે છે.

૭૦. અધિનિયમ હેઠળના અસંજોય અને જામીનપાત્ર ગુનાઓના સંદર્ભમાં, માન્ય વોરંટ વિના કોઈ વ્યક્તિને ધરપકડ કરવાની અધિકૃત અધિકારીની સત્તા અંગે ઘણો વિવાદ કરવામાં આવ્યો હતો. આ દલીલ અધિનિયમની કલમ ૬૮(૩)(બી) માં આવેલ “પોલીસ સ્ટેશનનો પ્રભારી અધિકારી” શબ્દપ્રયોગના ઉપયોગ પર આધારિત છે. અરજદારો તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલે રજૂ કરેલી આ દલીલમાં અમને કોઈ સાર જણાતો નથી. એ સાચું છે કે ઉપરોક્ત અધિનિયમની કલમ ૬૮(૩)(બી) માં “પોલીસ સ્ટેશનનો પ્રભારી અધિકારી” નો ઉલ્લેખ છે, પરંતુ પ્રશ્ન એ છે કે પોલીસ અધિકારીની કઈ સત્તાઓ જી.એસ.ટી. અધિકારીઓને સોંપવામાં આવી

છે. આ જોગવાઈ જી.એસ.ટી. અધિકારીઓને તપાસ અને અહેવાલના સંબંધમાં પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીની સત્તાઓ આપતી નથી. જામીન મંજૂર કરવાની સત્તા અંગે તેમણે શું કરવું જોઈએ અથવા શું ન કરવું જોઈએ તે વિગતે નિર્ધારિત કરવા બદલે, કંઈક સમાન પરિસ્થિતિમાં રહેલા અન્ય અધિકારીની સત્તાઓનો સંદર્ભ આપવાનો સંક્ષિપ્ત અને સગવડભર્યો માર્ગ અપનાવવામાં આવ્યો છે. તેની ભાષા મુજબ, આ ઉપકલમ જી.એસ.ટી.ના અધિકારીઓને પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી સમક્ષ ગણતી નથી, તેમજ અનુમાન દ્વારા તેને એવો અધિકારી બનાવતી પણ નથી. તેથી તેનો અર્થ માત્ર એટલો જ થાય છે કે એવી વ્યક્તિને જામીન પર મુક્ત કરવા અથવા અન્યથા તે હેતુસર ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા હેઠળ નિર્ધારિત સત્તાઓ તેને પ્રાપ્ત છે. તેનો આવશ્યક અર્થ એવો થતો નથી કે અસંજોચ અને જામીનપાત્ર ગુનો કર્યો હોવાનો આક્ષેપ ધરાવતી વ્યક્તિને મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા જારી કરાયેલા વોરંટ વિના ધરપકડ કરી શકાય નહીં.

૭૧. અમે મદ્રાસ વડી અદાલતના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશ દ્વારા જે.સી. જયચંદ્રન એલોચ્ઝ પી. લિ. (ઉપરોક્ત) ના મામલે વ્યક્ત કરાયેલા દૃષ્ટિકોણને પણ સ્વીકારતા નથી, જેમાં તે કેસના તથ્યોના આધારે એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે અધિકારીઓને કાયદા હેઠળ તેમને સોંપવામાં આવેલી સત્તાની મર્યાદાથી વધુ કાર્ય કરતા હોવાનું માનવી શકાય નહીં

અને સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ની જોગવાઈઓ માત્ર ત્યારે જ અમલમાં આવે જ્યારે એ સ્થાપિત થાય કે કોઈ આકારણીએ ગુનો કર્યો છે, અને તે આવશ્યક રીતે આકારણીમાંથી પસાર થતી પ્રક્રિયા બાદ જ આકારણીપાત્ર સામે બાકી માંગણીના નિર્ધારણ પછીનું હોવું જોઈએ. પરંતુ, ઉપર ચર્ચાયેલ મુજબ, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ અને કલમ ૧૩૨ની જોગવાઈઓ જુદા જુદા ક્ષેત્રોમાં કાર્ય કરે છે. કલમ ૧૩૨નો ઉદ્દેશ કલમ ૬૯માં માત્ર સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨માં નિર્દિષ્ટ કરાયેલા ગુનાઓના સંદર્ભમાં જ કરવામાં આવ્યો છે જેથી માત્ર નિશ્ચિત કિસ્સાઓમાં જ ધરપકડ કરવાની સત્તા પ્રદાન થાય. કલમ ૬૯ હેઠળ ધરપકડ કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને, કલમ ૧૩૨ હેઠળ નિર્ધારિત કોઈ દંડ આકારણીપાત્ર પર લાદવામાં આવતો નથી. સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળ ધરપકડ કરવાની જોગવાઈ મુજબની સત્તા, તેલંગાણા વડી અદાલતે વિગતવાર સમજાવ્યા મુજબ, નિરીક્ષણ, તપાસ, શોધખોળ અથવા જમીની પ્રક્રિયા દરમિયાન લેવાતું એક પગલું છે અને તેથી એવું કહી શકાય નહીં કે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને કલમ ૧૩૨ હેઠળ નિર્ધારિત દંડ લાદવામાં આવે છે. તેથી, અરજીકર્તાઓની આ દલીલમાં મૂળભૂત તર્કદોષ છે કે સીજીએસટી અધિનિયમની જોગવાઈઓ મુજબ માંગણીના નિર્ધારણ દ્વારા નિર્ણયપ્રક્રિયાની પૂર્ણતા ન થાય ત્યાં સુધી, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ની ઉપકલમ (૧) હેઠળ

પ્રદાન કરાયેલ ધરપકડ કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ થઈ શકતો નથી. તેથી, અમે આવી દલીલ નકારીએ છીએ.

૭૨. તે જ રીતે, અખિલ ક્ષિપણ મગુ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં પંજાબ અને હરિયાણા વડી અદાલતના નિર્ણય પર રાખવામાં આવેલ આધાર પણ અરજદારોને કોઈ સહાય કરતો નથી, કારણ કે તે પણ તેના પોતાના કેસના તથ્યો પર આધારિત છે. અમે પંજાબ અને હરિયાણા વડી અદાલતના તે અભિપ્રાયને સ્વીકારતા નથી કે કમિશનરને તપાસ દરમિયાન દરેક કેસમાં ધરપકડ કરવાની કોઈ સત્તા નથી અને તે પણ કરચોરી થયેલ કરનું નિર્ધારણ કર્યા વિના તેમજ આરોપીએ સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ હેઠળ વર્ણવેલ ગુનો કર્યો હોવાનું નિષ્કર્ષ નોંધ્યા વિના, જેમ ઉપર સમજાવવામાં આવ્યું છે.

૭૩. અગાઉ ચર્ચા કરાયા મુજબ, સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૬૮ની ઉપકલમ (૧) સ્પષ્ટપણે જોગવાઈ કરે છે કે કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ માત્ર ત્યારે જ કરી શકાય જ્યારે કમિશનરને એવું માનવાનું કારણ હોય કે તેણે સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ની ઉપકલમ (૧)ના ખંડો (એ), (બી), (સી) અથવા (ડી)માં નિર્દિષ્ટ ગુનાઓ આચર્યા છે, જે માત્ર કલમ ૧૩૨ની ઉપકલમ (૧)ના ખંડ (૧) અથવા ખંડ (૨) હેઠળ અથવા ઉપકલમ (૨) હેઠળ દંડનીય હોય; અને જો

કમિશનરને એવું માનવાનું કારણ હોય કે સંબંધિત વ્યક્તિએ ઉપરોક્ત ખંડોથી ભિન્ન ગુનાઓ આચર્યા છે, તો તેવી વ્યક્તિની ધરપકડ કરી શકાતી નથી. આ સ્પષ્ટ કરવું આવશ્યક છે કે “ધરપકડ” અને “જામીન” કાયદાના બે ભિન્ન પાસાં છે અને તેમને એકબીજા સાથે મિશ્રિત કરી શકાય નહિ. સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૬૯ની ઉપકલમ (૩)ના ખંડ (એ)માં ડિફોલ્ટ જામીનની જોગવાઈ છે, જો કોઈ વ્યક્તિને સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ની ઉપકલમ (૪) હેઠળ નિર્દિષ્ટ કોઈપણ ગુના માટે ધરપકડ કરવામાં આવી હોય; તેનો અર્થ એવો થાય છે કે કલમ ૧૩૨ની ઉપકલમ (૧)ના ખંડ (૨) હેઠળ અથવા ઉપકલમ (૨) હેઠળ દંડનીય ખંડો (એ)થી (ડી) હેઠળના ગુનાઓ. તેથી, ઉપકલમ (૫)માં ઉદ્દેખિત, જે સંજોય અને બિનજામીનપાત્ર ગુનાઓ છે, તે સિવાયના બાકીના તમામ ગુનાઓ જામીનપાત્ર અને અસંજોય છે. ધરપકડ કરવાની સત્તા પ્રદાન કરતી કલમ ૬૯ની જોગવાઈઓને સમજવા માટે, તેનો સાર નીચે મુજબ રજૂ કરી શકાય:

સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ હેઠળનો ગુનો અને શિક્ષા

નં.	ગુનો	ઉપકલમ (૧) અથવા ઉપકલમ (૨) ની કલમ (૧) અથવા (૨) હેઠળની સજા	પેટા-કલમ (૪) અથવા (૫) હેઠળ જામીનપાત્ર કે અજામીનપાત્ર
-----	------	---	--

૧.	કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (એ) થી (ડી) માં નિર્દિષ્ટ કોઈપણ ગુનો.	(૧) એવા કિસ્સાઓમાં, જ્યાં કરચોરી કરાયેલ કરની રકમ અથવા ખોટી રીતે મેળવાયેલ અથવા વપરાયેલ ઇનપુટ કર જમા ની રકમ અથવા ખોટી રીતે લેવામાં આવેલ પરતફેરની રકમ પાંચસો લાખ રૂપિયા કરતાં વધુ હોય, ત્યાં એવી સજાથી, જેમાં કારાવાસનો એવો સમયગાળો હોઈ શકે છે જે પાંચ વર્ષ સુધી વિસ્તરી શકે અને દંડ પણ થઈ શકે;	કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૫) મુજબ સંજોય અને બિનજામીનપાત્ર
૨.	કોઈપણ ગુનો	(૨) એવા કેસોમાં જ્યાં	જામીનપાત્ર
	કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (એ) થી (ડી) માં નિર્દિષ્ટ	ચોરી કરવામાં આવેલી કરની રકમ અથવા ખોટી રીતે પ્રાપ્ત કરવામાં આવેલ અથવા ઉપયોગમાં લેવામાં આવેલ ઇનપુટ કર જમા રકમની રકમ અથવા ખોટી રીતે લેવામાં આવેલ પરતફેરની રકમ બે સો લાખ રૂપિયા કરતાં વધુ હોય પરંતુ પાંચ સો લાખ રૂપિયા કરતાં વધુ ન હોય, તો એવી વ્યક્તિને એવી મુદત માટે કારાવાસની સજા કરવામાં આવશે જે ત્રણ વર્ષ સુધી લંબાઈ શકે અને દંડ પણ કરવામાં આવશે.	અને કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૪) મુજબ અસંજોય

૭૪. આથી, કોઈ વ્યક્તિને માત્ર ઉપરોક્ત બે પરિસ્થિતિઓમાં જ ધરપકડ કરી શકાય છે. ઉપરોક્ત કોષ્ટકના નં. ૧ના કેસમાં જ ગુનો સંજોય અને

બિનજામીનપાત્ર છે અને ઉપરોક્ત કોષ્ટકના નં. ૨નો ગુનો અસંજોય અને જામીનપાત્ર છે અને તેવા કેસમાં વ્યક્તિની ધરપકડ કરી શકાય, પરંતુ સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯(૩)(એ) માં નિર્ધારિત મુજબ તે ડિફોલ્ટ જામીન મેળવવાનો હકદાર છે.

૭૫. હવે, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળ જોગવાઈ મુજબ ધરપકડ કરવાની સત્તાના પ્રયોગ અંગેના પ્રશ્નો, તેમજ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની જોગવાઈઓની લાગુ પડતાશ અને સંબંધિત પ્રતિવાદી સત્તાધિકારીને સંહિતાની જોગવાઈ મુજબ પોલીસ અધિકારી માનવામાં આવી શકે કે નહીં, તે બાબતે, આ વડી અદાલતની સમક્ષ ખંડપીઠ દ્વારા તાજેતરમાં ઉચ્ચારાયેલ નિર્ણયને ધ્યાનમાં લેતાં, આ મુદ્દો હવે અનિર્ણિત રહ્યો નથી; જેમાં અમારામાંના એક (કોરમ : જે.બી. પારડીવાલા, ન્યાયાધીશ) સુન્ટીપ મહેન્દ્રકુમાર સાંગહાવી વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, સ્પેશ્યલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૮૬૬૯ ઓફ ૨૦૨૦, તા. ૪ ઓગસ્ટ, ૨૦૨૦ ના રોજ આપવામાં આવેલ નિર્ણયના લેખક છે. ઉક્ત ચુકાદામાં, કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૪ ની જોગવાઈઓના પરિપ્રેક્ષ્યમાં, જે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ સમક્ષ સ્પરૂપની છે, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે સંબંધિત અધિકારી પોલીસ અધિકારી નથી અને તેથી ધરપકડ કરવાની સત્તાનો પ્રયોગ કરતી

વખતે સંહિતાની જોગવાઈઓનું પાલન કરવું આવશ્યક નથી, જે નીચે મુજબ છે:

“૪૧. અમે આ પ્રશ્નનો પણ સંક્ષેપમાં જવાબ આપી શકીએ છીએ, કારણ કે આ મુદ્દો હવે વધુ પ્રારંભિક નિર્ધારણ વિનાનો રહ્યો નથી, કે શું કસ્ટમ્સ/ડી.આર.આઈ.ના અધિકારીઓ પોલીસ અધિકારીઓ છે અને શું તેઓ કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમો ૧૩૩ થી ૧૩૫ હેઠળના ગુનાના સંબંધમાં એફ.આઈ.આર. નોંધાવવા માટે બાધ્ય છે.

૪૨. લલિતા કુમારી વિ. ઉત્તર પ્રદેશ સરકાર અને અન્ય, (૨૦૧૪) ૨ એસ.સી.સી. ૧) માં, વિચારણા માટે ઉદ્ભવેલો મુદ્દો એ હતો કે, ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૧૫૪ હેઠળ ઓળખી શકાય તેવા ગુનાના આચરણ સંબંધિત કોઈપણ માહિતી પ્રાપ્ત થતાં પોલીસ અધિકારી પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધવા માટે બંધાયેલો હતો કે કેમ, અને તેવી માહિતી નોંધતાં પહેલાં તેની સત્યતા ચકાસવા માટે પોલીસ અધિકારીને પ્રાથમિક તપાસ કરવાની સત્તા છે કે કેમ. લલિતા કુમારીના કેસમાં આપવામાં આવેલ નિર્ણય, તે રીતે, વર્તમાન કેસ પર લાગુ પડતો નથી.

૪૩. સોની વલ્લભદાસ લીલાધર અને અન્ય વિ. ધ આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર ઓફ કસ્ટમ્સ, જામનગર, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૫ એસ.સી. ૪૮૧ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતની સંવિધાન પીઠે એવો ઠરાવ કર્યો હતો કે કસ્ટમ્સ અધિકારીઓ પોલીસ અધિકારીઓ નથી અને તેમની સમક્ષ કરવામાં આવેલા નિવેદનો ભારતીય સાક્ષ્ય અધિનિયમની કલમ ૨૫ હેઠળ અગ્રાહ્ય નથી. રમેશ ચંદ્ર

મહેતા વિ. ધ સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બંગાલ, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૦
એસ.સી. ૯૪૦.....

૪૪. ઇલિયાસ વિ. ધ કલેક્ટર ઓફ કસ્ટમ્સ, મદ્રાસ,
એ.આઈ.આર. ૧૯૭૦ એસ.સી. ૧૦૬૫ માં, સર્વોચ્ચ
અદાલતની બંધારણીય પીઠે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:
“૧૨. સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ અધિનિયમની વિવિધ
જોગવાઈઓ અને વિશેષ કરીને કલમ ૨૧નું પરીક્ષણ કર્યા પછી
એવું અવલોકિત કરવામાં આવ્યું હતું કે ફોજદારી પ્રક્રિયા
સંહિતાની કલમ ૧૯૦ના ખંડ (બી) ના હેતુ માટે પોલીસ
અધિકારી એવો જ માનવો કે જેને યોગ્ય અર્થમાં તેમ કહેવાય.
સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ અધિકારીએ વિશેષ અધિનિયમ હેઠળ
કરાયેલા ગુનાનો જ્ઞાન લેવા માટે મેજિસ્ટ્રેટને સક્ષમ બનાવવાના
હેતુથી સંહિતાની કલમ ૧૯૦ના ખંડ (૧) હેઠળ ફરિયાદ કરવી
પડતી હતી.

આ દલીલ કે સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ અધિનિયમની કલમ
૨૧(૨) હેઠળનો સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ અધિકારી,
સંહિતાના અધ્યાય ૧૪ હેઠળ પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી
અધિકારીની તમામ સત્તાઓ ધરાવતો હતો અને તેથી
પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૫ માં આવેલા તે શબ્દોના
અર્થમાં તેને પોલીસ અધિકારી માનવો જોઈએ, તે આ
કારણસર નામંજૂર કરવામાં આવી હતી કે, આવા
અધિકારી પાસે પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીની
સત્તા હોવા છતાં, તેની પાસે સંહિતાની કલમ ૧૭૩
હેઠળ આરોપપત્ર રજૂ કરવાની સત્તા નહોતી.”

૪૫. બદકુ જોટી સાવંત વિ. મૈસૂર રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૬ એસ.સી. ૧૭૪૬ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતની બંધારણીય પીઠે ઠરાવ્યું હતું કે કેન્દ્રીય આબકારી અને મીઠું અધિનિયમ, ૧૯૪૪ હેઠળનો કેન્દ્રીય આબકારી અધિકારીને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૭૩ હેઠળ આરોપપત્ર રજૂ કરવાની કોઈ સત્તા નથી. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે સંહિતાની કલમ ૧૯૦ ના ખંડ (બી) ના હેતુઓ માટે પોલીસ અધિકારી તે માત્ર યથાર્થ અર્થમાં પોલીસ અધિકારી જ હોઈ શકે. કેન્દ્રીય આબકારી અધિકારીએ સંહિતાની કલમ ૧૯૦ ના ખંડ (એ) હેઠળ ફરિયાદ કરવી પડશે.

૪૬. સુપરિન્ટેન્ડન્ટ ઓફ કસ્ટમ્સ વિ. ઉમ્મેરકુટ્ટી અને અન્ય, ૧૯૮૪ કે.એલ.ટી. ૧ માં એવો નિર્ધાર કરવામાં આવ્યો હતો કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ કાર્ય કરતો અધિકારી, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતામાં અભિપ્રેત મુજબ, પોલીસ અધિકારી અથવા પોલીસ સ્ટેશનનો ઈન-ચાર્જ અધિકારી નથી. તેથી, તે સંહિતાની કલમ ૧૯૦(૧)(બી) હેઠળ કાર્યવાહી શરૂ કરી શકતો નથી. તેને સંહિતાની કલમ ૧૯૦(૧)(એ) હેઠળ ફરિયાદ રજૂ કરવાનો અધિકાર છે.

૪૭. પર્સી રુસ્તમજી બસ્તા વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૧ એસ.સી. ૧૦૮૭ માં, રમેશ ચંદ્ર મહેતા વિ. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૦ એસ.સી. ૯૪૦ માં આપેલા નિર્ણયને અનુસરીને, સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૭ અથવા કલમ ૧૦૮ હેઠળ તપાસ ચલાવતો કસ્ટમ્સ અધિકારી પોલીસ

અધિકારી નથી અને જે વ્યક્તિ વિરુદ્ધ તપાસ કરવામાં આવે છે તે આરોપી નથી અને તેવી વ્યક્તિએ તેવી તપાસમાં આપેલ નિવેદન "ગુનાનો આરોપ ધરાવતી વ્યક્તિ દ્વારા કરાયેલ નિવેદન નથી". ઇલિયાસ વિ. કલેક્ટર ઓફ કસ્ટમ્સ, મદ્રાસ, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૦ એસ.સી. ૧૦૬૫ માં આપેલા નિર્ણયનું પણ પર્સી રુસ્તમજી બસ્તા વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૧ એસ.સી. ૧૦૮૭ ના નિર્ણયમાં અનુસરણ કરવામાં આવ્યું હતું.

૪૮. વીરા ઇબ્રાહિમ વિ. ધ સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર, (૧૯૭૬) ૨ એસ.સી.સી. ૩૦૨), માં, કસ્ટમ્સ સત્તાવાળાઓએ અપીલકર્તા અને તેના સાથીને કસ્ટમ્સ હાઉસ ખાતે બોલાવ્યા, તેમની અટકાયત કરી, અને કાનૂની આવશ્યકતાઓનું યથાવત્ પાલન કર્યા બાદ, કસ્ટમ્સના નિરીક્ષકે અપીલકર્તાની પૂછપરછ કરી અને કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ તેનું નિવેદન નોંધ્યું. સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું કે તે પરિસ્થિતિઓમાં સ્પષ્ટ હતું કે જે સમયે કસ્ટમ્સ અધિકારીએ અપીલકર્તાનું નિવેદન નોંધ્યું હતું, તે સમયે તેને ઔપચારિક રીતે "કોઈપણ ગુનાનો આરોપી" બનાવવામાં આવ્યો ન હતો અને તેથી, તેનું નિવેદન ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦(૩) થી પ્રભાવિત થતું નથી.

૪૯. ડિરેક્ટોરેટ ઓફ એન્ફોર્સમેન્ટ વિ. દીપક મહાજન અને અન્ય, (૧૯૯૪)૩ એસ.સી.સી. ૪૪૦માં, સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ વિચારણા માટે ઉઠાવવામાં આવેલ કાનૂની પ્રશ્ન નીચે મુજબ હતો: "શું એવો મેજિસ્ટ્રેટ, જેના સમક્ષ ૧૯૭૩ના ફોરેન એક્સચેન્જ રેગ્યુલેશન એક્ટની કલમ ૩૫ની ઉપકલમ (૧)

હેઠળ ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને, જે ૧૯૬૨ના કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૧૦૪ની ઉપકલમ (૧) સાથે સમાન વિષયવસ્તુ ધરાવે છે, ફોરેન એક્સચેન્જ રેગ્યુલેશન એક્ટની કલમ ૩૫ની ઉપકલમ (૨) હેઠળ રજૂ કરવામાં આવે છે, તેને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) હેઠળ તેવી વ્યક્તિની અટકાયત મંજૂર કરવાની અધિકારક્ષેત્રતા છે ?”

૫૦. ઉપરોક્ત પ્રશ્નનો જવાબ આપતાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે દીપક મહાજનના કેસમાં આ મુજબ નિર્ધારિત કર્યું હતું: “૧૧૬. રાજ્યનું પ્રતિનિધિત્વ કરતાં કોઈ ગુનાની તપાસ કરનાર પોલીસ અધિકારી સંહિતાની કલમ ૧૭૩ હેઠળ અહેવાલ દાખલ કરે છે અને તે ફરિયાદી બની જાય છે, જ્યારે વિશેષ અધિનિયમો હેઠળની ફરિયાદ પક્ષની એજન્સી ફરિયાદી તરીકે ફરિયાદ દાખલ કરે છે, અર્થાત્ ફેરા મામલામાં કલમ ૬૧(૨) હેઠળ અને કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૭ હેઠળ. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, પોલીસ અધિકારી તપાસ પૂર્ણ થયા પછી સંહિતાની કલમ ૧૭૩ હેઠળ અહેવાલ દાખલ કરે છે, જેના આધારે મેજિસ્ટ્રેટ સંહિતાની કલમ ૧૮૦(૧)(બી) હેઠળ અહેવાલમાં પ્રગટ થતો કોઈપણ ગુનો સંજ્ઞાનમાં લઈ શકે છે; જ્યારે વિશેષ અધિનિયમો હેઠળ સશક્ત અથવા અધિકૃત અધિકારીએ અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ કોઈપણ ગુનો રચતા તથ્યો અંગે માત્ર ફરિયાદ જ દાખલ કરવી હોય છે, જે પ્રાપ્ત થતાં મેજિસ્ટ્રેટ સંહિતાની કલમ ૧૮૦(૧)(એ) હેઠળ તે ઉક્ત ગુનાનું સંજ્ઞાન લઈ શકે છે. પોલીસ અહેવાલના આધારે હોય કે તથ્યોની ફરિયાદ પ્રાપ્ત થતાં હોય, ગુનાનું સંજ્ઞાન લીધા પછી મેજિસ્ટ્રેટે સંહિતા હેઠળ નિર્ધારિત પ્રક્રિયા મુજબ અથવા વિશેષ અધિનિયમોમાં જો કોઈ વિશેષ પ્રક્રિયા નિર્ધારિત હોય તો તે

મુજબ કેસ આગળ વધારવો પડે છે. તેથી, ‘તપાસ’ શબ્દને માત્ર પોલીસ તપાસ સુધી મર્યાદિત રાખી શકાય નહીં; પરંતુ વિપરીત રીતે, આ શબ્દનો અર્થ વધુ વ્યાપક અને લવચીક છે જેથી તેમાં કોઈપણ એજન્સી દ્વારા કરવામાં આવેલી તપાસનો સમાવેશ થાય, ભલે તે પોલીસ અધિકારી હોય કે સશક્ત અથવા અધિકૃત અધિકારી હોય કે મેજિસ્ટ્રેટના નિર્દેશ હેઠળ તપાસ કરવાની સત્તા પ્રાપ્ત કોઈ ગૈર-પોલીસ વ્યક્તિ હોય.”

.....

૧૨૦. ઉપરોક્ત ચર્ચાથી એવું કહી શકાય નહીં કે અમલવારી અધિકારી અથવા કસ્ટમ્સ અધિકારી, પોલીસ અધિકારીના કિસ્સામાં જેમ અંતિમ અહેવાલ દાખલ કરવાની સત્તા ન હોવા છતાં, તપાસ કરવાની સત્તાથી વંચિત નથી.

.....

૧૩૨. ઉપરોક્ત કારણોસર, અમે એવું ઠરાવીએ છીએ કે ફેરા અને કસ્ટમ્સ અધિનિયમ સહિતના વિશેષ કાયદાઓ હેઠળના ગુનાઓની તપાસ, પૂછપરછ અને વિચારણા ક્ષેત્રે સંહિતાની કલમ ૪(૨)ની અમલવારી તાત્કાલિક રીતે આકર્ષાય છે અને પરિણામે સંહિતાની કલમ ૧૬૭ વિશેષ અધિનિયમો હેઠળના ગુનાની તપાસ અથવા પૂછપરછ દરમિયાન પણ લાગુ કરી શકાય છે, કારણ કે કલમ ૧૬૭ની અમલવારીને બાકાત રાખતી તેની વિરુદ્ધ કોઈ વિશિષ્ટ જોગવાઈ નથી.

.....

૧૩૬. પરિણામે, અમે ઠરાવીએ છીએ કે ફેરાની કલમ ૩૫ અને કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૪ની જોગવાઈઓ હેઠળ ધરપકડ કરાયેલા વ્યક્તિને અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવા અને તેની અટકાયત અંગે કલમ ૧૬૭ની ઉપકલમો (૧) અને (૨) સંપૂર્ણપણે લાગુ પડે છે અને ફેરાની કલમ ૩૫(૨)નું પાલન કરીને મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ લાવવામાં આવેલ અને ફેરા હેઠળ અમલવારીના કોઈ અધિકૃત અધિકારી દ્વારા ધરપકડ કરાયેલા વ્યક્તિની અટકાયતને મંજૂરી આપવા માટે મેજિસ્ટ્રેટને કલમ ૧૬૭(૨) હેઠળ અધિકારક્ષેત્ર છે.”

૫૧. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. પદમ નારાયણ અગ્રવાલ, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૯ એસ.સી. ૨૫૪) માં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે કસ્ટમ્સ અધિકારી દ્વારા કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરવાની સત્તા કાયદેસર સ્વરૂપની છે અને તેમાં હસ્તક્ષેપ કરી શકાય નહીં. કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ નો ઉલ્લેખ કરતાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે કલમ ૧૦૮ મેજિસ્ટ્રેટીય હસ્તક્ષેપનું પરિકલ્પન કરતી નથી. આ સત્તાનો ઉપયોગ વિભાગના ગેઝેટેડ અધિકારી દ્વારા કરવામાં આવે છે. તે સમન્સ પાઠવાયેલી વ્યક્તિને તે વિષય સંબંધે, જેના વિશે તેની પૂછપરછ કરવામાં આવે છે, સત્ય કહેવાની ફરજ પાડે છે. માત્ર આ કારણે કે એવું નિવેદન પુરાવામાં ગ્રાહ્ય છે અને તેનો ઉપયોગ તેની વિરુદ્ધ થઈ શકે છે, તે સત્ય કહેવામાંથી મુક્ત થતો નથી. કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ અધિકારીને પૂછપરછ કરાયેલી વ્યક્તિ પાસેથી સત્ય બહાર લાવવા સક્ષમ બનાવે છે. કલમ ૧૦૮ નો આધારભૂત હેતુ એ સુનિશ્ચિત કરવાનો છે કે વ્યક્તિની પૂછપરછ કરતો અધિકારી

ઘટનાસંબંધિત સંપૂર્ણ સત્ય પ્રાપ્ત કરે. એમ પણ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ નોંધાયેલા નિવેદનો, સંહિતા હેઠળ તપાસની પ્રક્રિયા દરમિયાન પોલીસ અધિકારીઓ દ્વારા નોંધાયેલા નિવેદનોથી અલગ અને ભિન્ન છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે રમેશ ચંદ્ર મહેતા વિ., ધ સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બંગાલ, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૦ એસ.સી. ૯૪૦, તથા આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર ઓફ સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ, રાજામુંદ્રી વિ. ડંકન એગ્રો ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિ., (૨૦૦૦)૭ એસ.સી.સી. ૫૩ ના નિર્ણયોનું અનુસરણ કર્યું હતું.

પર. આ અદાલતે, ભાવિન ઇમ્પેક્સ પ્રા. લિ. વિ. ગુજરાત રાજ્ય, ૨૦૧૦ (૨૬૦) ઈ.એલ.ટી. ૫૨૬ (ગુજ.) માં, આ પ્રશ્ન પર વિચાર કર્યો હતો કે કેન્દ્રિય આબકારી અધિનિયમ, ૧૯૪૪ હેઠળના સત્તાધિકારીઓને, ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૧૩ હેઠળ, વોરંટ વિના અને એફ.આઈ.આર. નોંધાવ્યા વિના અથવા સક્ષમ અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી અદાલત સમક્ષ ફરિયાદ દાખલ કર્યા વિના, કોઈ વ્યક્તિને ધરપકડ કરવાની સત્તા છે કે નહીં. આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે કેન્દ્રિય આબકારી અધિનિયમ હેઠળ ફોજદારી ગુનાઓની તપાસની સત્તાઓનું માત્ર પ્રદાન થવાથી કેન્દ્રિય આબકારી અધિકારી પોલીસ અધિકારી બની જતો નથી. વધુમાં, એવું પણ ઠરાવાયું હતું:

“૨૬, ઉપર અહીં ઉલ્લેખિત નિર્ણયો પરથી નીચેના સિદ્ધાંતો પ્રગટ થાય છે:—

(૫) જ્યાં કસ્ટમ્સ અધિકારી કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરે છે અને તે વ્યક્તિને તેની ધરપકડના

આધારોથી માહિતગાર કરે છે (જે કરવું તે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨(૧) હેઠળ બાધ્ય છે) જેથી કસ્ટમ્સ અધિનિયમની જોગવાઈઓના ઉલ્લંઘન અંગે, જે થયું હોવાનું તેને માનવા માટે કારણ હોય, તેની તપાસ હાથ ધરી શકાય, ત્યાં કોઈ અપરાધનો ઔપચારિક આરોપ હોતો નથી. કસ્ટમ્સ અધિનિયમના ઉલ્લંઘનથી થયેલા અને મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ ચાલનારી વિચારણા દરમિયાન દંડનીય એવા અપરાધના મામલે, જ્યારે તે હેતુ માટે સક્ષમ અધિકારી મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ ફરિયાદ દાખલ કરે ત્યારે આરોપ ઊભો થાય છે. (ક) ધરપકડ અને અટકાયત માત્ર કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમો ૧૦૭ અને ૧૦૮ હેઠળ અસરકારક રીતે તપાસ હાથ ધરવા માટે જ હોય છે, જેથી શુલ્કપાત્ર અથવા પ્રતિબંધિત માલની જમી અંગે નિર્ણય કરી શકાય અને દંડ લાદી શકાય. તે તબક્કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમનો ભંગ કરનારને મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ આરોપિત કરવાનો કોઈ પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી. સામાન્ય રીતે, દંડ અને માલની જમી અંગે નિર્ણય કર્યા પછી અથવા તેમ કર્યા વિના, જો કસ્ટમ્સ અધિકારી એવો અભિપ્રાય બનાવે કે ભંગ કરનાર સામે અભિયોજન ચલાવવું જોઈએ, તો તે કસ્ટમ્સ કલેક્ટરની મંજૂરીથી કલમ ૧૩૭ હેઠળ નિર્ધારિત રીતમાં ફરિયાદ દાખલ કરી શકે છે અને આવી ફરિયાદ દાખલ થાય ત્યાં સુધી કસ્ટમ્સ

અધિનિયમ હેઠળ જે વ્યક્તિ સામે તપાસ શરૂ કરવામાં આવી છે તે કલમ ૧૩૫ હેઠળ અપરાધના આરોપી વ્યક્તિના સ્વરૂપમાં ગણાતી નથી.

(૭) કસ્ટમ્સ અધિકારી આવકવેરા સંબંધિત અધિકારી છે, જે મુખ્યત્વે દાણચોરીની શોધખોળ, અમલવારી અને યોગ્ય શુલ્કની વસૂલાત તેમજ શુલ્ક ચૂકવ્યા વિના શુલ્કપાત્ર માલનો ભારતમાં પ્રવેશ રોકવા અને જેમના પ્રવેશ પર પ્રતિબંધ છે એવા માલના પ્રવેશને અટકાવવા અંગે સંબંધિત હોય છે. ”

૫૩. ભાવીન ઇમ્પેક્સ પ્રા. લિ. ના કેસમાં, આ અદાલતે વધુમાં એવું ઠરાવ્યું હતું કે: “૩૧. ઉપરોક્ત ચર્ચા અનિવાર્ય નિષ્કર્ષ તરફ દોરી જાય છે કે કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમની કલમ ૧૩ કેન્દ્રીય આબકારી અધિકારીઓને વોરંટ જારી કર્યા વિના અને મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ એફ.આઈ.આર. અથવા ફરિયાદ નોંધાયા વિના, જે વ્યક્તિ અધિનિયમ હેઠળ દંડને પાત્ર હોવાનું માનવા માટે તેને કારણ હોય તેવી વ્યક્તિને ધરપકડ કરવાની સત્તા આપે છે.” એક્સ એક્સ એક્સ ૫૫. તેથી, ઉપર ઉલ્લેખિત કેસ-કાયદો પૂરતા પ્રમાણમાં સ્પષ્ટ કરે છે કે કસ્ટમ્સ/ડી.આર.આઈ. અધિકારીઓ પોલીસ અધિકારીઓ નથી. કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૭ અથવા કલમ ૧૦૮ હેઠળ તપાસ ચલાવતો કસ્ટમ્સ અધિકારી પોલીસ અધિકારી નથી અને જે વ્યક્તિ વિરુદ્ધ આવી તપાસ કરવામાં આવે છે તે આરોપી નથી. કસ્ટમ્સ અધિકારી દ્વારા વ્યક્તિને ધરપકડ

કરવાની સત્તા કાનૂની સ્વરૂપની છે અને સામાન્ય રીતે, જ્યાં સુધી બળવાન પરિસ્થિતિઓ સ્થાપિત ન થાય ત્યાં સુધી અદાલતે તેમાં હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં. કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ નોંધાયેલા નિવેદનો, સંહિતા હેઠળની તપાસ દરમિયાન ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ પોલીસ અધિકારીઓ દ્વારા નોંધાયેલા નિવેદનોથી અલગ અને ભિન્ન છે. એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ

૬૦. અમે આ બાબતે સંતોષ પામ્યા નથી કે ૧૯૬૨ના અધિનિયમ હેઠળ કસ્ટમ્સ અધિકારીઓમાં એવી સત્તાઓ નિહિત કરવામાં આવી છે કે તેઓને પોલીસ અધિકારીઓ ગણવા જોઈએ. જોગવાઈઓનું નજીકથી વાચન કરવાથી જણાય છે કે તેમને અપાયેલી સત્તાઓ તેમને પોલીસ અધિકારી બનાવતી નથી અથવા તેમને પોલીસ અધિકારીઓના સ્તરે લઈ જતી નથી, અને તે માત્ર તેમની ફરજો બજાવવામાં કેટલીક અસુવિધાઓ ટાળવા માટે જ નિર્ધારિત છે. જ્યારે અમે અસુવિધાઓ કહીએ છીએ, ત્યારે તે નાગરિક તથા વિભાગ બંનેને થતી અસુવિધાઓ છે. શોધ, જસિ અને ધરપકડની સત્તાઓ ૧૯૬૨ના અધિનિયમના અધ્યાય ૧૩માં સમાવિષ્ટ છે.

૬૧. તેમ છતાં, શ્રી પંડ્યા દ્વારા કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૪ ની જોગવાઈઓ પર ઘણો આધાર મુકવામાં આવ્યો છે, જેમાં ધરપકડ કરવાની સત્તા સમાવવામાં આવી છે. કલમ ૧૦૪ જુના અધિનિયમની કલમો ૧૭૩ થી ૧૭૫ ના સમકક્ષ છે. તે કલમો હેઠળ, જો કોઈ વ્યક્તિ સામે એવો વાજબી સંદેહ અસ્તિત્વમાં હોય કે તે વ્યક્તિ તે અધિનિયમ

હેઠળના કોઈ ગુનામાં દોષિત હતી, તો તેને કોઈપણ સ્થળે કસ્ટમ્સના કોઈ અધિકારી અથવા દાણચોરીના નિવારણ માટે વિધિવત્ નિયોજિત અન્ય કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા ધરપકડ કરી શકાતી હતી. જુના અધિનિયમની કલમ ૧૭૪ હેઠળ ધરપકડ કરાયેલ દરેક વ્યક્તિને તાત્કાલિક રીતે નજીકના મેજિસ્ટ્રેટ અથવા કસ્ટમ્સ કલેક્ટર સમક્ષ લઈ જવાનું હતું. જો તેને મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ લઈ જવામાં આવે, તો કલમ ૧૭૫ હેઠળ મેજિસ્ટ્રેટ તેને જેલમાં મોકલવાનો અથવા કસ્ટમ્સના યોગ્ય અધિકારીઓ સાથે સંપર્ક સાધી શકે એટલા સમય સુધી તેને પોલીસની કસ્ટડીમાં રાખવાનો આદેશ આપી શકતા હતા અને તેમાં એવી જોગવાઈ હતી કે મેજિસ્ટ્રેટે આવી કોઈપણ વ્યક્તિને તેના દ્વારા સંતોષકારક જામીનગીરી આપતાં મુક્ત કરવી જોઈએ. કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૪ ધરપકડ કરવાની સત્તાના ઉપયોગને ફક્ત એવા અધિકારીઓ સુધી મર્યાદિત કરે છે, જેઓ કસ્ટમ્સ કલેક્ટર દ્વારા સામાન્ય રીતે અથવા વિશેષ રીતે અધિકૃત કરાયેલા હોય અને તે પણ ત્યારે જ જ્યારે તેમને એવું માનવાનો કારણ હોય કે કોઈ ગુનો કરવામાં આવ્યો છે. જુના અધિનિયમની કલમ ૧૭૩ અને અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૪ વચ્ચેનો નોંધપાત્ર તફાવત એવો છે કે જુના અધિનિયમ હેઠળ તે વાજબી સંદેહના આધારે ધરપકડ કરી શકતો હતો, જ્યારે નવી કલમ હેઠળ તેને એવો વાજબી વિશ્વાસ હોવો આવશ્યક છે કે સંબંધિત વ્યક્તિ ગુનામાં દોષિત રહી છે. નિશ્ચિતપણે, આ જોગવાઈ નાગરિકના હિત માટે છે અને તેનો હેતુ કસ્ટમ્સ અધિકારીઓને વધુ વિશાળ સત્તાઓ આપવાનો નથી. અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૪ ની ઉપકલમ (૨) વ્યવહારિક રીતે જુના અધિનિયમની કલમ

૧૭૪ જેવી જ છે, ફક્ત ‘તાત્કાલિક’ શબ્દના સ્થાને ‘મિનજરૂરી વિલંબ વિના’ શબ્દો મૂકવામાં આવ્યા છે. જોકે, તેનો અર્થ એ જ થાય છે. તેનો હેતુ અસ્થાયી અવધિની અસુવિધાનો નિવારણ કરવાનો છે. પરંતુ ઉપકલમ (૩) પર ઘણો આધાર મુકવામાં આવે છે, કારણ કે તેમાં આ મુજબ જોગવાઈ છે: “જ્યાં કસ્ટમ્સના કોઈ અધિકારીએ ઉપકલમ (૧) હેઠળ કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરી હોય, ત્યાં એવી વ્યક્તિને જામીન પર અથવા અન્યથા મુક્ત કરવાની હેતુસર, તેને દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૮૮૮ હેઠળ પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીને હોય તેવી જ સત્તાઓ હશે અને તે જ જોગવાઈઓને આધીન રહેશે.”

૬૨/ હવે, એ સાચું છે કે આ ઉપકલમમાં ‘પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી’નો ઉલ્લેખ છે. પરંતુ ત્યારબાદ પ્રશ્ન એ થાય છે કે પોલીસ અધિકારીની કઈ સત્તાઓ કસ્ટમ્સ અધિકારીઓને આપવામાં આવી છે.

આ જોગવાઈ તપાસ અને અહેવાલ અંગે કસ્ટમ્સના અધિકારીઓને પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીની સત્તાઓ આપતી નથી. જામીન મંજૂર કરવાની સત્તા અંગે તેમણે શું કરવું જોઈએ અથવા શું ન કરવું જોઈએ તે વિગતે દર્શાવી સત્તાની વ્યાખ્યા કરવાને બદલે, થોડા સમાન પરિસ્થિતિમાં રહેલા બીજા અધિકારીની સત્તાઓનો સંદર્ભ આપવા માટે સંક્ષિપ્ત અને સુગમ રીત અપનાવવામાં આવી છે. તેની ભાષા અનુસાર, આ ઉપકલમ કસ્ટમ્સના અધિકારીઓને પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી સમકક્ષ ગણાવતી નથી, તેમજ અનુમાનથી તેને એવો અધિકારી પણ બનાવતી નથી.

તેથી, તેનો અર્થ માત્ર એટલો જ છે કે આવા વ્યક્તિને જામીન પર મુક્ત કરવા અથવા અન્ય રીતે મુક્ત કરવા માટે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતામાં નિર્ધારિત સત્તાઓ તેને પ્રાપ્ત છે. એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ ૬૭. ઉપરોક્તમાંથી, નીચેનું સ્પષ્ટ થાય છે:

(૧) કસ્ટમ્સ અધિનિયમની જોગવાઈઓનો મુખ્ય હેતુ આયાત અને નિકાસ પર શુલ્ક લાદવું અને તેની વસૂલાત કરવી, આયાત-નિકાસની પ્રક્રિયાઓ, માલની આયાત અને નિકાસ પર પ્રતિબંધો, દંડ, ગુનાઓ વગેરે સંબંધિત છે, અને આ મુખ્ય હેતુ માટે તે હેઠળ કસ્ટમ્સ અધિકારીઓની નિમણૂક કરવામાં આવી છે. જેથી તેઓ આ બાબતમાં પોતાની ફરજો બજાવી શકે, તે માટે તેમને એવી સત્તાઓ સોંપવામાં આવી છે કે શુલ્કચોરી ન થાય અને શુલ્કચોરી માટે દોષિત વ્યક્તિઓને કાયદેસર રીતે જવાબદાર ઠેરવવામાં આવે.

(૨) કસ્ટમ્સ અધિકારી પોલીસ દળનો સભ્ય નથી. તેને કાયદો અને વ્યવસ્થા જાળવવાની ફરજ સોંપવામાં આવેલી નથી. તેને એવી સત્તાઓ સોંપવામાં આવેલી છે જે ખાસ કરીને કસ્ટમ્સ શુલ્કની વસૂલાત અને દાણચોરીની અટક માટે સંબંધિત છે. ધરપકડ કરવાની સત્તા, અટકાયત કરવાની સત્તા, શોધ કરવાની અથવા શોધ વોરંટ મેળવવાની સત્તા અને પુરાવા એકત્ર કરવાની સત્તા સી કસ્ટમ્સ અધિનિયમની જોગવાઈઓના પાલનનો અમલ કરાવવા માટે કસ્ટમ્સ અધિકારીમાં નિહિત કરવામાં આવી છે. કસ્ટમ્સ અધિકારી, સી કસ્ટમ્સ અધિનિયમના સંદિગ્ધ ભંગ

અંગે તપાસ કરતી વખતે, ગુનાની કરવામાં આવેલી બાબતની તપાસમાં પોલીસ અધિકારી જે તપાસની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરી શકે તેવી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતો નથી. તેને મુખ્યત્વે જમી અને દંડના ન્યાયનિર્ણયના હેતુસર અધિનિયમના ભંગોની તપાસ કરવાની સત્તા આપવામાં આવી છે. તેને મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા વિચારણાપાત્ર ગુનાની તપાસ કરવાની સત્તા નથી, તેમજ તેને ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૭૩ હેઠળ અહેવાલ રજૂ કરવાની સત્તા પણ નથી. તે માત્ર સક્ષમ મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ લેખિત ફરિયાદ જ કરી શકે છે.

(૩) ‘કોઈપણ વ્યક્તિ’ શબ્દપ્રયોગમાં એવી વ્યક્તિનો પણ સમાવેશ થાય છે કે જેના વિશે માલની દાણચોરીમાં સંકળાયેલ હોવાનો સંદેહ હોય અથવા એવું માનવામાં આવતું હોય. પરંતુ, કસ્ટમ્સ અધિકારી દ્વારા એવી વ્યક્તિને, કારણ કે તે દાણચોરીના માલના કબજામાં મળી આવે છે અથવા તે માલની દાણચોરીમાં સંકળાયેલ હોવાના સંદેહે, ધરપકડ કરવામાં આવી હોય, તો પણ જ્યારે કસ્ટમ્સ અધિકારી તેને નિવેદન આપવા અથવા કોઈ દસ્તાવેજ કે વસ્તુ રજૂ કરવા કહે છે, ત્યારે તે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૦ (૩) ના અર્થમાં કોઈ ગુનાનો આરોપી ગણાતો નથી. કસ્ટમ્સ અધિકારી દ્વારા લેવાતા પગલાં કસ્ટમ્સ અધિનિયમ હેઠળ તપાસ હાથ ધરવા તથા જકાતપાત્ર અથવા પ્રતિબંધિત માલની જમી વિષે નિર્ણય કરવા અને દંડ લાદવાના હેતુસર લેવાતા હોય છે. તે તબક્કે કસ્ટમ્સ અધિકારી કસ્ટમ્સ અધિનિયમની જોગવાઈઓનો ભંગ

કર્્યાનો સંદેહ ધરાવતી વ્યક્તિ પર કોઈ ગુનો આચરવાનો આરોપ મૂકતો નથી. તેની પ્રાથમિક ફરજ દાણચોરી અટકાવવાની અને કસ્ટમ્સ શુલ્ક વસૂલ કરવાની છે; કસ્ટમ્સ અધિનિયમની જોગવાઈઓનો ભંગ કર્યાનો સંદેહ ધરાવતી વ્યક્તિ વિરુદ્ધ દાણચોરી સંબંધિત પુરાવા એકત્રિત કરતાં સમયે, તે મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ ચાલનારી સુનાવણીમાં દંડનીય કોઈ ગુનાનો આરોપ તે વ્યક્તિ પર મૂકતો નથી.

(૪) જ્યાં કોઈ કસ્ટમ્સ અધિકારી કોઈ વ્યક્તિને ધરપકડ કરે છે અને તેની ધરપકડના કારણોની જાણ તે વ્યક્તિને કરે છે (જે તે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨(૧) હેઠળ કરવા માટે બંધાયેલ છે) તેવા હેતુસર કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમની જોગવાઈઓના ઉલ્લંઘન અંગે તપાસ ચલાવી શકાય, જે થયાનું માનવા માટે તેને કારણ હોય, ત્યાં કોઈ ગુનાનો ઔપચારિક આક્ષેપ હોતો નથી. કસ્ટમ્સ અધિનિયમના ઉલ્લંઘનથી બનેલા અને મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષની કાર્યવાહી દરમિયાન દંડનીય એવા ગુનાના કિસ્સામાં, જ્યારે તે બાબતમાં સક્ષમ અધિકારી દ્વારા મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવે ત્યારે જ આક્ષેપ ઊભો થાય છે. (૫) ધરપકડ અને અટકાયતનો હેતુ માત્ર કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૭ અને ૧૦૮ હેઠળની તપાસ અસરકારક રીતે હાથ ધરવા માટે છે, જેથી શુલ્કલાયક માલ અથવા જમીનપાત્ર પ્રતિબંધિત માલ અંગે નિર્ણય કરી શકાય અને દંડ લાદી શકાય. તે તબક્કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમનો ભંગ કરનારને મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ આરોપસર રજૂ કરવાનો કોઈ

પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી. સામાન્ય રીતે, માલ અંગે દંડ અને જમીનો નિર્ણય કર્યા પછી અથવા તેમ કર્યા વિના, જો કસ્ટમ્સ અધિકારી એવો અભિપ્રાય બનાવે કે ગુનેગાર વિરુદ્ધ અભિયોજન હાથ ધરવું જોઈએ, તો તે કસ્ટમ્સ કલેક્ટરના મંજૂરથી કલમ ૧૩૭ હેઠળ નિર્ધારિત રીતમાં ફરિયાદ દાખલ કરી શકે છે, અને આવી રીતે ફરિયાદ દાખલ ન થાય ત્યાં સુધી કસ્ટમ્સ અધિનિયમ હેઠળ જેના વિરુદ્ધ તપાસ શરૂ કરવામાં આવી હોય એવી વ્યક્તિ કલમ ૧૩૫ હેઠળના ગુનામાં આરોપિત વ્યક્તિના સ્વરૂપમાં આવતી નથી.

(૬) કસ્ટમ્સ અધિકારી એક આવક અધિકારી છે, જે મુખ્યત્વે દાણચોરીની શોધખોળ, અમલીકરણ અને યોગ્ય શુલ્કની વસૂલાત, તથા શુલ્ક ચૂકવ્યા વિના શુલ્કપાત્ર માલનો ભારતમાં પ્રવેશ અને જે માલનો પ્રવેશ પ્રતિબંધિત છે તેવા માલના પ્રવેશને રોકવા અંગે સંકળાયેલ હોય છે.

(૭) કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૪ (૧) હેઠળ અટકાયતમાં લેવામાં આવેલ વ્યક્તિ 'કોઈપણ બિનજામીનપાત્ર ગુનાના આચરણ અંગે શંકાસ્પદ' એવા અભિવ્યક્તિના વ્યાપમાં આવશે. કલમ ૧૦૪ હેઠળ કસ્ટમ્સ અધિકારી દ્વારા અટકાયતમાં લેવામાં આવેલ વ્યક્તિ એવો ગુનો કર્યાની શંકા હેઠળની વ્યક્તિ ગણાશે, કારણ કે આવી અટકાયત ત્યારે જ કરવામાં આવે છે જ્યારે કસ્ટમ્સ અધિકારીને એવું માનવાનું કારણ હોય કે આવી વ્યક્તિ કસ્ટમ્સ

અધિનિયમની કલમ ૧૩૫ હેઠળ દંડનીય ગુનામાં દોષિત રહી છે.

(૮) પોલીસ ગુનાના નિવારણ અને શોધખોળ માટેનું સાધન છે, જેને પોલીસ રાખવાનો મુખ્ય હેતુ કહી શકાય. કસ્ટમ્સ અધિકારીઓની સત્તાઓ વાસ્તવમાં આવા હેતુ માટે નથી અને તે માલની દારાચોરીને રોકવા, કસ્ટમ્સ શુલ્કની યથાયોગ્ય વસૂલાત સુનિશ્ચિત કરવા તથા જે માલ પર કોઈ શુલ્ક ચૂકવવામાં આવ્યું નથી તેવા માલની જપ્તી કરીને અને દંડ તથા અર્થદંડ લાદીને દેશના રાજસ્વના હિતમાં કઈ કાર્યવાહી કરવી તે નક્કી કરવા માટે નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે.

ઓમ પ્રકાશના કેસ :

૬૮. હવે આપણે ઓમ પ્રકાશ (ઉપરોક્ત) કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર વિચાર કરીશું. સર્વોચ્ચ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે, ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ દંડનીય ગુનાઓ અને કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમ, ૧૯૪૪ તથા કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ હેઠળના ગુનાઓ વચ્ચેનો ભેદ ધ્યાનમાં લઈ, નીચે મુજબ નિર્ધારિત કર્યું હતું: “૧૬. જેમ કે આ ચુકાદામાં અગાઉ અહીં દર્શાવવામાં આવ્યું છે, સંહિતાની કલમ ૨(એ) ‘જામીનપાત્ર ગુનો’ એવી રીતે વ્યાખ્યાયિત કરે છે કે જે ગુનો સંહિતાની પ્રથમ અનુસૂચિમાં જામીનપાત્ર તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યો હોય અથવા જે હાલ અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈ કાયદા દ્વારા જામીનપાત્ર બનાવવામાં આવ્યો હોય. ગુનાઓના વર્ગીકરણ સાથે સંબંધિત સંહિતાની પ્રથમ અનુસૂચિ બે ભાગોમાં વહેંચાયેલ છે. પ્રથમ ભાગ દંડ સંહિતા હેઠળના

ગુનાઓ સાથે સંબંધિત છે, જ્યારે બીજો ભાગ અન્ય કાયદાઓ સંબંધી ગુનાઓના વર્ગીકરણ સાથે સંબંધિત છે. કારણ કે આ ગુનાઓ ૧૯૪૪ના અધિનિયમ હેઠળના ગુનાઓ સાથે સંબંધિત છે, પ્રથમ અનુસૂચિનો બીજો ભાગ હાલના પ્રકરણોમાં લાગુ પડશે. ગુનાઓની યાદીમાં અંતિમ પ્રવેશમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે જો ગુનો ત્રણ વર્ષથી ઓછી મુદતના કારાવાસથી અથવા માત્ર દંડથી દંડનીય હોય, તો એવો ગુનો અસંજોય અને જામીનપાત્ર ગણાશે. અનુલક્ષીને, જો ગુનાઓ ઉક્ત વર્ગમાં આવે, તો તેઓ અસંજોય તેમજ જામીનપાત્ર બંને ગણાશે. જોકે, ૧૯૪૪ના અધિનિયમના મામલે, કલમ ૯-એને ધ્યાનમાં લેતાં, અધિનિયમ હેઠળના બધા ગુનાઓ અસંજોય બનાવવામાં આવ્યા છે અને કલમ ૧૫૫ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખતા, આવા કેસોમાં તપાસ શરૂ કરી શકાતી નથી અને ન તો એવા ગુના અંગે કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ, તેવી ધરપકડ માટેના વોરંટ વિના, કરી શકાતી નથી.

૩૪. શ્રી પરાસરન દ્વારા કરવામાં આવેલી આગળની રજૂઆત ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની પ્રથમ અનુસૂચિના ભાગ રની જોગવાઈઓ સંબંધે હતી અને રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે તેને અર્થપૂર્ણ અર્થઘટન આપવું આવશ્યક છે. એવો આગ્રહ કરવામાં આવ્યો હતો કે માત્ર એટલા માટે કે મેજિસ્ટ્રેટને ત્રણ વર્ષથી ઓછી સજા ફરમાવવાનો વિવેકાધિકાર આપવામાં આવ્યો હતો, તે કારણે તે ઉક્ત અનુસૂચિના ત્રીજા મથાળામાં આવશે જ અને, તેથી, તે અસંજોય અને જામીનપાત્ર ગણાશે. બીજી તરફ, જ્યાં સુધી મેજિસ્ટ્રેટ પાસે કોઈ

વ્યક્તિને ત્રણ વર્ષ અથવા તેથી વધુના કારાવાસની સજા આપવાની સત્તા હોય, ત્યાં સુધી, આ હકીકત હોવા છતાં કે તેને ત્રણ વર્ષથી ઓછી સજા નિર્ધારિત કરવાનો વિવેકાધિકાર છે, તે ગુનો બીજા મથાળામાં આવશે અને પરિણામે એવો ગુનો બિનજામીનપાત્ર બનશે. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે મૂળ તત્વ એ છે કે સંહિતાની પ્રથમ અનુસૂચિના ભાગ ૨માં ગુનો કયા મથાળામાં આવે છે તે નક્કી કરવાનું માપદંડ મહત્તમ સજા છે, મેજિસ્ટ્રેટ ઓછી સજા ફરમાવવા માટે વિવેકાધિકારનો ઉપયોગ કર્યો છે કે નહીં તે નહીં.

૩૫. પોતાની દલીલોને સમર્થન આપવા માટે, શ્રી પરાસરણે આ અદાલતના સી.બી.આઈ. વિ. તપન કુમાર સિંહ [(૨૦૦૩) ૬ એસ.સી.સી. ૧૭૫ : ૨૦૦૩ એસ.સી.સી. (ફિ) ૧૩૦૫] અને ભૂપિંદર સિંહ વિ. જર્નેલ સિંહ [(૨૦૦૬) ૬ એસ.સી.સી. ૨૭૭ : (૨૦૦૬) ૩ એસ.સી.સી. (ફિ) ૧૦૧] ના નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કર્યો, જેનો, જરૂરી જણાશે તો, સંદર્ભ લેવામાં આવશે.

૩૬. જેમ કે અમે આ ચુકાદાના પ્રથમ પરિચ્છેદમાં સૂચવ્યું છે, તેમ કેન્દ્રિય આબકારી અધિનિયમ, ૧૯૪૪, સંબંધિત આ મામલાઓના સમૂહમાં અમારે જે પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવાનો છે તે એ છે કે શું ઉક્ત અધિનિયમ હેઠળના તમામ ગુનાઓ બિન-સંજોય છે અને, જો એવું હોય, તો શું આવા ગુનાઓ જામીનપાત્ર છે? ઉક્ત પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવા માટે, સર્વપ્રથમ ઉક્ત

પ્રશ્ન સંબંધિત ઉક્ત અધિનિયમની જોગવાઈઓનું અવલોકન કરવું આવશ્યક રહેશે.

૩૭. કલમ ૯-એ ની ઉપકલમ (૧), જેનો અંશ અગાઉ અહીં ઉદ્ધૃત કરવામાં આવ્યો છે, તેમાં સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ અને નિર્વિવાદ શબ્દોમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતામાં રહેલા કોઈપણ વિરોધાભાસી પ્રાવધાન હોવા છતાં, કલમ ૯ હેઠળના ગુનાઓને તે સંહિતાના અર્થમાં અસંજોય ગણવામાં આવશે. તેથી, તેના વિપરીત ઠરાવવાનો કોઈ અવકાશ રહેતો નથી. આ જ પરિપ્રેક્ષ્યમાં અમારે શ્રી રોહતગી દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતો પર વિચાર કરવો પડશે કે, કારણ કે કલમ ૯ હેઠળના બધા ગુનાઓને ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાના અર્થમાં અસંજોય ગણવાના છે, તેથી આવા ગુનાઓને જામીનપાત્ર પણ ગણવા જોઈએ. ૩૮.

“જામીનપાત્ર ગુનો” શબ્દપ્રયોગની વ્યાખ્યા સંહિતાની કલમ ૨(એ) માં કરવામાં આવી છે અને ચુકાદાના પરિચ્છેદ ૬ માં ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ, તેનો અર્થ એવો ગુનો થાય છે કે જે સંહિતાની પ્રથમ અનુસૂચિમાં જામીનપાત્ર તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યો હોય અથવા જે હાલમાં અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈ કાયદા દ્વારા જામીનપાત્ર બનાવવામાં આવ્યો હોય. અગાઉ નોંધાયું તેમ, સંહિતાની પ્રથમ અનુસૂચિ ભાગ ૧ અને ભાગ ૨ થી બનેલી છે. જ્યાં ભાગ ૧ દંડ સંહિતા હેઠળના ગુનાઓ સાથે સંબંધિત છે, ત્યાં ભાગ ૨ અન્ય કાયદાઓ હેઠળના ગુનાઓ સાથે સંબંધિત છે. તદનુસાર, જો પ્રથમ અનુસૂચિના ભાગ ૨ ની

જોગવાઈઓ લાગુ પાડવાની હોય, તો કોઈ ગુનો સંજોય (અર્થાત અસંજોય) અને જામીનપાત્ર થવા માટે એવો ગુનો હોવો જોઈએ કે જે માટે ત્રણ વર્ષથી ઓછી મુદતની કેદ અથવા માત્ર દંડની સજા નિર્ધારિત હોય, જે ઝક્ત ભાગમાં દર્શાવાયેલ ગુનાઓની શ્રેણી હેઠળની ત્રીજી નોંધ છે. ત્રણ વર્ષ અથવા તેથી વધુ, પરંતુ સાત વર્ષથી વધુ નહીં, એવી કેદથી દંડનીય ગુનાને સંજોય અને અજામીનપાત્ર તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યો છે. પરંતુ જો ૧૯૪૪ ના અધિનિયમની કલમ ૯ હેઠળના બધા ગુનાઓને અસંજોય ગણવામાં આવે, તો તેવી સ્થિતિમાં જામીન મંજૂર કરવાનો હેતુ સાધવા માટે ભાગ ૨ માં દર્શાવાયેલ ગુનાઓની બીજી નોંધ પણ આકર્ષિત થઈ શકે, કારણ કે, ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ, ૧૯૪૪ ના અધિનિયમની કલમ ૯ હેઠળના બધા ગુનાઓને અસંજોય ગણવામાં આવ્યા છે.”

૬૯. તેથી, ઉપરોક્તમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, ગુનો જામીનપાત્ર છે કે અજામીનપાત્ર, તે નિર્ધારિત કરવા માટે ઓમ પ્રકાશના નિર્ણયનો મુખ્ય ભાર આ મુદ્દા પર હતો કે ગુનો બિન-સંજોય હોવાથી, તે જામીનપાત્ર હોવો આવશ્યક હતો.

૭૦. ઓમ પ્રકાશ (પૂર્વોક્ત) માં, કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમ, ૧૯૪૪ અને કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ સંબંધિત કેસોમાં તપાસ અંગે એવો પ્રશ્ન ઊભો થયો હતો કે ઉક્ત અધિનિયમો હેઠળના અધિકારીઓ આવી ગુનાઓના સંદર્ભમાં, જે અસંજોય અને જામીનપાત્ર હતા, શું વોરંટ વિના ધરપકડ કરી શકે કે નહીં. આબકારી અથવા કસ્ટમ્સના

અધિકારીઓની તપાસ શરૂ કરવાની તથા વોરંટ વિના ધરપકડ કરવાની સત્તાઓ અંગે ચર્ચા કરવામાં આવી હતી અને શું આવા અધિકારીઓ પાસે પોલીસ અધિકારી સમકક્ષ સત્તાઓ છે કે નહીં તે બાબતનું પણ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે કોઈ ગુનો સંજોય અને જામીનપાત્ર ગણાવવા માટે તે એવો ગુનો હોવો જોઈએ કે જે માટે ત્રણ વર્ષથી ઓછી મુદતની કેદની સજા નિર્ધારિત હોય. વધુમાં, ત્રણથી સાત વર્ષની અવધિ સુધીની સજા પાત્ર તમામ ગુનાઓ સંજોય અને અજામીનપાત્ર તરીકે ગણવામાં આવી શકે. સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળના ગુનાઓની, કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમમાં સૂચિબદ્ધ ગુનાઓ સાથે સમકક્ષ કરી, કયા ગુનાઓ અસંજોય અને અજામીનપાત્ર છે તેવો નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય નહિ. એવું પણ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમ, ૧૯૪૪ને ધ્યાનમાં લેતાં અસંજોય ગુનાઓ સ્વભાવથી જામીનપાત્ર છે અને જો કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરવામાં આવે, તો તેને જામીન પર મુક્ત કરવામાં આવશે. સર્વોચ્ચ અદાલતે વધુમાં ઠરાવ્યું હતું કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ હેઠળના ગુનાઓ જામીનપાત્ર છે અને અધિકારીઓ પાસે પોલીસ અધિકારી જેવી જ સત્તાઓ છે.

૭૧. અમે વિવિધ વડી અદાલતોના વિવિધ નિર્ણયોની નોંધ લઈએ છીએ, જેઓ ઓમ પ્રકાશ (સુપ્રા) ના અનુપાતના સાચા તાત્પર્યનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે.

૭૨. બોમ્બે વડી અદાલતની ખંડપીઠ દ્વારા છગન ચંદ્રકાંત ભુજબળ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્યના કેસમાં

આપવામાં આવેલ, ૨૦૧૬ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન બોમ
 ૯૯૩૮ માં અહેવાલિત, અત્યંત વ્યાપક ચુકાદો અમારી માટે
 લાભરૂપ છે. બોમ્બે વડી અદાલતની ખંડપીઠ પી.એમ.એલ.એ.
 અધિનિયમ હેઠળના એક મુદ્દા સાથે સંકળાયેલ હતી. બોમ્બે
 વડી અદાલતે ઓમ પ્રકાશ (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણયનો વિચાર
 કર્યો હતો અને સાથે સાથે એ પ્રશ્નનો પણ વિચાર કર્યો હતો કે
 પી.એમ.એલ.એ. અધિનિયમ હેઠળ ધરપકડ કરનાર
 સત્તાધિકારીને ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ
 ૧૫૫(૧) હેઠળ નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન કરવું આવશ્યક હતું
 કે કેમ..... એક્સએક્સએક્સ ૭૭. અમે બોમ્બે વડી
 અદાલતની ખંડપીઠના તે નિર્ણયનો, જેમાં કસ્ટમ્સ
 અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ અને એન.ડી.પી.એસ.
 અધિનિયમની કલમ ૬૭ ની યોજના વચ્ચે સૂક્ષ્મ ભેદ
 દર્શાવવામાં આવ્યો છે, માત્ર એ હેતુથી ઉલ્લેખ કર્યો છે કે
 પુરાવામાં આવા નિવેદનોની ગ્રાહ્યતા અંગે શ્રી પંડ્યાએ કરેલ
 ઉગ્ર રજૂઆતોનો સામનો કરી શકાય. શ્રી પંડ્યાએ, પોતાની
 રજૂઆતો દરમિયાન, નૂર આગા (ઉપરોક્ત), નિર્મલ સિંહ
 પહેલવાન @ નિમ્મા (ઉપરોક્ત) અને વિનોદ સોલંકી
 (ઉપરોક્ત) નો ઉલ્લેખ કરીને પોતાની દલીલને બળ આપવાનો
 પ્રયાસ કર્યો છે કે જ્યારે વ્યક્તિ એવા અધિકારીની કસ્ટડીમાં
 હોય ત્યારે કસ્ટમ્સ અધિકારી દ્વારા નોંધાયેલા નિવેદનો
 પુરાવામાં ગ્રાહ્ય નથી અને ભારતીય પુરાવા અધિનિયમ,
 ૧૮૭૨ ની કલમ ૨૫ થી પ્રતિબંધિત થાય છે. સર્વોચ્ચ
 અદાલતના ઉપરોક્ત તમામ કેસોમાં વિષયવસ્તુ
 એન.ડી.પી.એસ. અધિનિયમની કલમ ૬૭ હતી.

૭૮. કોઈપણ દષ્ટિકોણથી જોવામાં આવે, તો આ મુદ્દો સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ વ્યાપક રીતે વિચારાધીન છે. સર્વોચ્ચ અદાલતની બંધારણીય બેંચ આ મુદ્દાનો નિર્ણય કરશે. ક્ષક્ષક્ષ ૮૪. આ અદાલતને સ્વાતી મેન્થોલ એન્ડ એલાઈડ કેમિકલ્સ લિ. વિ. સંયુક્ત નિયામક – ડિરેક્ટોરેટ ઓફ રેવન્યુ ઇન્ટેલિજન્સ (વિશેષ દીવાની અરજી નં. ૨૮૯૪ ઓફ ૨૦૧૩, તા. ૮મી જાન્યુઆરી ૨૦૧૪ના રોજ નક્કી કરાયેલ) ના કેસમાં 'યોગ્ય અધિકારી' શબ્દપ્રયોગ સાથે વ્યવહાર કરવાનો અવસર આવ્યો હતો. ઉક્ત મામલામાં સંકળાયેલ મુદ્દો અધિનિયમની કલમ ૧૭, ૧૮ અને ૨૮ના સંદર્ભમાં 'યોગ્ય અધિકારીઓ' દ્વારા સત્તાનો ઉપયોગ કરવા અંગેનો હતો. સૈયદ અલી (ઉપરોક્ત) ના કેસ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો..... ક્ષક્ષક્ષ

અંતિમ નિષ્કર્ષ :

૯૨. અમે અમારા અંતિમ નિષ્કર્ષોનું સંક્ષેપમાં નીચે મુજબ સારાંશ રજૂ કરીએ છીએ:

(૧) કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ હેઠળના કોઈપણ ગુના માટે, કસ્ટમ્સ અધિકારી દ્વારા કોઈપણ વ્યક્તિની ધરપકડ કરી શકાય છે, જો આવા અધિકારીને એવું માનવા માટે કારણો હોય કે તેવી વ્યક્તિએ કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૩૨ અથવા કલમ ૧૩૩ અથવા કલમ ૧૩૫ અથવા કલમ ૧૩૫એ અથવા કલમ ૧૩૬ હેઠળ દંડનીય ગુનો કર્યો છે, અને આવી પરિસ્થિતિઓમાં, કસ્ટમ્સ અધિકારી લલિતા કુમારી

(ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે પ્રતિપાદિત કરેલા સિદ્ધાંતનું પાલન કરવા બાધ્ય નથી.

(૨) જ્યારે કોઈ વ્યક્તિને કસ્ટમ્સના અધિકારી દ્વારા, કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૪ હેઠળ તેની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને ધરપકડ કરવામાં આવે છે, ત્યારે ધરપકડ અમલમાં મુકનાર અધિકારી કાયદા મુજબ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમો ૧૫૪ થી ૧૫૭ ની જોગવાઈઓનું પાલન કરવા માટે બાધ્ય નથી. કસ્ટમ્સનો અધિકારી, એવી વ્યક્તિની ધરપકડ કર્યા પછી, તે વ્યક્તિને આવી ધરપકડના આધારોથી અવગત કરવાનું રહેશે, અને ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને બિનજરૂરી વિલંબ વિના મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ લઈ જવાની રહેશે. જોકે, તે સમયે સંહિતાની કલમો ૧૫૪ થી ૧૫૭ ની જોગવાઈઓ લાગુ પડશે નહીં.

(૩) કસ્ટમ્સ/ડી.આર.આઈ. અધિકારીઓ પોલીસ અધિકારીઓ નથી અને તેથી, કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમો ૧૩૩ થી ૧૩૫ હેઠળના ગુના સંબંધે ધરપકડ કરાયેલા વ્યક્તિ વિરુદ્ધ એફ.આઈ.આર. નોંધાવવા તેઓ કાયદા મુજબ બંધાયેલા નથી.

(૪) ઓમ પ્રકાશ (પૂર્વોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતનો નિર્ણય વર્તમાન કેસ પર કોઈ અસર કરતો નથી.

(૫) કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ના હેતુઓ માટે ડી.આર.આઈ. અધિકારી 'યોગ્ય અધિકારી' છે. કસ્ટમ્સ/ડી.આર.આઈ. અધિકારીઓ પોલીસ અધિકારીઓ ન

હોવાથી, તેમની સમક્ષ કરવામાં આવેલા નિવેદનો પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૫ હેઠળ અગ્રાહ્ય ગણાતા નથી.

(૬) કોઈ ગુનાની તપાસ કરતા પોલીસ અધિકારી, રાજ્યનું પ્રતિનિધિત્વ કરીને, સંહિતાની કલમ ૧૭૩ હેઠળ અહેવાલ દાખલ કરે છે, તે ફરિયાદી બને છે, જ્યારે વિશેષ અધિનિયમો હેઠળ ફરિયાદ પક્ષની એજન્સી ફરિયાદી તરીકે ફરિયાદ દાખલ કરે છે, એટલે કે, કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૭ હેઠળ.

(૭) કસ્ટમ્સ અધિકારી દ્વારા કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરવાની સત્તા વૈધાનિક સ્વરૂપની છે અને તેમાં હસ્તક્ષેપ કરવો ન જોઈએ. અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ કોઈ મેજિસ્ટ્રીયલ હસ્તક્ષેપની કલ્પના કરતી નથી. કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ નોંધાયેલા નિવેદનો, સંહિતા હેઠળ તપાસ દરમિયાન પોલીસ અધિકારીઓ દ્વારા નોંધાયેલા નિવેદનોથી અલગ અને ભિન્ન છે. (૮) કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૪ માં આવેલ ‘કોઈપણ વ્યક્તિ’ શબ્દપ્રયોગમાં એવી વ્યક્તિનો સમાવેશ થાય છે જેના વિષે માલના દાણચોરી સાથે સંબંધિત હોવાની શંકા હોય અથવા એવું માનવામાં આવતું હોય. તેમ છતાં, દાણચોરીના માલના કબજામાં મળી આવવાને કારણે અથવા તે માલની દાણચોરીમાં સંકળાયેલ હોવાની શંકાને આધારે કસ્ટમ્સ અધિકારી દ્વારા ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને, જ્યારે કસ્ટમ્સ અધિકારી તેને નિવેદન આપવા અથવા કોઈ દસ્તાવેજ અથવા વસ્તુ રજૂ કરવા કહે, ત્યારે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦(૩) ના અર્થમાં ગુનાનો આરોપી માનવામાં આવતો નથી. જ્યાં કસ્ટમ્સ અધિકારી કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરે છે અને તેને તેની ધરપકડના આધારોથી

અવગત કરાવે છે, અને કસ્ટમ્સ અધિનિયમની જોગવાઈઓના ભંગ અંગે, જે થયેલો છે એવું માનવા માટે તેને કારણ હોય, તેવી તપાસ હાથ ધરવાના હેતુસર એવું કરે છે, ત્યાં ગુનાનો કોઈ ઔપચારિક આરોપ બનતો નથી. સંબંધિત બાબતમાં સક્ષમ અધિકારી દ્વારા મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવે ત્યારે આરોપ મૂકાયો હોવાનું કહી શકાય. ધરપકડ અને અટકાયત માત્ર કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમો ૧૦૭ અને ૧૦૮ હેઠળ અસરકારક તપાસ હાથ ધરવા માટે છે, જેથી શુલ્કપાત્ર અથવા પ્રતિબંધિત માલના જમીયોગ્ય હોવાનું નિર્ધારણ કરી શકાય અને દંડ લાદી શકાય. (૯) ઓમ પ્રકાશ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આપેલા નિર્ણયનો મુખ્ય ભાર, ગુનો જામીનપાત્ર છે કે બિનજામીનપાત્ર તે નિર્ધારિત કરવા બાબતે, આ મુદ્દા પર હતો કે ગુનો અસંજોય હોવાથી તે જામીનપાત્ર ગણાવાનો હતો. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, ઓમ પ્રકાશ (ઉપરોક્ત) માં “કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨, અને સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ અધિનિયમ, ૧૯૪૪ હેઠળના ગુનાઓ જામીનપાત્ર છે કે નહીં?” તે પ્રશ્નનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. જે સમયે ઓમ પ્રકાશ (ઉપરોક્ત) નો નિર્ણય આપવામાં આવ્યો હતો, તે સમયે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ હેઠળનો ગુનો સંજોય ન હતો. તેમ જ, ૨૦૧૨ ના અધિનિયમ નં. ૨૩ તથા ૨૦૧૩ ના અધિનિયમ નં. ૧૭ દ્વારા અનુક્રમે કલમ ૧૦૪ માં સુધારો થાય તે પહેલાં, કયા કેસો બિનજામીનપાત્ર અને કયા કેસો જામીનપાત્ર ગણાય તેની વર્ગીકરણ પણ અસ્તિત્વમાં નહોતું.

(૧૦) કેન્દ્રિય ઉત્પાદન શુલ્કના કેન્દ્રીય બોર્ડ દ્વારા તા. ૭મી જુલાઈ ૧૯૯૭ના રોજ બહાર પાડવામાં આવેલી સૂચના પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આવક ગુપ્તચર નિદેશાલયના તમામ

અધિકારીઓને કસ્ટમ્સના અધિકારીઓ તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા છે. તા. ૭મી માર્ચ ૨૦૦૨ની સૂચના હેઠળ, ડી.આર.આઈ.ના અધિકારીઓને સમગ્ર ભારત પર અધિકારક્ષેત્ર આપવામાં આવ્યું છે. આવી પરિસ્થિતિમાં, કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ની કલમ ૧૦૮ હેઠળ રિટ-અરજદારને સમન્સ પાઠવવા બાબતે વાપી સ્થિત ડી.આર.આઈ. કચેરીના પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્ર અંગે રિટ-અરજદાર તરફથી હાજર રહેલા વિધાવંત વકીલની રજૂઆતો મહત્વહીન બની જાય છે. (૧૧) જોકે વાપી ખાતેના ડી.આર.આઈ. અધિકારીઓના તરફથી સત્તામણી કરવામાં આવી હોવાના આક્ષેપો નોંધ પરના કોઈ વિશ્વસનીય સામગ્રીથી સમર્થિત થતા નથી, તેમ છતાં કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ની કલમ ૧૦૮ હેઠળ પૂછપરછના હેતુસર સમન્સ પાઠવાયેલ વ્યક્તિને અનાવશ્યક સત્તામણી થવી જોઈએ નહીં.

૯૩. ઉપરોક્ત ચર્ચાના પ્રકાશમાં, આ રિટ-અરજીનો તે મુજબ નિકાલ કરવામાં આવે છે.”

૭૬. તેથી, સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળ ધરપકડ કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે સંહિતાની જોગવાઈઓ લાગુ પડશે કે નહીં તે પ્રશ્નનો ઉત્તર હવે ઉપરોક્ત ચુકાદામાં આપવામાં આવ્યો છે, કારણ કે કલમની જોગવાઈઓ

સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯, કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ની કલમ ૧૦૪ સાથે સમાન વિષયવસ્તુ ધરાવે છે.

નિષ્કર્ષ :

૭૭. ઉપરોક્ત કારણો, કાનૂનની સર્વાંગી દષ્ટિ, તેમજ સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૬૯ ને કલમ ૧૩૨ સાથે વાંચતાં તેની જોગવાઈઓ અને સંહિતાની જોગવાઈઓના વિશ્લેષણને ધ્યાનમાં લઈને, આ અરજીઓમાં ઉદ્ભવતા પ્રશ્નોના ઉત્તરરૂપે અમે અમારું અંતિમ નિષ્કર્ષ નીચે મુજબ સંક્ષેપમાં દર્શાવીએ છીએ:

(૧) પ્ર. શું સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ ને કલમ ૧૩૨ સાથે વાંચતાં તેમાં જોગવેલ ધરપકડ કરવાની સત્તા, મૂલ્યાંકનને અંતિમરૂપ આપવાની અને સીજીએસટી અધિનિયમની જોગવાઈઓ મુજબ જવાબદારીનું નિર્ધારણ કરવાની ન્યાયનિર્ણય પ્રક્રિયા પૂર્ણ થયા પછી જ, માત્ર કમિશનર દ્વારા પ્રયોગમાં મૂકી શકાય?

એ. અમારો અભિપ્રાય એવો છે કે સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળ નિર્ધારિત ધરપકડ કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ ત્યારે કરી શકાય છે, જ્યારે કમિશનરને એવું માનવાનું કારણ હોય કે વ્યક્તિએ સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (એ), (બી), (સી) અથવા (ડી) હેઠળ નિર્ધારિત ગુનાઓ આચર્યા છે, જે સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (૧) અથવા ખંડ (૨) હેઠળ અથવા ઉપકલમ (૨) હેઠળ દંડનીય છે, અને તે માટે સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમના અધ્યાય ૮ ની જોગવાઈઓ મુજબ આકારણી અંગે કોઈ અધિનિર્ણય થયેલ હોવો આવશ્યક નથી.

સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૬૯ માં કલમ ૧૩૨ નો ઉલ્લેખ માત્ર એટલા હેતુસર છે કે તે ગુનાઓના સ્વરૂપને દર્શાવે છે, જેના આધારે કમિશનર ધરપકડનો આદેશ પસાર કરવા માટે ચુકિતસંગત માન્યતા રચે છે અને તેનો દાખલો નોંધે છે.

(૨) પ્રશ્ન કે, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ની જોગવાઈઓ હેઠળ શું કમિશનર માટે તેની માન્યતાના કારણો નોંધવા અને જે વ્યક્તિની ધરપકડ કરવી માંગવામાં આવે છે તેને તે જ કારણો પૂરા પાડવા ફરજિયાત ગણાય છે?

અ. (૧) કમિશનરને સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ ની ઉપકલમ (૧) અનુસાર કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરવા માટે વિશ્વાસના કારણો નોંધવા આવશ્યક છે. જોકે, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૪) અને ઉપકલમ (૫) ની જોગવાઈઓના સંદર્ભ સાથે કલમ ૬૯ ની ઉપકલમ (૨) અને ઉપકલમ (૩) સંજ્ઞાનપાત્ર અને અસંજ્ઞાનપાત્ર ગુનાઓ વચ્ચે ભેદ કરે છે. કલમ ૬૯ ની ઉપકલમ (૨) એ એવી જોગવાઈ કરે છે કે જો એવી આક્ષેપિત હોય કે તેણે સંજ્ઞાનપાત્ર અને જામીનઅપાત્ર ગુનો કર્યો છે, તો એવી વ્યક્તિને ધરપકડના આધારોથી અવગત્ત કરવી, અને ઉપકલમ (૩) સંહિતાની જોગવાઈઓને આધીન રહી, ડેપ્યુટી કમિશનર અથવા આસિસ્ટન્ટ કમિશનરને, જો એવી આક્ષેપિત હોય કે તેણે અસંજ્ઞાનપાત્ર અને જામીનપાત્ર ગુનાઓ કર્યા છે, તો પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી તરીકેની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને ધરપકડ કરાચેલ વ્યક્તિને જામીન પર મુક્ત કરવાની

સત્તા આપે છે. તેથી, જો કમિશનરને એવું માનવાનો કારણ હોય કે કોઈ વ્યક્તિએ સંજ્ઞાનપાત્ર અને જામીનઅપાત્ર ગુનાઓ કર્યા છે, તો તેના દ્વારા નોંધાયેલા વિશ્વાસના કારણોની નકલ આપવી કમિશનર માટે આવશ્યક નથી. સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ ની ઉપકલમ (૨) ધરપકડ કરવા માટે અધિકૃત અધિકારી પર એવી વૈધાનિક ફરજ મૂકે છે કે તે એવી વ્યક્તિને તેની ધરપકડના આધારો વિષે જાણ કરે, અને જો વ્યક્તિને અસંજ્ઞાનપાત્ર અને જામીનપાત્ર ગુનાઓ માટે ધરપકડ કરવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો હોય, તો તેને સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ ની ઉપકલમ (૩) ની જોગવાઈ મુજબ જામીન પર મુક્ત કરવામાં આવશે. (૨) કમિશનર જ્યારે એવું માનવાના પોતાના કારણો નોંધે છે કે કોઈ વ્યક્તિએ કોઈ ગુનો કર્યો છે, ત્યારે તેને માત્ર દૃઢ સામગ્રી અને વિશ્વસનીય માહિતીના આધારે પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ અભિપ્રાય રચવાનો હોય છે. “એવું માનવાનો કારણ” શબ્દો ગુપ્ત માહિતી, સાવચેતી અને વિચારી-વિમર્શના આધારે થયેલા વસ્તુલક્ષી નિર્ધારણનો અર્થ દર્શાવે છે, જે સંપૂર્ણપણે વ્યક્તિગત વિચારણા કરતાં ભિન્ન હોય છે અને ન્યાયિક સમીક્ષા સાથે સંકળાયેલ હોય છે; તેથી, જે વ્યક્તિની ધરપકડ કરવી છે તે કોઈ ગુનામાં દોષિત છે એવો નિષ્કર્ષ પર પહોંચવું તેની માટે આવશ્યક નથી. સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ માં આવેલ ‘કોઈ વ્યક્તિ’ શબ્દપ્રયોગમાં કરચોરી અથવા ગેરકાયદેસર ઇનપુટ ટેક્સ ક્રેડિટ મેળવવામાં સંકળાયેલ હોવાની શંકા ધરાવતી અથવા તેવી માનવામાં આવતી વ્યક્તિનો સમાવેશ થાય છે. તેમ છતાં, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડો (એ) થી (ડી) માં નિર્દિષ્ટ

મુજબ કરચોરી કરતી અથવા ઇનપુટ ટેક્સ ક્રેડિટ મેળવતી હોવાનું જણાયાના કારણે અધિકૃત અધિકારી દ્વારા ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિ, જ્યારે અધિકૃત અધિકારી તેને નિવેદન આપવા અથવા કોઈ દસ્તાવેજ અથવા વસ્તુ રજૂ કરવા કહે, ત્યારે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦(૩) ના અર્થમાં ગુનામાં આરોપિત ગણાતી નથી. જ્યાં અધિકૃત અધિકારી કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરે છે અને તેને તેની ધરપકડના આધારોની જાણ કરે છે, ત્યાં સીજીએસટી અધિનિયમની જોગવાઈઓના ઉદ્દંઘન અંગે, જે થયાનું તેને માનવાનો કારણ છે, તેની તપાસ હાથ ધરવાના હેતુસર, ગુનાનો કોઈ ઔપચારિક આરોપ થતો નથી. સંબંધિત બાબતમાં સક્ષમ અધિકારી દ્વારા મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવે ત્યારે આરોપ મૂકાયો છે એવું કહી શકાય. ધરપકડ અને અટકાયતનો હેતુ માત્ર સીજીએસટી અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ અસરકારક તપાસ હાથ ધરીને જીએસટીની કરચોરી અને ગેરકાયદેસર ઇનપુટ ટેક્સ ક્રેડિટ મેળવવાની બાબતનો નિર્ધાર કરી દંડ લાદવાનો છે.

(૩) કોઈ અધિકારીને ધરપકડ કરવા માટે અધિકૃત કરતો આદેશ ત્યારે ન્યાયસંગત ઠરી શકે છે, જો કમિશનર અથવા કાયદા દ્વારા સશક્ત અન્ય કોઈ સત્તાધિકારીને એવો વિશ્વાસ કરવાનો કારણ હોય કે સંબંધિત વ્યક્તિએ અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ હેઠળનો ગુનો કર્યો છે. તેમ છતાં, આ આંતરિક સંતોષ કેટલાક વિશ્વસનીય દસ્તાવેજી સામગ્રી અથવા માહિતી પર આધારિત હોવો જોઈએ અને તે અનુવર્તી પરિબળથી પણ સમર્થિત હોવો જોઈએ. કોઈપણ અને દરેક સામગ્રી, ભલે તે

કેટલીય અસ્પષ્ટ, અનિર્ધારિત, દૂરવર્તી, અતિદૂર અથવા કલ્પિત સ્વરૂપની હોય, એવી માન્યતા રચવા માટે વાજબી આધાર પૂરું પાડે એવું નથી.

(૪) ધરપકડ માટે અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળ સત્તાધિકારીને પ્રદાન કરવામાં આવેલી સત્તાને અત્યંત કડક અને વ્યાપક અસર ધરાવતી સત્તા તરીકે ગણાવી શકાય. આવી સત્તાનો ઉપયોગ સંયમપૂર્વક અને માત્ર ઠોસ, ગંભીર આધાર તથા કારણો પર જ કરવો જોઈએ.

(૫) અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ ન તો આસેસીને સતાવવા માટેના સાધન તરીકે થવો જોઈએ અને ન તો એવો રીતે થવો જોઈએ કે જેના કારણે આસેસીના વ્યવસાય પર અપરિવર્તનીય હાનિકારક અસર પડે.

(૬) ઉપરોક્ત બાબતો માત્ર ભારતના સંવિધાન હેઠળ બાંધધરી આપવામાં આવેલી વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાના અંગો છે. માત્ર એટલા માટે કે પોલીસ અધિકારીને એવી કાર્યવાહી કરવાનો કાયદેસર અધિકાર છે, કોઈ ધરપકડ કરી શકાય નહીં. ધરપકડ કરવાની સત્તાનું અસ્તિત્વ એક બાબત છે. તેનો ઉપયોગ કરવાની ન્યાયસંગતતા સંપૂર્ણપણે બીજી બાબત છે. કમિશનર પાસે માત્ર સત્તા હોવા ઉપરાંત, ધરપકડને ન્યાયસંગત ઠેરવવાની ક્ષમતા હોવી જોઈએ. કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ તથા પોલીસ લોક-અપમાં તેની અટકાયતથી તેની પ્રતિષ્ઠા અને સ્વામિમાનને અણમાપી હાનિ પહોંચી શકે છે.

કોઈ વ્યક્તિ વિરુદ્ધ ગુનો કર્યો હોવાનો માત્ર આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હોય તે આધારે, નિયમિત ઢબે ધરપકડ કરી શકાય નહીં. નાગરિકના સંવિધાનિક હકોના સંરક્ષણના હિતમાં, અને સંભાવિત રીતે પોતાના હિતમાં પણ, સત્તાધિકારીએ ફરિયાદની ખરાઈ અને સદ્ભાવના વિશે કેટલીક તપાસ કર્યા પછી પ્રાપ્ત થયેલા વાજબી સંતોષ વિના, તેમજ સંબંધિત વ્યક્તિની સંડોવણી અને ધરપકડ કરવી જરૂરી છે કે નહીં તે અંગેના વાજબી વિશ્વાસ વિના, ધરપકડ ન કરવી તે વિવેકપૂર્ણ ગણાશે. કોઈ વ્યક્તિને તેની સ્વતંત્રતાથી વંચિત કરવી ગંભીર બાબત છે. માત્ર ગુનામાં સંડોવણી અંગેની શંકા આધારે કોઈ વ્યક્તિ ધરપકડ પાત્ર બનતી નથી. ધરપકડ કરનાર સત્તાધિકારીના મત મુજબ એવી ધરપકડ જરૂરી અને ન્યાયસંગત છે તેવા કેટલાક વાજબી આધાર હોવા આવશ્યક છે.

(૩) પ્રશ્ન. (૧) શું ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમો ૧૫૪, ૧૫૫(૧), ૧૫૫(૨), ૧૫૫(૩), ૧૫૭, ૧૭૨ ની જોગવાઈઓ સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળ ધરપકડ કરવાની સત્તા અમલમાં મૂકવાના હેતુ માટે લાગુ પડે છે અથવા લાગુ કરવી જોઈએ? અન્ય શબ્દોમાં, શું સત્તાપ્રાપ્ત અધિકારી ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ ની જોગવાઈઓ હેઠળ મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા જારી કરાયેલા ધરપકડ વોરંટ વિના, બિન-સંજોય અને જામીનપાત્ર ગુનાઓ આચર્યા હોવાનો આક્ષેપ ધરાવતા વ્યક્તિને ધરપકડ કરી શકે? (૨) સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯(૩) ના હેતુ માટે, શું જીએસટી વિભાગના અધિકારીઓને ફોજદારી કાર્યવાહી

સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૨(ઓ) હેઠળ વ્યાખ્યાયિત
“પોલીસ સ્ટેશનના ઇન્ચાર્જ પોલીસ અધિકારી” કહી શકાય?

એ. (૧) સીજીએસટી અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૬૯ હેઠળના કોઈપણ ગુનામાં, જો કમિશનરને એવું માનવા માટે કારણો હોય કે સંબંધિત વ્યક્તિએ ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (એ) થી (ડી) હેઠળ આવતો એવો ગુનો કર્યો છે, જે સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (૧) અથવા ખંડ (૨) અથવા ઉપકલમ (૨) હેઠળ દંડનીય છે, તો કમિશનર દ્વારા ધરપકડ કરવાની સત્તા આપવામાં આવેલ અધિકૃત અધિકારી દ્વારા તેવી વ્યક્તિની ધરપકડ કરી શકાય છે અને આવી પરિસ્થિતિમાં અધિકૃત અધિકારી સર્વોચ્ચ અદાલતે લલિતા કુમારી (ઉપરોક્ત) ના મામલામાં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતનું પાલન કરવા કાનૂની રીતે બંધાયેલો નથી. (૨) જ્યારે કોઈ વ્યક્તિને અધિકૃત અધિકારી દ્વારા સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળની પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરતાં ધરપકડ કરવામાં આવે, ત્યારે ધરપકડ અમલમાં મૂકનાર અધિકૃત અધિકારી કાયદા અનુસાર ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમો ૧૫૪ થી ૧૫૭ ની જોગવાઈઓનું પાલન કરવા માટે બંધાયેલો નથી. એવા વ્યક્તિની ધરપકડ કર્યા પછી, અધિકૃત અધિકારીએ તે વ્યક્તિને આવી ધરપકડના આધારોથી અવગત કરવાનું રહેશે, અને જો ગુનાઓ સંજોગ અને બિનજામીનપાત્ર હોય, તો ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને અનાવશ્યક વિલંબ વિના મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ હાજર કરવી પડશે. જોકે, તે સમયે સંહિતાની કલમો ૧૫૪ થી ૧૫૭ ની જોગવાઈઓ લાગુ પડશે નહીં. અન્યથા, કલમ ૬૯ ની ઉપકલમ (૩) જામીન મંજૂર કરવાની

જોગવાઈ કરે છે, કારણ કે આ જોગવાઈ જીએસટી અધિકારીઓને તપાસ અને અહેવાલ સંદર્ભે પોલીસ મથકના ઇન્ચાર્જ અધિકારીની સત્તાઓ પ્રદાન કરતી નથી. તેઓએ શું કરવું જોઈએ અથવા શું કરવું ન જોઈએ તે અંગે વિગતે જામીન આપવાની સત્તા નિર્ધારિત કરવા બદલે, આશયતઃ સમાન પરિસ્થિતિમાં રહેલા અન્ય અધિકારીની સત્તાઓનો સંક્ષિપ્ત અને સુગમ રીતે ઉદ્દેખ કરવાની પદ્ધતિ અપનાવવામાં આવી છે. તેની ભાષા મુજબ, ઉપકલમ (૩) જીએસટીના અધિકારીઓને પોલીસ મથકના ઇન્ચાર્જ અધિકારી સમક્ષ ગણતી નથી, તેમજ અનુમાન દ્વારા તેને એવો અધિકારી બનાવતી પણ નથી. તેથી તેનો માત્ર એટલો અર્થ થાય છે કે આવી વ્યક્તિને જામીન પર મુક્ત કરવા અથવા અન્યથા સંબંધે તેને ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતામાં વ્યાખ્યાયિત સત્તાઓ પ્રાપ્ત છે. તેનો આવશ્યક અર્થ એવો થતો નથી કે બિન-સંજોય અને જામીનપાત્ર ગુનો કર્યો હોવાનો આક્ષેપ ધરાવતી વ્યક્તિને મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા જારી કરાયેલા પોરંટ વિના ધરપકડ કરી શકાય નહીં.

(૩) સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળ ધરપકડ કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ કરનાર અધિકૃત અધિકારી પોલીસ અધિકારી નથી અને તેથી, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૧૩૨ હેઠળના ગુનાના સંબંધમાં ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિ વિરુદ્ધ એફ.આઈ.આર. નોંધવાની તેની ઉપર કાયદેસર ફરજ નથી.

(૪) ઓમ પ્રકાશ (સુપ્રા) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતનો નિર્ણય હાલના કેસમાં કોઈ પ્રભાવ ધરાવતો નથી.

(પ) અધિકૃત અધિકારી સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમના હેતુઓ માટે 'ચોગ્ય અધિકારી' છે. અધિકૃત અધિકારીઓ પોલીસ અધિકારીઓ ન હોવાથી, તપાસની પ્રક્રિયા દરમિયાન તેમની સમક્ષ આપવામાં આવેલા નિવેદનો પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૫ હેઠળ અગ્રાહ્ય ગણાતા નથી. (૬) અધિકૃત અધિકારી દ્વારા વ્યક્તિની ધરપકડ કરવાની સત્તા કાનૂની સ્વરૂપની છે અને તેમાં હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં. સી.જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૬૯ કોઈ પણ મેજિસ્ટ્રીયલ હસ્તક્ષેપનો અવકાશ રાખતી નથી.

(૭) ઓમ પ્રકાશ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં નિર્ણયનો મુખ્ય ભાર, ગુનો જામીનપાત્ર હતો કે અજામીનપાત્ર, તે નિર્ધારિત કરવા માટે, આ મુદ્દા પર હતો કે ગુનો અસંજોય હોવાને કારણે તે જામીનપાત્ર હોવો આવશ્યક હતો. અન્ય શબ્દોમાં, ઓમ પ્રકાશ (ઉપરોક્ત) માં આ પ્રશ્નનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે કે, “કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨, અને કેન્દ્રીય એક્સાઈઝ અધિનિયમ, ૧૯૪૪ હેઠળના ગુનાઓ જામીનપાત્ર છે કે નહીં?” જોકે, સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ ની ઉપકલમો (૨) અને (૩) ની જોગવાઈઓ, અજામીનપાત્ર ગુનાઓ અને જામીનપાત્ર ગુનાઓમાં ધરપકડના પ્રસંગે અંતર્નિહિત તંત્ર અને પ્રક્રિયા પ્રદાન કરે છે.

(૪) પ્ર. શું, ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ હેઠળ પોલીસ અધિકારીઓની સત્તાઓ તેમજ કેન્દ્રીય ઉત્પાદન શુલ્ક, કસ્ટમ્સ અને એન્ફોર્સમેન્ટ ડિરેક્ટોરેટના અધિકારીઓની સત્તાઓના સંદર્ભમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ડી.કે. બસુના કેસમાં

[૧૯૯૭ (૧) એસ.સી.સી. ૪૧૬] નિર્ધારિત કરેલ બંધારણીય સુરક્ષાઓ, જીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ની જોગવાઈઓ હેઠળ સત્તાઓના પ્રયોગ પર સમાન પ્રમાણમાં લાગુ પડે છે કે નહીં?

અ. હવે ઉપર ઉલ્લેખિત સર્વોચ્ચ અદાલતના ડી.કે. બસુ (પૂર્વોક્ત) ના કેસમાં સમજાવ્યા મુજબ ધરપકડ સંબંધિત સુરક્ષાત્મક ઉપાયો લાગુ પડે છે કે કેમ તે અંગેના અંતિમ પ્રશ્ન પર અમે હવે વિચાર કરી શકીએ છીએ. નોંધપાત્ર બાબત એ છે કે ડી.કે. બસુ (પૂર્વોક્ત) માં સર્વોચ્ચ અદાલતે પોતાની ચર્ચા માત્ર સંહિતા હેઠળ તેમને સોંપાયેલ સત્તાઓના આધારે પોલીસ અધિકારીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલી કાર્યવાહી સુધી મર્યાદિત રાખી નહોતી, પરંતુ એનફોર્સમેન્ટ ડિરેક્ટોરેટના અધિકારીઓ તેમજ ડિરેક્ટોરેટ ઓફ રેવન્યુ ઇન્ટેલિજન્સ ('ડી.આર.આઈ.') ના અધિકારીઓને પણ તેમાં આવરી લીધા હતા. તેમાં કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨, કેન્દ્રીય એક્સાઇઝ અધિનિયમ, ૧૯૪૪ અને વિદેશી વિનિમય નિયમન અધિનિયમ, ૧૯૭૩ ('ફેરા') હેઠળ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતા અધિકારીઓનો પણ સમાવેશ થતો હતો, જે હવે વિદેશી વિનિમય વ્યવસ્થાપન અધિનિયમ, ૧૯૯૯ ('ફેમા') દ્વારા પ્રત્યારોપિત કરવામાં આવ્યો છે.

તેમાં અવલોકન કરવામાં આવ્યું:

"૩૦. પોલીસ સિવાય, રેવન્યુ ઇન્ટેલિજન્સ નિર્દેશાલય, એનફોર્સમેન્ટ નિર્દેશાલય, કોસ્ટલ ગાર્ડ, સેન્ટ્રલ રિઝર્વ પોલીસ ફોર્સ (સીઆરપીએફ), બોર્ડર

સિક્યોરિટી ફોર્સ (બીએસએફ), સેન્ટ્રલ ઇન્ડસ્ટ્રિયલ સિક્યોરિટી ફોર્સ (સીઆઈએસએફ), રાજ્ય સશસ્ત્ર પોલીસ, ઇન્ટેલિજન્સ બ્યુરો, આર.એ.ડબ્લ્યુ, સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશન (સીબીઆઈ), સીઆઈડી, ટેરિફ પોલીસ, માઉન્ટેડ પોલીસ અને આઈટીબીપી જેવી ગુપ્તચર એજન્સીઓ સહિત અન્ય અનેક સરકારી સત્તાધિકારીઓ પણ છે, જેમને આર્થિક ગુનાઓ, આવશ્યક ચીજવસ્તુઓ અધિનિયમ હેઠળના ગુનાઓ, એક્સાઈઝ અને કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ફોરેન એક્સચેન્જ રેગ્યુલેશન અધિનિયમ વગેરે સંબંધિત તપાસ સંદર્ભે કોઈ વ્યક્તિને અટકાયતમાં લેવાની અને તેની પૂછપરછ કરવાની સત્તા છે. આ સત્તાધિકારીઓની અટકાયત દરમિયાન યાતના અને મૃત્યુની ઘટનાઓના દાખલા પણ છે. ઇન રે કેથ ઓફ સર્વિંદર સિંહ ગ્રોવર [૧૯૯૫ સપ્લિ. (૪) એસસીસી ૪૫૦], (જેમાં કુલદીપ સિંહ, ન્યાયાધીશ, પણ પક્ષકાર હતા) માં, આ અદાલતે એન્ફોર્સમેન્ટ નિર્દેશાલયની અટકાયત દરમિયાન સર્વિંદર સિંહ ગ્રોવરનાં મૃત્યુની સ્વપ્રેરિત નોંધ લીધી હતી. વધારાના જિલ્લા ન્યાયાધીશ દ્વારા તપાસ કરાવ્યા પછી, જેમાં તપાસ અને ફરિયાદ પક્ષ ચલાવવા માટેનો પ્રાથમિક દષ્ટિએ કેસ બહાર આવ્યો હતો, આ અદાલતે સીબીઆઈને એફઆઈઆર નોંધવાનો અને વધારાના જિલ્લા ન્યાયાધીશના અહેવાલમાં નામિત તમામ વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધ ફોજદારી કાર્યવાહી શરૂ કરીને તેમની સામે આગળ વધવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો. ભારત સંઘ/એન્ફોર્સમેન્ટ નિર્દેશાલયને પણ મૃતકની

વિધવાને રૂ. ૨ લાખની રકમ ચૂકવવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો. આવા કિસ્સાઓમાં ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિઓના હિતોના સંરક્ષણ માટે કાયદાની સંબંધિત જોગવાઈઓનો ઉપયોગ કરવો પણ એક વાસ્તવિક આવશ્યકતા છે.

૩૩. આ બાબતનો ઈનકાર થઈ શકતો નથી કે વ્યક્તિની સ્વતંત્રતાને રાજ્યની સુરક્ષાના હિતમાં ઝુકવું જ પડે. વિવિધ પરિસ્થિતિઓમાં, વિવિધ અધિનિયમો હેઠળ નિર્ધારિત રાજ્યની સુરક્ષાના હિતમાં વ્યક્તિઓની પ્રતિબંધાત્મક અટકાયતનો અધિકાર અદાલતો દ્વારા માન્ય રાખવામાં આવ્યો છે. રાષ્ટ્રહિતમાં અટકાયતમાં રાખવામાં આવેલ વ્યક્તિઓ, દોષિતો અથવા ધરપકડ કરાયેલા વ્યક્તિઓની પૂછપરછ કરવાનો અધિકાર વ્યક્તિના વ્યક્તિગત સ્વાતંત્ર્યના અધિકાર કરતાં પ્રાધાન્ય પામવો જ જોઈએ. લેટિન સૂત્ર સેલસ પોપ્યુલી એસ્ટ સુપ્રેમા લેક્સ (લોકોની સલામતી સર્વોચ્ચ કાનૂન છે) અને સેલસ રીપબ્લિકી એસ્ટ સુપ્રેમા લેક્સ (રાજ્યની સલામતી સર્વોચ્ચ કાનૂન છે) સહઅસ્તિત્વ ધરાવે છે અને તે માત્ર મહત્વપૂર્ણ અને પ્રાસંગિક જ નથી, પરંતુ તે એ સિદ્ધાંતના મૂળમાં આવેલ છે કે વ્યક્તિનું કલ્યાણ સમુદાયના કલ્યાણને આધીન રહેવું જોઈએ. તેમ છતાં, રાજ્યની કાર્યવાહી "યોગ્ય, ન્યાયસંગત અને વાજબી" હોવી જ જોઈએ. કોઈપણ પ્રકારની માહિતી મેળવવા માટે ચાતનાનો કોઈપણ પ્રકારનો ઉપયોગ કરવો ન તો 'યોગ્ય, ન ન્યાયસંગત, ન વાજબી' ગણાય અને તેથી, અનુચ્છેદ ૨૧ને

આઘાતક હોવાથી, તે અસ્વીકાર્ય રહેશે. આવા ગુનાના સંદિગ્ધની પૂછપરછ કરવી જ જોઈએ – ખરેખર, કાનૂનની જોગવાઈઓ અનુસાર નિર્ધારિત સતત અને વૈજ્ઞાનિક પૂછપરછને તેને આધીન રાખવો જોઈએ. તેમ છતાં, તેની પાસે માહિતી બહાર પાડાવવા, કબૂલાત મેળવવા અથવા તેના સાથીદારો, હથિયારો વગેરે અંગે જાણકારી મેળવવા માટે તેને યાતના આપી શકાય નહીં અથવા ત્રીજી ડિગ્રીની પદ્ધતિઓને આધીન રાખી શકાય નહીં અથવા તેનો અંત લાવી શકાય નહીં. તેનો બંધારણીય અધિકાર કાનૂન દ્વારા અનુમતિ આપવામાં આવી હોય તે રીતે સિવાય સંક્ષિપ્ત કરી શકાય નહીં, જોકે બાબતોના સ્વભાવથી જ, આવા વ્યક્તિની પૂછપરછ કરવાની પદ્ધતિઓમાં સામાન્ય ગુનેગારની સરખામણીએ ગુણાત્મક ફરક રહેશે....” દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા હેઠળ પોલીસ અધિકારીઓની સત્તાઓના પરિપ્રેક્ષ્યમાં ભારપૂર્વક દર્શાવવામાં આવેલી આ બંધારણીય સુરક્ષાઓ

ફોજદારી પ્રક્રિયા તથા કેન્દ્રીય આબકારી, કસ્ટમ્સ અને અમલવારી નિર્દેશાલયના અધિકારીઓને સંબંધિત જોગવાઈઓ, જીએસટી અધિનિયમ હેઠળ સત્તાઓના પ્રયોગ માટે સમાન પ્રમાણમાં લાગુ પડે છે. કોઈ અધિકારી, તે

કેન્દ્રીય ઉત્પાદન શુલ્ક વિભાગ અથવા ડીજીસીઈઆઈ જેવી અન્ય સંસ્થા, જેને કેન્દ્રીય ઉત્પાદન શુલ્ક અધિનિયમ અને/અથવા એફએ હેઠળ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવા માટે અધિકૃત કરવામાં આવી હોય, તેને આવી સત્તાના ઉપયોગ અંગેની સંવિધાનિક મર્યાદાઓ વિષે સજાગ રહેવું પડશે.

તથાપિ, ડી.કે. બાસુ (ઉપરોક્ત) ના સંદર્ભમાં, અમે સ્પષ્ટ કરવું ઇચ્છીએ છીએ કે પૂલપાંડી અને અન્ય વિ. સુપરિન્ટેન્ડન્ટ, સેન્ટ્રલ એક્સાઇઝ અને અન્ય, જેનો ઉલ્લેખ (૧૯૯૨) ૩ એસ.સી.સી. ૨૫૯ માં થયેલો છે, તે કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે પ્રતિપાદિત કરેલો કાયદો અથવા તો રદ કરવામાં આવ્યો છે અથવા તો તેમાંથી ભિન્નતા અપનાવવામાં આવી છે. ઉક્ત ચુકાદાના ફકરા નં. ૩૮ માં જ એવું જણાવવામાં આવ્યું હોવાનું જણાય છે કે ઉપર ઉલ્લેખિત આવશ્યકતાઓ (અર્થાત્ ફકરા નં. ૩૩ માં દર્શાવેલ) ભારતના સંવિધાનના અનુક્રમે અનુચ્છેદ ૨૧ અને ૨૨ માટે છે અને તેનો કડકપણે અનુસરણ કરવાનું નથી. અમે એક સરળ દૃષ્ટાંત આપી શકીએ. એવો એક કેસ ધારી લો જેમાં કોઈ વ્યક્તિ, જેને પોલીસ અધિકારી દ્વારા ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ દંડનીય કોઈ ગુનાની બાબતમાં પૂછપરછ કરવાના હેતુથી બોલાવવામાં આવ્યો હોય, તેને તેના વકીલની સલાહ લેવાની તક આપવા માટે દિશાનિર્દેશ માગતી રિટ અરજી દાખલ કરવામાં આવી હોય. આવા દિશાનિર્દેશ કદાચ આરોપીના મામલે, ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨ હેઠળના તેના અધિકારને કારણે, આપવામાં આવી શકે; પરંતુ તે જ બાબત જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૭૦ અથવા કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ પૂછપરછ કરવામાં આવતી વ્યક્તિને લાગુ કરી શકાય નહીં, જ્યાં સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨ હેઠળનો કોઈ અધિકાર અસરગ્રસ્ત થતો નથી, એમ સર્વોચ્ચ અદાલતે પૂલપાંડી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં ઠરાવ્યું છે. તથાપિ, આ અદાલત આ હકીકતથી સંપૂર્ણપણે અવગત છે કે પૂલપાંડી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં તેમજ અન્ય એક કેસમાં સર્વોચ્ચ

અદાલતે કરેલી એવી ઘોષણા કે તપાસકર્તા સત્તાને અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ તેમને અપાયેલા અધિકારમાં હસ્તક્ષેપ ન થવો જોઈએ, તે તેમને એવી બિનમર્યાદિત છૂટ આપતી નથી કે તેઓ આવી તપાસની બાબતમાં પોતાની મરજી મુજબ કોઈપણ રીતથી આગળ વધે અથવા સંબંધિત વ્યક્તિ પાસેથી ચાતના આપીને અથવા ત્રીજી ડિગ્રીની પદ્ધતિઓ અપનાવીને નિવેદનો મેળવીએ. નિઃસંદેહ, તે ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૧ હેઠળ ખાતરી આપવામાં આવેલા અધિકારનું સ્પષ્ટ ઉલ્લંઘન થશે, જે અધિકાર સર્વ નાગરિકોને ઉપલબ્ધ છે, જેમાં જી.એસ.ટી. અધિનિયમની કલમ ૭૦ અથવા કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ પૂછપરછ થનારી વ્યક્તિનો પણ સમાવેશ થાય છે, એમ સર્વોચ્ચ અદાલતે ડી.કે. બાસુ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં ઠરાવ્યું છે.

૭૮. અરજદારો દ્વારા પ્રતિવાદી સત્તાધિકારીના હસ્તે હેરાનગતિ થવાની આશંકા વ્યક્ત કરવામાં આવી છે. જોકે, આવી આશંકાને નોંધ ઉપરની કોઈ વિશ્વસનીય સામગ્રી દ્વારા સમથ ન મળતું નથી, તેમ છતાં પ્રશ્ન નં. ૪ ના જવાબમાં ઉપર કરવામાં આવેલ નિરીક્ષણો દ્વારા તેનો યોગ્ય ખ્યાલ રાખવામાં આવશે. અમે વધુમાં સ્પષ્ટ કરીએ છીએ કે અરજદારો દ્વારા તેમની પોતાની અરજીઓમાં વર્ણવાયેલ હકીકતોને ધ્યાનમાં લેતા, કોઈપણ અરજીમાં કોઈ રાહત મંજૂર કરવા માટેનો કોઈ કેસ ઉભો થતો નથી. અમારી દ્વારા જે નિરીક્ષણો કરવામાં આવ્યા છે અને જે ચર્ચા

કરવામાં આવી છે, તે વિષયવસ્તુને ધ્યાનમાં રાખીને કાયદાના સામાન્ય સિદ્ધાંતોરૂપ છે.

૭૯. અમે આ સંદર્ભમાં જીએસટી કાયદા હેઠળ ધરપકડ કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ કરવાની પદ્ધતિ પર પણ ભાર મુકીએ છીએ, કારણ કે સીઝીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯માં નિર્ધારિત ધરપકડ કરવાની સત્તા નિઃસંદેહ ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા હેઠળ પોલીસ અધિકારીમાં નિવિષ્ટ અનુરૂપ ધરપકડ સત્તાઓથી ભિન્ન છે. સીઝીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ મુજબ ધરપકડ પહેલાં કેટલીક પૂર્વશરતો પૂર્ણ થવી આવશ્યક છે. ખાસ કરીને, વિશ્વાસ કરવા માટેના કારણો ફાઈલમાં લેખિતરૂપે નોંધાયેલા હોવા જોઈએ. જીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯નો બીજો પાસો ધરપકડના આધારની જાણ કરાવવાનો છે. યદ્યપિ, કલમ ૬૯ તેમાં જે સંદર્ભમાં આવે છે તેમાં “જાણ કરવી” શબ્દનો ઉપયોગ કરે છે, તેમ છતાં માત્ર આધારની જાણ કરવી પૂરતી ગણાય નહીં. માત્ર અટકાયતમાં રહેલા વ્યક્તિને ધરપકડના આધાર વાંચીને સંભળાવવાથી વિશ્વાસ કરવા માટેના કારણો લેખિતરૂપે નોંધવા અને અટકાયતમાં રહેલા વ્યક્તિને તેની જાણ કરાવવાની જોગવાઈનો મૂળ હેતુ જ નિષ્ફળ જશે.

૮૦. ઉપરોક્ત સંદર્ભમાં, અમે સર્વોચ્ચ અદાલતના બંધારણીય પીઠના સી.બી. ગૌતમ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય, જે ૧૯૯૩ (૧) એસ.સી.સી. ૭૮ માં અહેવાલિત છે, તે મામલાના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરી શકીએ અને તેના પર આધાર રાખી શકીએ. ઉક્ત નિર્ણય આવકવેરા અધિનિયમના સંદર્ભમાં છે. આ ચુકાદો કારણો નોંધવાના અને તે સંબંધિત પક્ષકારને જાણાવવાના મહત્વ તથા ફરજને સ્પષ્ટ કરે છે. આ ચુકાદો એ પણ સ્પષ્ટ કરે છે કે એવો અભિગમ ન્યાયિક સત્તાઓથી સજ્જ અર્ધ-ન્યાયિક અથવા કારોબારી સત્તાધિકારી દ્વારા સંભવિત મનમાની કાર્યવાહી સામે પ્રતિબંધક તરીકે કાર્ય કરશે. અમે સંબંધિત અવલોકનો નીચે મુજબ ઉદ્ઘૃત કરીએ છીએ:

“૩૧. જે કારણો આદેશ પસાર થવા તરફ દોરી જાય છે તેમની નોંધણી મૂળભૂત રીતે ઋિગુણ હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે અભિપ્રેત છે:

(૧) કે અગાઉની કાર્યવાહી માં “વ્યથિત પક્ષકાર” કારણોની જાણકારી પ્રાપ્ત કરે અને, વડી અદાલત અથવા સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષની કાર્યવાહી માં (કારણ કે અપીલ અથવા પુનરીક્ષણનો કોઈ અધિકાર નથી), તેને એ દર્શાવવાની તક મળે કે જે કારણોએ સત્તાધિકારીને તેના હિતના પ્રતિકૂળ આદેશ પસાર કરવા પ્રેર્યા હતા તે ખોટા, અવિવેકી અથવા અસંગત હતા, અને (૨) કે કારણો નોંધવાની અને તે જ સંબંધિત પક્ષકારને સંપ્રેષિત કરવાની

ફરજ, ન્યાયિક સત્તાઓથી સજ્જ અર્ધ-ન્યાયિક અથવા કાર્યપાલક સત્તાધિકારી દ્વારા સંભવિત મનસ્વી નસબકિ સામે પ્રતિબંધક તરીકે કાર્ય કરે છે.

૩૨. કલમ ૨૬૯યુડી(૧) સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જોગવાઈ કરે છે કે યોગ્ય પ્રાધિકરણ મિલકતની ખરીદી માટે “લેખિતમાં નોંધવાના કારણોસર” આદેશ કરી શકે છે. કલમ ૨૬૯યુડી(૨) પ્રાધિકરણ પર એ ફરજ મૂકે છે કે તે “કોઈ પણ અચળ મિલકત અંગે ઉપકલમ (૧) હેઠળના પોતાના આદેશની નકલ હસ્તાંતરકર્તા પર તામીલ કરાવશે”. તેથી, એ કલ્પના બહારની વાત છે કે ઉપકલમ (૨) હેઠળ યોગ્ય પ્રાધિકરણ દ્વારા જે આદેશ તામીલ કરાવવાનો હોય તે એવો હોઈ શકે જેમાં આદેશ પસાર કરવાના કારણો સમાવિષ્ટ ન હોય અથવા તેની સાથે લેખિતમાં નોંધાયેલા કારણો જોડાયેલા ન હોય. કારણો અલગથી નોંધવા યોગ્ય હોઈ શકે, પરંતુ જ્યાં સુધી તે કારણો તેમાં સમાવવામાં ન આવ્યા હોય અથવા આદેશ સાથે અલગથી અસરગ્રસ્ત પક્ષને તામીલ ન કરાયા હોય ત્યાં સુધી એવો આદેશ અપૂર્ણ આદેશ ગણાય. અમારી દૃષ્ટિએ, આદેશના કારણોની જાણ અસરગ્રસ્ત પક્ષને કરાવવી અનિવાર્ય છે.”

૮૧. અમે અમારા ચુકાદામાં પહેલેથી જ સૂચવ્યું છે કે ડી.કે. બસુ (ઉપરોક્ત) માં સર્વોચ્ચ અદાલતે નિર્ધારિત કરેલી માર્ગદર્શિકાઓ જી.એસ.ટી. વિભાગના અધિકારીઓ પર પણ લાગુ પડશે. સંહિતામાં તેનું સંહિતાકરણ થાય તે પહેલાં, ધરપકડના સમયે ધરપકડ મેમો તૈયાર કરવાની વિશિષ્ટ આવશ્યકતા

સૌપ્રથમ ડી.કે. બસુ (ઉપરોક્ત) માં સર્વોચ્ચ અદાલતે માર્ગદર્શિકા તરીકે નિર્ધારિત કરી હતી. ડી.કે. બસુ (ઉપરોક્ત) માં સર્વોચ્ચ અદાલતે ધરપકડ અને અટકાયતના તમામ કેસોમાં અનુસરવાની ૧૧ માર્ગદર્શિકાઓ નિર્ધારિત કરી હતી. આ માર્ગદર્શિકાઓમાંથી એક તરીકે, ધરપકડ મેમો તૈયાર કરવાની આવશ્યકતા સૌપ્રથમ આ રીતે વ્યક્ત કરવામાં આવી હતી:

૩૬ (૨) કે ધરપકડ કરવામાં આવતા ધરપકડગ્રસ્તની ધરપકડ અમલમાં મુકનાર પોલીસ અધિકારીએ ધરપકડના સમયે ધરપકડનું એક સ્મરણપત્ર તૈયાર કરવું પડશે અને આવા સ્મરણપત્રને ઓછામાં ઓછા એક સાક્ષી દ્વારા પ્રમાણીકૃત કરાવવું પડશે, જે અથવા તો ધરપકડગ્રસ્તના પરિવારનો સભ્ય હોઈ શકે અથવા જ્યાંથી ધરપકડ કરવામાં આવી હોય તે વિસ્તારનો કોઈ પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિ હોઈ શકે. તે ધરપકડગ્રસ્ત દ્વારા પણ પ્રતિહસ્તાક્ષરિત કરાવવું પડશે અને તેમાં ધરપકડનો સમય અને તારીખ સમાવાયેલ હોવા જોઈએ.

સીજીએસટી અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળ અટકાયત કરાયેલ વ્યક્તિને હાજર કરતી વખતે, માન્ય, યોગ્ય અને સર્વાંગી ધરપકડ મેમોની મહત્વતાને ઓછું આંકવી નહીં જોઈએ. અધિનિયમ, ૨૦૧૭ હેઠળ ધરપકડ કરતા દરેક અધિકૃત અધિકારીને આ બાબતે સ્પષ્ટ સમજ હોવી જોઈએ કે ધરપકડ મેમો તૈયાર કરવો ફરજિયાત છે. આ તબક્કે, અમે ડી.કે. બસુ (ઉપરોક્ત) માં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા જાહેર કરાયેલ માર્ગદર્શિકાઓનો ઉલ્લેખ કરી શકીએ છીએ:

“(૧) ધરપકડ અમલમાં મૂકતા અને ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિની પૂછપરછ હાથ ધરતા પોલીસ કર્મચારીઓએ તેમના હોદ્દા સાથેના સચોટ, દેખાતા અને સ્પષ્ટ ઓળખચિહ્નો તથા નામપટ્ટીઓ ધારણ કરેલી હોવી જોઈએ. ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિની પૂછપરછ સંભાળતા આવા તમામ પોલીસ કર્મચારીઓની વિગતો એક નોંધપોથીમાં નોંધવામાં આવવી ફરજિયાત છે.

(૨) કે, ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિની ધરપકડ અમલમાં મૂકતો પોલીસ અધિકારી ધરપકડના સમયે ધરપકડનો ચાટપત્ર તૈયાર કરશે અને એવો ચાટપત્ર ઓછામાં ઓછા એક સાક્ષી દ્વારા પ્રમાણિત કરાયેલ હશે, જે સાક્ષી ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિના કુટુંબનો સભ્ય હોઈ શકે અથવા જ્યાંથી ધરપકડ કરવામાં આવે છે તે વિસ્તારનો પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિ હોઈ શકે. તે ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિ દ્વારા પ્રતિહસ્તાક્ષરિત પણ કરવામાં આવશે અને તેમાં ધરપકડનો સમય અને તારીખનો ઉલ્લેખ હશે.

(૩) જે વ્યક્તિની ધરપકડ કરવામાં આવી હોય અથવા જેને અટકાયતમાં લેવામાં આવી હોય અને જેને પોલીસ સ્ટેશન અથવા પૂછપરછ કેન્દ્ર અથવા અન્ય લોક-અપમાં કસ્ટડીમાં રાખવામાં આવી રહી હોય, તેને આ અધિકાર રહેશે કે તેના કોઈ એક મિત્ર અથવા સગા અથવા તેને ઓળખતી અન્ય કોઈ વ્યક્તિને, અથવા તેના કલ્યાણમાં રસ ધરાવતી વ્યક્તિને, શક્ય તેટલી વહેલી તકે જાણ કરવામાં આવે કે તેની ધરપકડ કરવામાં આવી છે અને તેને નિશ્ચિત સ્થળે

અટકાયતમાં રાખવામાં આવ્યો છે, જો ધરપકડ મેમોના સાક્ષી તરીકે હસ્તાક્ષર કરનાર વ્યક્તિ પોતે જ એવો મિત્ર અથવા ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિનો સગો ન હોય તો.

(૪) ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિનો નિકટ મિત્ર અથવા સગો જિલ્લાની બહાર રહેતો હોય, તો ધરપકડનો સમય, સ્થળ અને અટકાયત રાખવામાં આવેલ સ્થાન અંગેની જાણ પોલીસ દ્વારા, ધરપકડ પછી ૮ થી ૧૨ કલાકની અંદર, ટેલિગ્રાફિક રીતે જિલ્લાની કાનૂની સહાય સંસ્થા તથા સંબંધિત વિસ્તારના પોલીસ સ્ટેશન મારફતે કરવી આવશ્યક છે.

(૫) ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને તેની ધરપકડ અથવા અટકાયત અંગે કોઈને જાણ કરવાની આ હક્ક અંગે, જેમ જ તેની ધરપકડ કરવામાં આવે અથવા તેને અટકાયતમાં લેવામાં આવે તેમ જલદીથી અવગત કરાવવું આવશ્યક છે.

(૬) અટકાયતના સ્થળે રાખવામાં આવતી ડાયરીમાં તે વ્યક્તિની ધરપકડ અંગે નોંધ કરવી આવશ્યક છે, અને તેમાં ધરપકડની જાણ જેને કરવામાં આવી છે તે વ્યક્તિના નજીકના મિત્રનું નામ તેમજ જેમની કસ્ટડીમાં ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિ છે તે પોલીસ અધિકારીઓના નામ અને વિગતો પણ દર્શાવવી આવશ્યક છે.

(૭) ધરપકડમાં લેવાયેલા વ્યક્તિએ, જ્યાં તે એવી વિનંતી કરે, ત્યાં તેની ધરપકડના સમયે તેની વૈધકીય તપાસ પણ

કરવામાં આવવી જોઈએ અને તેના શરીર પર જો કોઈ મોટી કે નાની ઈજાઓ હાજર હોય, તો તે તે જ સમયે નોંધવામાં આવવી જ જોઈએ. "ઇન્સ્પેક્શન મેમો" પર ધરપકડમાં લેવાયેલા વ્યક્તિ અને ધરપકડ અમલમાં મૂકનાર પોલીસ અધિકારી બંનેએ હસ્તાક્ષર કરવા પડશે અને તેની નકલ ધરપકડમાં લેવાયેલા વ્યક્તિને આપવામાં આવવી જોઈએ.

(૮) ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને તેની અટકાયત દરમિયાન દર ૪૮ કલાકે પ્રશિક્ષિત ડોક્ટર દ્વારા તબીબી પરીક્ષણ માટે પાત્ર બનાવવી જોઈએ, અને તે ડોક્ટર સંબંધિત રાજ્ય અથવા સંઘ પ્રદેશના આરોગ્ય સેવાઓના નિયામક દ્વારા નિયુક્ત મંજૂર ડોક્ટરોની યાદીમાંનો હોવો જોઈએ; આરોગ્ય સેવાઓના નિયામકે એવી યાદી તમામ તાલુકાઓ અને જિલ્લાઓ માટે પણ તૈયાર કરવી જોઈએ.

(૯) ધરપકડના મેમો સહિત ઉપર ઉલ્લેખિત તમામ દસ્તાવેજોની નકલો ઇલાખા મેજિસ્ટ્રેટને તેમના અભિલેખ માટે મોકલવામાં આવવી જોઈએ.

(૧૦) ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને પૂછપરછ દરમિયાન તેના વકીલને મળવાની પરવાનગી આપવામાં આવી શકે, જોકે સમગ્ર પૂછપરછ દરમિયાન નહીં.

(૧૧) દરેક જિલ્લો અને રાજ્ય મુખ્ય મથકે પોલીસ નિયંત્રણ કક્ષની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ, જ્યાં ધરપકડ પામેલ વ્યક્તિની ધરપકડ તથા તેને કયા સ્થાને કસ્ટડીમાં

રાખવામાં આવ્યો છે તે અંગેની માહિતી, ધરપકડ કરનાર અધિકારી દ્વારા ધરપકડ કર્યા પછી ૧૨ કલાકની અંદર પહોંચાડવામાં આવવી જોઈએ અને પોલીસ નિયંત્રણ કક્ષામાં તે સ્પષ્ટપણે દેખાય તેવા સૂચના-ફલક પર પ્રદર્શિત કરવી જોઈએ.”

ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત માર્ગદર્શિકાઓ દ્વારા અનિવાર્ય બનાવવામાં આવેલ સુરક્ષાત્મક ઉપાયો, ખાસ કરીને ધરપકડ મેમો તૈયાર કરવાની આવશ્યકતા, ધરપકડ અને અટકાયત કરવાની સત્તાઓમાં “પારદર્શિતા અને જવાબદારી” તરફ નિર્દેશિત છે. આ સુરક્ષાત્મક ઉપાયો ભારતના બંધારણના અનુક્રમે અનુચ્છેદ ૨૧ અને ૨૨ હેઠળ બાંહેધરી આપવામાં આવેલા મૂળભૂત અધિકારોમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. વ્યક્તિનું જીવન અને સ્વતંત્રતા અનુચ્છેદ ૨૧ હેઠળ સુરક્ષિત કરવામાં આવ્યા છે અને તેનું અનુચ્છેદ ૨૨ દ્વારા પૂરક સંરક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે, જે દરેક ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને મનસ્વી ધરપકડ અથવા અટકાયત સામે મુખ્ય રક્ષણ પ્રદાન કરે છે।

૮૨. પોલીસને પોલીસ સ્ટેશનમાં એફ.આઈ.આર. નોંધવાની અને નોંધણી કરવાની સત્તાથી ભિન્ન રીતે, જી.એસ.ટી. હેઠળનો સત્તાધિકૃત અધિકારી માત્ર સંબંધિત અદાલત સમક્ષ લેખિત ફરિયાદ જ દાખલ કરી શકે છે. વધુમાં, આવી ફરિયાદની સંજ્ઞાન પણ સંબંધિત અદાલતે માત્ર અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૧૩૪ અનુસાર જ લેવાની હોય છે. અમે

આ ફરજિયાત પ્રક્રિયાને અનુસરવા ઉપર ભાર મૂકી રહ્યા છીએ, કારણ કે ઘણી વખત ફરિયાદ તાત્કાલિક દાખલ થતી નથી. મોટા ભાગના કેસોમાં, જ્યારે અધિનિયમની કલમ ૬૯ હેઠળ ધરપકડ કરવામાં આવે છે, ત્યારે ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે છે અને ત્યારબાદ મેજિસ્ટ્રેટ ધરપકડ નોંધપત્રકને જોયા પછી ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને ન્યાયિક કસ્ટડીમાં રિમાન્ડ પર મોકલી શકે છે. આરોપીની રજૂઆત વખતે તેમજ ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને ન્યાયિક કસ્ટડીમાં રિમાન્ડ પર મોકલતી વખતે પણ, મેજિસ્ટ્રેટને કદાચ આ બાબતની કોઈ જાણ ન હોય કે કયા આધાર પર અને કયા પ્રકારના આક્ષેપોના આધારે જી.એસ.ટી.ના સત્તાધિકૃત અધિકારીઓએ તે વ્યક્તિની ધરપકડ કરી છે અને તેને તેમના સમક્ષ રજૂ કર્યો છે. આક્ષેપિત વ્યક્તિની રજૂઆત મેજિસ્ટ્રેટે એ ખાતરી થયા વિના સ્વીકારવી જોઈએ નહીં કે ધરપકડ કાયદેસરના આધારો પર કરવામાં આવી છે અને આક્ષેપિત ગુનામાં આરોપીની સંડોવણી દર્શાવતી પ્રથમદર્શી સામગ્રી ઉપલબ્ધ છે. એ જ તબક્કે ધરપકડ નોંધપત્રકનું મહત્વ ઊભું થાય છે. ધરપકડ નોંધપત્રકમાં માત્ર એટલું જણાવવું પૂરતું નથી કે ધરપકડ કરાયેલ અને રજૂ કરાયેલ વ્યક્તિએ અધિનિયમ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૧૩૨ હેઠળના ગુનાઓ કર્યા છે. ધરપકડ નોંધપત્રકમાં એવી કેટલીક વિગત અથવા માહિતી હોવી જોઈએ જેના આધારે મેજિસ્ટ્રેટ આ વિષયક સંતોષ પર પહોંચી શકે કે તે વ્યક્તિની ધરપકડ

કાયદેસરના આધારો પર કરવામાં આવી છે. તેથી, આરોપી વિરુદ્ધ એવી કેટલીક પ્રથમદર્જી સામગ્રીનો સમાવેશ કરવો આવશ્યક છે, જે આક્ષેપિત ગુનામાં તેની સંડોવણી દર્શાવે છે.

૮૩. તેમાં કોઈ શંકા નથી કે ધરપકડ નોંધપત્ર ગેરકાયદે ધરપકડ સામેનું એક મુખ્ય રક્ષણ છે અને ધરપકડની કાનૂની પ્રક્રિયાનો એક નિર્ણાયક ઘટક છે. તેની સંપૂર્ણ અને સુસંગત પાલના કરવી એ જી.એસ.ટી.ના અધિકારીઓ તેમજ મેજિસ્ટ્રેટ બંનેની જવાબદારી છે. હવે અત્યંત જરૂરી સમય આવી ગયો છે કે જી.એસ.ટી. વિભાગ ધરપકડ નોંધપત્ર માટે એક માનકીકૃત સ્વરૂપ નિર્ધારિત કરે. તે સ્વરૂપમાં બધી ફરજિયાત આવશ્યકતાઓ અને જરૂરી ઉમેરાઓનો સમાવેશ થવો જોઈએ. કરવામાં આવ્યો હોવાનો આક્ષેપ કરવામાં આવેલ ગુનાનો સાર ધરપકડ નોંધપત્રમાં સમાવેશ કરવો જ જોઈએ. સંબંધિત મેજિસ્ટ્રેટની ફરજ રહેશે કે ધરપકડ નોંધપત્ર તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે અને તે યોગ્ય રીતે ભરવામાં આવ્યું છે કે નહીં તેની તપાસ કરે. કોઈ નિર્ધારિત કેસમાં, જો મેજિસ્ટ્રેટને જણાય કે ધરપકડ નોંધપત્ર ઉપલબ્ધ નથી અથવા તે અયોગ્ય રીતે ભરવામાં આવ્યું છે અથવા જરૂરી વિગતો વિનાનું છે, તો મેજિસ્ટ્રેટે ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને રજૂ કરવાનું સ્વીકારવું ન જોઈએ. આ તબક્કે, અમે સર્વોચ્ચ અદાલતે યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. અશોક કુમાર શર્મા અને અન્યના કેસમાં આપેલા અત્યંત તાજેતરના નિર્ણયનો

ઉલ્લેખ કરી શકીએ, જે ૨૦૨૦ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન એસ.સી.

૬૮૩ માં અહેવાલિત છે. ઉક્ત ચુકાદામાંનો મુદ્દો નીચે મુજબ હતો:

દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા (જેને આ પછી સંક્ષેપમાં “સી.આર.પી.સી.” તરીકે ઉલ્લેખવામાં આવશે) અને ડ્રગ્સ એન્ડ કોસ્મેટિક્સ અધિનિયમ, ૧૯૪૦ (જેને આ પછી સંક્ષેપમાં “અધિનિયમ” તરીકે ઉલ્લેખવામાં આવશે) ની જોગવાઈઓ વચ્ચે પરસ્પર સંબંધ શું છે? અધિનિયમના અધ્યાય ૪ હેઠળ આવતા ગુનાઓના સંદર્ભમાં, શું સી.આર.પી.સી.ની કલમ ૧૫૪ હેઠળ એફ.આઈ.આર. નોંધાઈ શકે અને કેસની તપાસ થઈ શકે, કે પછી અધિનિયમની કલમ ૩૨, સી.આર.પી.સી. હેઠળ ગુનાઓની તપાસ કરવાની પ્રક્રિયા તેમજ સી.આર.પી.સી.ની કલમ ૧૮૦ હેઠળ ગુનાની સંજ્ઞા લેવાની પ્રક્રિયાને બદલી નાંખે છે? વધુમાં, શું અધિનિયમ હેઠળનો નિરીક્ષક, અધિનિયમના અધ્યાય ૪ હેઠળના ગુનાના સંદર્ભમાં, કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરી શકે.

જે બાબત ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય છે તે સર્વોચ્ચ અદાલતે ફકરા-૯૨ માં કરેલ અવલોકનો છે, જે આ મુજબ છે:

૯૨. ઝડપી લેવાયેલ વ્યક્તિને તેના પલાયનને રોકવા માટે જેટલો પ્રતિબંધ જરૂરી હોય તે કરતાં વધુ પ્રતિબંધને આધીન કરવો નહીં, તેવી ઘોષણા ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૪૯ કરે છે. વોરંટ વિના કોઈ વ્યક્તિને ઝડપી લેનાર દરેક પોલીસ અધિકારી અથવા અન્ય વ્યક્તિ ઉપર એ ફરજ છે કે તે તાત્કાલિક તેને તે ગુનાની બધી વિગતો, જેના માટે તેને

ઝડપી લેવામાં આવ્યો છે, અથવા તેવી ઝડપ માટેના અન્ય આધાર જણાવે. આ જોગવાઈ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૫૦ હેઠળ કરવામાં આવી છે. જ્યારે પોલીસ અધિકારી કોઈ વ્યક્તિને વોરંટ વિના ઝડપી લે અને તેના પર બિનજામીનપાત્ર ગુનો કર્યાનો આક્ષેપ ન હોય, ત્યારે તેને જામીન પર મુક્ત થવાના પોતાના હક અંગે જાણ કરવી તેની ફરજ છે. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૫૦એ હેઠળ પોલીસ અધિકારી ઉપર, ઝડપ થયાની હકીકત અંગે નામનિર્દિષ્ટ વ્યક્તિને જાણ કરવાની પણ ફરજ છે. આ જોગવાઈ ૨૩.૦૬.૨૦૦૬ ના રોજ અમલમાં આવી. કલમ ૫૧ ઝડપી લેવાયેલ વ્યક્તિની તલાશી વિશે છે.

૮૪. અમે સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કર્યો છે ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત અદાલત દ્વારા આરોપીને ધરપકડના આધારની જાણ કરવાના મહત્વને તથા ધરપકડ મેમો તૈયાર કરવાની રીત અને પદ્ધતિને ઉજાગર કરવા માટે સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો.

૮૫. ઉપરોક્ત કારણો, અવલોકનો અને નિર્દેશોને ધ્યાનમાં રાખીને, અરજીઓ તદનુસાર નામંજૂર કરવા આદેશ કરવામાં આવે છે. અગાઉ મંજૂર કરાયેલ એડ ઇન્ટેરિમ રાહત રદ ગણાશે. ખર્ચ બાબતે કોઈ આદેશ વિના નિયમનું નિવર્તન કરવામાં આવે છે. નાગરિક અરજીઓ, જો કોઈ હોય, તો તેનો પણ નિકાલ કરવામાં આવે છે.

૮૬. રજીસ્ટ્રીને આ ચુકાદો ગુજરાત રાજ્યભરની તમામ અધિનસ્ત અદાલતોમાં પરિભ્રમિત કરવા નિર્દેશ કરવામાં આવે છે. આ ચુકાદાની એક નકલ ગુજરાત રાજ્યના રાજ્ય કર કમિશનરને પણ મોકલી આપવાની રહેશે.

(જે. બી. પારડીવાલા, ન્યાયમૂર્તિ)

(ભાર્ગવ ડી. કારિયા, ન્યાયમૂર્તિ)

*The translation of this judgment has been provided by M/s.
Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.*

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.